

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÛNUS EMRE DÎVÂNÎ'NDA ANÂSİR-I ERBA'A

YÛKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Sevim BİRİCİ

HAZIRLAYAN
Burcu YAŞIN

ELAZIĞ-2018

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÛNUS EMRE DÎVÂNÎ'NDA ANÂSİR-I ERBA'A

YÛKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Sevim BİRİCİ

HAZIRLAYAN
Burcu YAŞIN

Jürimiz, 19/07/2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. **Prof. Dr. Ali YILDIRIM**
2. **Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK**
3. **Dr. Öğr. Üyesi Sevim BİRİCİ**

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Yûnus Emre Dîvânı'nda Anâsır-I Erba'a****Burcu YAŞIN****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı****Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı****Elazığ – 2018, Sayfa: X+170**

İnsanlar çağlar boyunca varlığın dört unsuru olarak adlandırılan “toprak, su, hava ve ateş” kavramlarına derin anlamlar yüklemiş; hayatı bu doğrultuda anlamaya ve yaşamaya çalışmışlardır. Çevrelerindeki varlıkları ve cereyan eden olayları gözlemlediklerinde toprağın su olmayınca kurduğunu, havanın ateşi alevlendirdiğini, ateşin ise suyun gücüne karşı aciz kalıp ona boyun eğdiğini ve söndüğünü görerek bu unsurların devamlılıklarını sağlamada birbirlerine sürekli ihtiyaç duyduklarını, birbirlerini tamamladıklarını keşfetmişlerdir. Bu keşiften hareketle de varlığın ilk özünü daima toprak, su, hava ve ateşten ibaret olan “Anâsır-ı Erba'a”ya dayandırmışlardır.

Bu çalışmada varlığın yegâne kaynağı ve özü olarak kabul edilen “Anâsır-ı Erba'a” kavramının XIII. yüzyıl Türk edebiyatının en önemli mutasavvıf şairlerinden olan Yûnus Emre'nin Dîvânı'nda ne tür bir hayal gücüyle algılandığı, hangi tasarımlara konu edildiği, sembollerle nasıl anlatıldığı divan şiirinin ve tasavvuf edebiyatının olanaklarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yûnus Emre Anâsır-ı Erba'ayı oluşturan unsurları ve onlara çağrışım yapan diğer unsurları doğrudan ya da dolaylı bir şekilde yalın olarak, birleşik kelimelerde, soyut ve somut olarak kullanmıştır. Ayrıca yaradılıştaki sırrı da ihtiva eden “Anâsır-ı Erba'a” kavramına ve diğer unsurlarına olumlu, olumsuz ve tasavvufi derin anlamlar yüklemiştir. Bunu yaparken Anâsır-ı Erba'ayı oluşturan unsurların birbiriyle olan zıtlık durumundan da büyük ölçüde faydalanmıştır.

Sonuç olarak Yûnus Emre, Türkçe Dîvânı'nda Anâsır-ı Erba'ayı kendine özgü tasavvurlarla, geniş boyutta ve sağlam bir kurguyla Türkçe hassasiyetini de ön planda tutarak ele almıştır.

Anahtar Kelimeler: Yûnus Emre, Anâsır-ı Erba'a, Dört Unsur, Divan Şiiri, Tasavvuf

ABSTRACT**Master's Thesis****Anâsır-ı Erba'a in the Dîvân of Yûnus Emre****Burcu YAŞIN****Fırat University****The Institute of Social Sciences****The Department of Turkish Language and Literature****The Field of Old Turkish Literature****Elazığ-2018, Page: X+170**

Throughout the ages, people have ascribed deep meanings to concepts 'soil, water, fire and air', named four components of existence; accordingly tried to understand life and live it. When they observed occurred events and entities around them, they have seen soil getting dry without water, air flames fire, fire becomes incapable, buckles under water and blows out. They have discovered these components need each other to survive and complete each other. Thanks to this discovery, people have based the first essence of being on Anâsır-ı Erba'a made up of soil, water, fire and air.

In this study; Anâsır-ı Erba'a is accepted as sole source and essence of being. Anâsır-ı Erba'a was tried to be revealed with opportunities of Ottoman poetry and Sufi literature "with what kind of imagination it is perceived", "in which designs it is mentioned", "how it is expressed with symbols" in The Divan of Yûnus Emre who is one of the most important Sufi poets in 13th Century Turkish Literature. Yûnus Emre have used components composing Anâsır-ı Erba'a in connected words directly or indirectly in a kind of simple way abstractly and concretely. In addition, he ascribed sufistic, positive and negative deep meaning to Anâsır-ı Erba'a term and other elements containing the mystery of creation. While doing this, he took advantages of contrast state of elements of Anâsır-ı Erba'a.

In conclusion, Yûnus Emre approached Anâsır-ı Erba'a in Turkish Divan by giving particular importance to Turkish with his unique envision, wide size and strong editing.

Key Words: Yûnus Emre, Anâsır-ı Erba'a, Four Components, Ottoman Poetry, Sufism

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
ÖN SÖZ	IX
GİRİŞ	1
ANÂSIR-I ERBA’A	1
1. Anâsır-ı Erba’anın Oluşumu ve Anâsır-ı Erba’ayı Oluşturan Unsurların Özellikleri5	
1.1. Anâsır-ı Erba’anın oluşumu	5
1.2. Anâsır-ı Erba’anın özellikleri.....	7
2. Mitolojide, Felsefede ve Kur’ân-ı Kerîm’de Anâsır-ı Erba’a	8
2.1. Mitolojide Anâsır-ı Erba’a	8
2.2. Felsefede Anâsır-ı Erba’a.....	10
2.3. Kur’ân-ı Kerîm’de Anâsır-ı Erba’a	11
YÛNUS EMRE DÎVÂNÎ’NDA ANÂSIR-I ERBA’A	3
1. TOPRAK (TÛRÂB)	22
1.1. Toprak ile ilgili genel özellikler	22
1.1.1. Toprak olmak, toprağa yüz sürmek (alçak gönüllülük, kibirlenmeme, tevazu).....	23
1.1.2. Toprak –yaradılış	26
1.1.3. Toprak-Döşek, Mezar, Kabir Yastığı)	29
1.1.4. Toprak – Ölüm.....	32
1.1.5. Toprak-Dirilmek, Ölümsüz Olmak.....	36
1.2. Toprak İle İlgili Unsurlar	38
1.2.1. Yer	38
1.2.1.1. Yer Altı, Karanlık Yer, Kara Yer	40
1.2.1.2. Yer Yüzü, Yer, Dünya.....	43
1.2.1.3. Yerlerin Yarılması / Yırılması-Kıyamet.....	45
1.2.2. Dağ (Tag).....	46
1.2.2.1. Kaf Dağı	49
1.2.2.2. Dağ-Kıyamet	50
1.2.2.3. Tûr Dağı.....	51

1.2.3. Taş, Kaya	52
1.2.4. Toz(Gubâr, Kara Kül).....	57
2. SU(ÂB).....	59
2.1. Su İle İlgili Genel Özellikler	59
2.1.1. Âb-ı Hayât (Âb-ı Hayvân)	65
2.2. Suyla İlgili Unsurlar	68
2.2.1. Irmak, Akarsu	68
2.2.2. Göl, Rahmet, Kevser Havuzu	69
2.2.3. Deniz (Bahr, Derya, Ummân).....	72
2.2.3.1. Deniz İle İlgili Unsurlar.....	90
2.2.3.1.1. Mevc(Dalga)	90
2.2.4. Bulut, Yağmur	91
2.2.5. Tufan.....	93
2.2.6. Gözyaşı(Zâr, Giryân)	94
2.2.6.1. Gözyaşı - Gül ile Bülbul.....	99
2.2.7. Kan.....	103
2.2.7.1. Nefis Kan.....	106
2.2.8. Şarap, Mey, Şerbet, Bâde.....	106
2.2.8.1. Şerbet.....	115
2.2.9. Zehir, Ağu	117
3. HAVA(HEVÂ)	119
3.1. Hava İle İlgili Genel Özellikler	119
3.2. Hava İle İlgili Unsurlar	120
3.2.1. Yel(Yıl), Rüzgâr(Rûzîgar)	120
3.2.2. Rüzgâr.....	122
3.2.3. Nefes	123
3.2.4. İsrâfil-Sur	125
3.2.5. Koku.....	127
3.2.6. Yankı.....	127
3.2.7. Hüma Kuşu	128
3.2.8. Uçmak.....	128
3.2.9. Dem.....	129
3.2.10. Ruh.....	129

3.2.11. Gökyüzü, Arş, Gök	130
3.2.12. Ay, Yıldız.....	132
4. ATEŞ (OD).....	134
4.1. Ateş İle İlgili Genel Özellikler	134
4.1.1. Ateş – Su İlgisi.....	142
4.1.2. Od(Ateş) – Hallâc-ı Mansûr	144
4.1.3. Nemrûd – Ateş	145
4.1.4. Od – Cehennem	146
4.1.5. Ateş –Nâr	148
4.2. Ateş İle İlgili Unsurlar	149
4.2.1. Kül – Külhan.....	149
4.2.2. Dütün	150
4.2.3. Şu’le	151
4.2.4. Şem – Çerak.....	153
4.2.5. Kazgan	154
4.2.6. Körük	155
4.2.7. Kebab-Biryân.....	155
4.2.8. Yanmak.....	156
4.2.9. Tamu-Cehennem.....	157
SONUÇ	160
KAYNAKÇA.....	165
EKLER	169
Ek 1. Orijinallik Raporu	169
ÖZ GEÇMİŞ	170

ÖN SÖZ

Anadolu Türklüğü XIII. yüzyılda siyasi ve ekonomik sorunlar yüzünden bir bunalım çağı yaşamıştır. Aynı zamanda, Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı'nın ilk ve önemli temsilcilerinden olan Yûnus Emre'nin de yaşadığı bu yüzyıl, Anadolu siyasi ve sosyal hayatının en karmaşık, en çalkantılı devrini teşkil etmiştir. Yûnus Emre gibi pek çok İslam düşünürü, Orta Asya'daki Moğol istilasının yıkıcılığından kaçarak bozulan Anadolu Türklüğünü yeniden mâna ve düşünce yoluyla inşa etmeye çalışmışlar; insanları tanış olmaya, birliğe, sevgiye, ilme ve ahlaka davet etmişlerdir.

Tasavvufî ve insani fikirleriyle evrensel bir şöhrete ulaşmış olan Yûnus Emre, sade fakat derin anlatım gücüyle kaleme aldığı şiirlerinde Türkçeyi edebiyat dili haline getirmiş; milli dil ve edebî biçemlerle, kendine has bir varlık, bilgi, aşk ve ahlak felsefesi ortaya koymuştur. Özellikle varlığın hakikatini, varlığı meydana getiren cevheri ve bu cevherden vücûda gelen Anâsır-ı Erba'ayı, Yûnusvârî semboller ve remizlerle ifade etmeye çalışmıştır.

Anâsır-ı Erba'a kavramı, şairlerin düşünce ve his dünyasının değişik imajlar ve hayaller oluşturmasında büyük bir öneme sahiptir. Yûnus da tasavvufî anlayışı doğrultusunda Divânı'nda bu kavrama bazen bütün unsurlarını bir arada, bazen ikisini ya da üçünü bir arada bazen ise yalnızca birini kullanarak birçok beyitinde yer vermiştir.

Bu çalışmanın amacı; varlığın yegâne kaynağı ve özü olarak kabul edilen “Anâsır-ı Erba'a” kavramının XIII. yüzyıl Türk edebiyatının en önemli mutasavvıf şairlerinden olan Yûnus Emre Dîvânı'nda ne tür bir hayal gücüyle algılandığını, hangi tasarımlara konu edildiğini ve sembollerle nasıl anlatıldığını Yûnus'un tasavvufî görüşü doğrultusunda izah etmek ve bu izahat ile Anâsır-ı Erba'anın Divân'daki konumuna tasavvufî bir bakış açısı getirmektir. Yine kâinatın hayat kaynakları olan bu unsurların kâinatla kendini bir gören Yûnus Emre'nin suretini tasavvufî açıdan nasıl şekillendirdiği konusunda fikir sahibi olmak da çalışmanın bir diğer amacıdır.

Çalışmada öncelikle Yûnus Emre'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında kısa bilgiler verildi. Devamında “Anâsır-ı Erba'a” tanıtılarak kavram genişletildi, onu oluşturan unsurların neler olduğu; bu unsurların mitoloji, felsefe ve inanç gibi yönlerden değerlendirilmesi yapıldı.

Daha sonra ise Yûnus Emre Dîvânı'nda yer alan ve toprak, su, ateş, hava unsurlarına ait olduğunu düşündüğümüz beyitler fişlendi ve bu fişler toprak, su, ateş, hava başlıkları altında tasnif edildi. En son ise bu ana başlıklarla ilgili olduğunu tespit ettiğimiz alt başlıklar da eklenerek çoğunlukla tasavvufî bakış açısıyla tahliller yapıldı. Çalışma sırasında Anâsır-ı Erba'a kavramı tahlil edilirken toprak, su, hava ve ateş olarak bir sıralama yapıldı. Yine bu unsurların her birinin “genel özellikler” başlığı altında genel özelliklerine, benzetme yönlerine ve deyim şeklinde kullanılışlarına; bu unsurlarla ilgili ve onları çağrıştıran “ilgili unsurlar” başlığı altında ise bu unsurlarla ilgili olduğunu düşündüğümüz diğer unsurlara ve onların özelliklerine yer verilerek incelenmeye çalışıldı. Yalnız bu inceleme beyitleri bütünüyle şerh etme yoluna gidilmeyerek sadece Anâsır-ı Erba'a konusu dâhilinde sınırlandırıldı. Böylece “Anâsır-ı Erba'a” kavramının Yûnus Emre Dîvânı'nda hangi tasavvurlarla, hangi boyutta ve nasıl bir kurguyla ele alınmış olduğu ortaya çıkarıldı.

Ortaya konulan bu çalışmada olabilecek hataların ve eksikliklerin hoş görülmesini temenni ederim. Yüksek lisans eğitimimin ders aşamasında her zaman tecrübe ve bilgi birikimleriyle kendilerinden çok kıymetli bilgiler edindiğim saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Ali YILDIRIM ve Prof. Dr. Zülfi GÜLER'e; beni bu çalışmaya yönlendiren ve her konuda rehberliğini, yardımını, gerektiğinde anne şefkatini esirgemeyip ilgi ve sabır gösteren çok kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Sevim BİRİCİ'ye; çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen, güvenini benden esirgemeyip bana daima destek olan sevgili eşim Alpay YAŞIN ve oğlum Ali Kutay YAŞIN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Kâinatın ve etrafımızdaki varlıkların nasıl yaratıldığı, nelerden meydana geldiği sorusu sadece bugün değil bundan iki bin yıl önceki insanlığı da kendi güç ve kudretlerinin üzerindeki hadiselerle karşı karşıya getirince derin düşüncelere yöneltmiştir.

Çevrelerindeki varlıkları ve cereyan eden olayları gözlemleyen insanlar varlığın ilk özünü daima ateş, su, hava ve topraktan ibaret olan Anâsır-ı Erba'aya dayandırmışlardır. Kimine göre evren sudan ibaret olup diğer üç unsur ona nazaran var olmuştur. Kimine göre her şeyin evveli ateş, kimine göre ise hava ya da topraktır. Bu fikir ayrılıkları her ne kadar tek unsuru öne çıkarmış gözüксе de neticede bu yolla dört unsur birer birer olmak kaydıyla ortaya çıkmıştır.

İnsanoğlu en sonunda varlığın hakikatinin toprak, su, ateş ve havanın hepsinde gizli olduğunu, bu dört unsur olmadan hayatın olamayacağını idrak etmiştir. Bu nedenle tarih boyunca Batı'da ve Doğu'da hemen ne kadar gerçek ve batıl ilim dalı varsa bu dört unsurla bir bakımdan ilişkilendirilmiş ve tasnifler yapılmıştır. Anâsır-ı Erba'a astrolojideki burçların taksiminden anatomideki kan, balgam, sevda, safra ile uzuvların oluşumuna kadar geniş bir yelpazeyi sembolizmin de yardımıyla hükmü altına almıştır.

Sonuç olarak ateş, hava, su ve toprağın karışmasından maden, bitki ve canlılar vücûda gelmiştir. Gökyüzüne baktığımızda gördüğümüz yıldızlarda, ısladığımız yağmurda, içtiğimiz suda, ekip biçtiğimiz toprakta, aydınlandığımız ışıktaki ve ısındığımız ateşte ve en önemlisi cihanın meyvesi ve kâinatın hûlasası olan bedenimizde gördüğümüz tek şey Anâsır-ı Erba'adır. Fakat bu, insanların hayatı yaşarken bir an bile farkına varamadıkları çok mühim bir ayrıntıdır.

Yûnus Emre Anâsır-ı Erba'a kavramıyla birlikte insanları kâinatın yaradılış gayesi üzerinde düşünmeye sevk etmektedir. Yûnus'un hayatını ve edebi şahsiyetini bilmeden varlığın özü olan anasır-ı Erba'a kavramının onun şiirlerinde tasavvufî derin manalarla nasıl vücud bulduğuna vakıf olmak mümkün değildir. Çünkü Yûnusça yaşanmadan bu unsurların hakikatiyle hemhal olunmaz.

YÛNUS EMRE’NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

Hakkında çok az bilgi bulunan Yûnus Emre, Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmaya ve Türk Beylikleri'nin kurulmaya başladığı XIII. yüzyıl ortalarından Osmanlı Beyliği'nin kurulmaya başladığı XIV. yüzyıl başlarına kadar olan dönemde Orta Anadolu'da yaşamış mutasavvıf bir şairdir. Bu dönem Anadolu'da siyasi ve sosyal hayatın en karışık olduğu ve Moğol istilasının yıkıcılığının, zulmünün hüküm sürdüğü bir dönemdir.

Yûnus Emre'nin nerede doğduğu, ilim tahsil edip etmediği, aile yaşamı gibi soruların cevapları hala kesinlik kazanamamış ve Yûnus'un hayatı menkıbeler içinde kaybolup gitmiştir. Ölüm yeri tam olarak bilinmemekle birlikte Anadolu'nun pek çok yerinde ona ait olduğu iddia edilen mezarlar mevcuttur. Sivrihisar, Erzurum, Isparta, Bursa, Kula, Afyon bunlardan sadece birkaçıdır. Türk milleti Yûnus'u öyle çok sevmiş ve benimsemiştir ki birçok yerdeki bu mezarlar onun “Ölümünden ne korkarsın, Korkma ebedi varsın” dizelerinin doğruluğunu adeta ispatlamıştır. Çünkü Yûnus ölmek üzere doğmuş bir bahtiyardır ve yeri Türk milletinin gönlüdür.

Yûnus Emre XIII. yüzyıl Anadolu sahasında Oğuz Türklerinin konuşup yazdığı yazı dilinin en mühim temsilcisidir. Türkiye Türkçesinin tarihi devresinin ilk safhasını teşkil eden ve “Eski Anadolu Türkçesi” adı verilen bu şivenin meydana gelmesinde Yûnus Emre önemli bir rol oynamıştır. (Tatçı, 2005: 83)

Türkçeyi sanatkârane bir üslupla kullanan Yûnus Emre, Oğuzcaya dayalı Anadolu Türkçesinin müstakil bir yazı dili olarak kuruluşunda önemli bir rol oynamıştır. Halkın dilini en canlı, en ışıklı ve en sıcak şekilde kullanmış; Türkçenin bir edebiyat ve kültür dili olmasında son derece önemli hizmette bulunmuştur. Adeta Türk tasavvuf ve ıstılah dilini kurmuş, Türkçe onun dilinde estetik bir boyut kazanmış, canlanıp yayılmıştır. Yûnus'un kullandığı dil, İslamî Türk medeniyetinin o devirde taşıdığı bütün zenginliği içine alan ve aks ettiren bir özellik arz etmektedir. (Şentürk, 2005: 83)

Yûnus'un kullandığı dil sâdedir. Bununla birlikte O, devrinin Türkçesinde var olan ve halk tarafından da anlaşılan Arapça ve Farsça kelimeleri de kullanmıştır. (Tatçı, 2005: 84)

Yûnus'un dünyasını Allah aşkı, tevhîd düşüncesi, ahlak ve gelenek gibi dört önemli mefhum oluşturur. O, düşüncelerini şiirle ifade ederken sâde fakat derindir. Yûnus Emre'nin benimsediği tasavvuf; insani ve ahlaki bir tasavvuftur. O, gayesi olan

aslını ve Allah'ı ararken ilahi değerlere sadık olduğu gibi toplumdan da kopmuş biri değildir. İnsandaki özü bilir ve insandaki değişmeyi yakalayarak bunları anlatırken seçmeye tabi tutar. Sanatı, ilahi bir ilhama ve ahenge bağlıdır.

Yûnus Emre'nin Dîvân ve Risâletü'n-Nushiyye olmak üzere bilinen iki eseri vardır. Divân, 417 şiirden oluşmuştur. Yûnus Divânı'ndaki bütün şiirler beyit esasıyla kaleme alınmıştır ve aruz vezni kullanılmıştır. Türk dilini aruza ciddi bir şekilde adapte eden; milli şiir şeklini ilk defa gazel ve mesneviye yaklaştıran ilk şairimiz olan Yûnus'un Divânı'daki şiirler genellikle ilâhî, nutuk ve nefes türlerindedir. Bunlardan başka münacat, na't, miraciyye, nasihat-name, vücûd-name, yaş-name, bahar-name, lügaz gibi türlere de yer verilmiştir.

Diğer önemli eseri ise Risâletü'n-Nushiyye'dir. Metin başlangıçla beraber toplam 600 beyitten müteşekkildir. Başlangıçtaki 13 beyitlik mesnevi aruzun “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbıyla, sonraki kısım ise “mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ûlün” kalıbıyla yazılmıştır. Yûnus bu eserinde toprak, ateş, su ve havadan meydana gelen insanoğlunun halini ortaya koymuştur. Allah tarafından yaratılan insanın Anâsır-ı Erba'a ve candan ibaret olduğunu, insanın bu dünyaya yaratılış sırrını öğrenmek için geldiğini ve Anâsır-ı Erba'anın insan tabiatı üzerindeki etkisini onlardaki zıtlıkları temel alarak sembolik bir dille ifade etmiştir. Eserin bir diğer önemli özelliği ise XIII. yüzyıl Türk Edebiyatı'nın ilk nasihatnâmesi olmasıdır.

ANÂSİR-I ERBA'A

İnsanoğlu, tarih boyunca canlı ve cansız varlık âlemindeki muazzam intizamı şaşkınlık ve hayranlıkla izlemiş; canlı varlıktan maddeye, maddeden canlı varlığa gidiş ve dönüşlerin muntazam olarak tekrarlanıp durduğunu bizzat teşhis etmiştir. Her devrin insanları kendi güç ve kudretlerinin hayli üstünde birçok hadiseyle karşı karşıya gelmiş; bundan hareketle maddeyi ve hayatı izah etmek için çaba sarf etmiştir. Bunun neticesinde canlıların ve kâinatın nasıl var olduğunu anlayabilmek için aralarında Anâsır-ı Erba'anın da olduğu birçok varsayım ileri sürmüşlerdir.

Unsur sözlüklerde “Öz, ruh, madde, esas, cevher, kök, birleşik cisimleri oluşturan basit nesnelerin her biri, eleman” (Parlatır, 2009: 1753), (Devellioğlu, 1997: 1122), “eleman, madde” (Kanar, 2000:585) olarak tarif edilmiştir.

Anâsır kelimesi sözlükte “asıl, kök, soy; şeref ve asalet” gibi manalara gelen unsur kelimesinin çoğuludur. (Karlıağa, 1991: 149)

Anâsır-ı Erba'a “dört unsur” demek olup klasik felsefede toprak, su, hava ve ateşten ibarettir. İslam kaynaklarında Anâsır-ı Erba'a yerine Ustukussat-ı Erba'a, Erkân-ı Erba'a, Tabâi-i Erba'a, Ümmehât-ı Süfliyye, usûl, mebâdi ve kavâbis gibi daha başka terimlerde kullanılmıştır. Bu terimler pek çok âlim ve düşünür tarafından eş anlamlı sayılmışsa da aralarında bazı küçük farklar bulunmaktadır. (Karlıağa, 1991: 149)

Anâsır-ı Erba'a, bu isimlerden başka “Anâsır-ı çehârgâne” , “Çâr rükn” , “çâr unsur” olarak da adlandırılmaktadır.

Anâsır-ı çehârgâne için Süleyman Uludağ, “madde âleminin temel unsurları olan ateş, hava, su ve topraktır. Tasavvufta sûfiler nefsin dört mertebesini dört unsura benzetirler. *Nefs-i emmâre* ateşe, *nefs-i levvâme* havaya, *nefs-i mülhime* suya, *nefs-i mutmaine* toprağa benzetilir. Bunların her biri için on özellik belirlenmiştir ve böylece kırk sayısına ulaşılır. Tasavvuf ehlinin yaptığı birçok açıklama ve yorum dört unsur nazariyesine dayanır.” demiştir. (Uludağ, 2005: 40-41)

İskender Pala ise dört unsuru çâr rükn olarak adlandırmış ve “bazen toprak, hava, su, ateş, bazen de soğuk, sıcak, yaş, kuru” anlamını vermiştir. (Pala, 2008: 99)

Toprak, su, hava ve ateş “Anâsır-ı Erba’a” , “Erkân-ı Erba’a” adlarıyla da adlandırılan dört unsur, süflî varlıklardan sayılır ve bu varlıkların “latif birer cismi belirli bir merkezi, kararlı bir yeri, birer müdebbir ve idarecisi” vardır. (Sefercioğlu, 1990: 364-365)

Mevlânâ, Anâsır-ı Erba’a için “bedenin ve varlık âleminin meydana geldiği kaynak” (Mevlânâ, 1992: 397) ifadesini kullanırken; Antik Çağ Yunan düşünürü Empedokles, “nesnelerin hamuru” demiştir. (Hançerlioğlu, 1993: 345)

1. Anâsır-ı Erba’anın Oluşumu ve Anâsır-ı Erba’ayı Oluşturan Unsurların Özellikleri

1.1. Anâsır-ı Erba’anın oluşumu

Anâsır-ı Erba’anın daha iyi anlaşılması için varlığın özü olan ilk cevherin yani Nûr-ı Muhammedî’nin bilinmesi gerekir. Çünkü kâinatın ve mahlûkatın sırrı onda gizlidir.

Tasavvuf düşüncesinde ilk yaratılan, varlıkların başlangıç sebebi olan Nûr-ı Muhammedî’dir. Buna filozoflar akl-ı küll; tasavvuf erbabı ise Hakikât-i Muhammediyye, Nûr-ı Muhammedî, Rûh-ı Muhammedî gibi adlar vermişlerdir.

Cenâb-ı Allah vahdet mertebesinde gizli bir hazineyken tanınmayı ve bilinmeyi istemesi ve sevmesiyle bütün yarattıklarından önce “yokluğun sırrından pırıl pırıl yeşil cevheri vücûda getirmiştir.” (İbrahim Hakkı, 2006: 15)

“Bazı rivayetlere göre; kendi nûrundan oldukça hoş ve büyük bir cevher var eden Cenâb-ı Allah, ondan kâinatın tümünü derece derece ve düzenli bir biçimde ortaya çıkarmıştır. Bu ‘ilk cevher’; Nûr-ı Muhammedî, Cevher-i Mahfûz, Akl-ı küll, İzâfî Rûh diye adlandırılır ki, bütün rûhların ve cisimlerin başlangıcı ve kaynağı cevherdir. Çünkü Hakk Teâlâ, muhabbetle o cevhere bakmıştır; o anda cevher utancından eriyip su gibi akmış ve hâlis özü üstüne çıkmıştır. O, bu özden ilk olarak ‘küllî nefis’ i yaratmıştır.” (İbrahim Hakkı, 2006: 15)

“Nûr-ı Muhammedî, Muhammed Peygamberin ruhunun âlemin yaratılışından önce mevcut bir varlık olduğunu ifade için kullanılan bir ıstılahtır. Son Peygamberin mukadder cevheri, her şeyden önce ve kesif parlak bir nokta halinde yaratılmış olup, diğer bütün mümtaz ruhlar ondan çıkmıştır.” (Massignon, 1964: 162)

“Allah’tan başka hiçbir şey yokken ilk defa Hakikât-i Muhammediyye var olmuş, bütün yaratıklar bu hakikâten ve onun için halk edilmiştir. Âlemin var olma maddesi ve gayesi bu hakikâttir.” (Demirci, 1997: 179)

Bu bilgiler ışığında görüldüğü üzere Hz. Muhammed, yaratılışın hem sebebi hem gayesidir. Allah Habib’inin nûrunu kendi nûrundan yaratıp bu nûrdan da bütün kâinatı ve mahlûkatı yaratmıştır.

Cenâb-ı Allah Nûr-ı Muhammedî’yi yarattıktan sonra on dört çeşit ruhtan müteşekkil ruhlar âlemini yaratmıştır. İbrahim Hakkı Hazretleri bunu şu şekilde ifade etmiştir: “Meleklerin ve Rûhların yaratılmasından iki bin yıl sonra Cenâb-ı Allah, ilk cevhere yani Nûr-ı Muhammedî’ye nam ve şanını ortaya çıkarmak için muhabbetle tekrar bakmış ve cevherin yüce özünden ‘Arş-ı A’zam’ vücûda gelmiştir. Öteki özlerden Kürsî, Cennet, Cehennem, Yedi Gök, Dört Unsur vücûda gelip şekillenmiştir.” (İbrahim Hakkı, 2006: 16)

Eski telakkiye göre “Âlem-i Escâm” üç kısma ayrılır:

1. Eflâk (Dokuz gök)
2. Erkân (Ateş, hava, su, toprak)
3. Müvelledât (Maden, nebât, hayvan). (Kurnaz, 1996: 494)

Eflâk, erkân ve Müvelledât şeklinde üç kısma ayrılan “Âlem-i escâm”ın erkân kısmını meydana getiren dört unsur tabiatları veya vasıfları bakımından toprak, soğuk ve kuru (bârid ve yâbis); su, rutubetli ve soğuk (râbit ve bârid); hava, sıcak ve rutubetli (har ve râbit); ateş kuru ve sıcak (yâbis ve har)tır. “Ecrâm-ı Felekiyye”, bu unsurlara tesiri bakımından “baba”, bu unsurlar tesir altında kalma bakımından “ana” gibidirler ve böylece, madenler, bitkiler, hayvanların meydana getirdiği “mevâlid-i selâse” adı verilen mürekkep varlıklar meydana gelir. (Sefercioğlu, 1990: 365)

Cenâb-ı Allah’ın iradesiyle felekler harekete geçer ve yıldızların etkisiyle bileşen dört unsur, üç bileşikte vücûd bulur. (İbrahim Hakkı, 2006: 100)

Yedi gezegen feleğine “Yüksek Babalar” ; unsurlara ve dört tabiata “Aşağı Analar” denilir. Bu babalar ve analar sürekli hareket halindedir. Bunlardan üç bileşik vücûda gelir. (İbrahim Hakkı, 2006: 95)

Son olarak Anâsır-ı Erba’ının oluşumunu özetlersek; Anâsır-ı Erba’a, feleklerin dönmesi neticesinde meydana gelmiş ve müşterek vasıfları sayesinde birbirinin içine geçmiştir. Göklerin ve yıldızların dönmesi de bu unsurların değişimini sağlayarak onların değişik şekillerde tecelli etmesine ve müvelledâtın (maden, bitki, hayvan)

oluşmasına imkân sağlamıştır. Görüldüğü gibi müvelledatın oluşması yedi baba ile dört ananın birleşmesine bağlıdır.

1.2. Anâsır-ı Erba'anın özellikleri

Anâsır-ı Erba'a'yı oluşturan unsurların her birinin tabiatları ve vasıfları birbirinden farklı olup her unsur çift özelliğe sahiptir.

1. Ateş: Kuru, sıcak (yâbis ve har)
2. Hava: Sıcak, rutubetli (har ve râtib)
3. Su: Rutubetli, soğuk (râtıb ve bârid)
4. Toprak: Soğuk, kuru (bârid ve yâbis). (Kurnaz, 1996: 494)

Aristo'ya göre dört unsurun oluşmasını sağlayan dört temel özelliktir. Ateş, sıcakla kurunun; hava, sıcakla yaşın; su, yaşla soğunun; toprak, soğukla kurunun etkisiyle oluşmuştur. (Hançerlioğlu, 1993: 345)

İbrahim Hakkı Hazretleri ise Marifetnâme adlı eserinde dört unsuru merkezden dışa doğru yedi tabaka halinde bir daire çizerek şekillendirmiştir. Çizdiği bu şekildeki yedi tabakayı merkezden başlayarak “halis toprak tabakası, balçık tabakası, su tabakası, buhar tabakası, zemheriyye tabakası, duman tabakası ve ateş tabakası” olarak adlandırmıştır. (İbrahim Hakkı, 2006: 774)

Yine burada İbrahim Hakkı Hazretleri, Anâsır-ı Erba'anın yerinden ve özelliklerinden bahsederken dört unsurun ikisinin hafif, ikisinin de ağır olduğunu, hafif olanların ateş ve hava; ağır olanların ise su ve toprak olduğunu ifade etmiştir. Buna göre ay feleğinin hemen altında ateş küresi, onun altında hava küresi, onun altında su küresi, en altta da torak küresi bulunmakta ve bu sıralama da görüldüğü üzere unsurların ağırlık, hafiflik özelliklerinin bir sonucu olmaktadır. İlk esasların kuvvetleri sıcaklık, kuruluk, rutubet ve soğukluk olmak üzere dört niteliktir ve bu dördü “unsurların anneleri” dir. (İbrahim Hakkı, 2006: 54)

Marifetnâme'de Anâsır-ı Erba'a'yı oluşturan unsurların bulundukları konum ve özellikleri şu şekilde verilmiştir:

Ateş: Dört unsurun her biri Ay küresinin altında kendi özel yerinde yerleşmiş bulunmaktadır. Bu unsurların en incesi, en güzeli ve en üstünü ateş unsurudur ki, bu karşılıklı iki satıhla çevrili; basit, sade bir cisim ve yuvarlak bir cevherdir. Ay küresi ile hava küresi arasında yer alır. Ateş latif, ince ve özdür. Renksizdir, göz onu göremez. Eğer ateş küresi bizim yanıımızda bulunan ateş gibi renkli ve ışıklı olsaydı felekler

âlemine ve yıldızlara bakamazdık. Ateş unsurunun tabiatı sıcak ve kurudur. (İbrahim Hakkı, 2006: 26-27)

Hava: Karşılıklı iki satılla çevrili, basit bir cisim ve yuvarlak bir çevredir. Hava küresinin tabii yeri, ateş küresinin altında ve su küresinin üstündedir. Hava kendi yerinde tabiatıyla durgundur, ancak zorlayıcı çeşitli etkilerle hareket etmektedir. Durgun kaldığı anlardaki adı havadır. Hareket halinde rüzgâr adını alır. Hava unsuru da latif şeffaf ve renksizdir. Tabiatı sıcak ve nemlidir. (İbrahim Hakkı, 2006: 28)

Su: Renksiz, şeffaf, basit bir cisimdir. Tabiatı nemli, soğuk ve havaya göre yoğun ve ağırdır. Oluş ve bozuluşla türlü şekiller almaya elverişlidir. Su yuvarlağının tabii yeri hava ile yerin arasındır. Güneş ışınlarını etkisiyle ısınan deniz suyunun hafif ve latif zerrecikleri havaya yükseldiğinden geriye kalan kısmı toprak, ateş ve hava zerrecikleri ile karıştığı için deniz suyunun tadı acı ve tuzludur. (İbrahim Hakkı, 2006: 50-51)

Toprak: Toprak, basit ve yoğun bir cevherdir. Tabiatı soğuk ve kuru olmakla diğer unsurlardan farklıdır. Toprak unsuru tek bir alan ile çevrili yuvarlak bir cisimdir ki, bu kürenin merkezi âlemin merkezidir ve bütün milletlerin barınağıdır. Yıldızlar ve unsurlar yer kürenin etrafında hareket halindedir. Arzın kendi etrafındaki süratli hareketi de bu unsuru her yönden itmekte ve yerinde durdurmaktadır. (İbrahim Hakkı, 2006: 62)

2. Mitolojide, Felsefede ve Kur'ân-ı Kerîm'de Anâsır-ı Erba'a

2.1. Mitolojide Anâsır-ı Erba'a

Mitler, en eski halk hikâyeleridir ve birtakım değişikliklerle günümüzde hâlâ yaşamaya devam ederler. Mitler sadece dünyanın, hayvanların, bitkilerin ve insanların menşeyini anlatmaz, aynı zamanda bugünkü insanın ne olduğunu, nasıl yaşadığını da anlatır. (Seyidoğlu, 2002: 18) Doğu'da ve Batı'da her toplumun kendine ait mitleri ve bu mitlerinden kalan gelenekleri birbirinden farklıdır. Sözlükte "Mit, geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren, tanrı, tanrıça, evrenin doğuşuyla ilgili hayali, alegorik bir anlatımı olan halk hikâyesi" olarak ifade edilir. (TDK, 2005: 1403)

Dört unsur, bütün mitlerde olduğu gibi Yunan ve Roma mitolojisinde daha çok yaratılışla ilgili inançlarda ortaya çıkar. Yunan ve Roma mitolojisinde insan, su ile güneşin ısıttığı topraktan yaratılmıştır ve insanlar toprağın çocuklarıdır. (Tollu, 1964:6)

Tanrı ve tanrıçalar da varlıkların ana maddesi olan dört unsurdan yaratılmıştır. Nitekim Aphrodite deniz dalgalarının köpüğünden doğmuş; ateş tanrısı olan Hephaestos'u Hera rüzgârın yardımıyla doğurmuştur. (Tollu, 1964: 68-74)

İlk kadının yaratılışında toprak, su, ateş kullanılmıştır. Zeus, Hephaestos'a ilk kadını yaratmasını söylemiş ve o da balçığı ıslatarak yoğurmuş, heykel yapmış ve buna ruh olarak bir ateş kıvılcımını vererek ilk kadını yaratmış olur. İlk erkek ise yine bir ateş tanrısı olan Promethee tarafından topraktan yaratılmış, ona güneşten çalınan ateşle can verilmiş, toprak ise su yerine gözyaşı ile ıslatılmıştır. (Tollu, 1964: 76-77)

Yunan-Roma mitolojisinde tanrılar hep dört unsura göre isimlendirilmiştir: Gaia ya da Tellus arz tanrıçası, Hestia ateş tanrıçası, Hermes rüzgâr tanrısı, Promethee ve Hephaestos ateş tanrısıdır. Görüldüğü gibi Batı mitolojisinde dört unsur genellikle yaradılışla ilgili mitlerde yer alır ve ilk kadının, erkeğin yaradılışı toprak, su, ateş ve hava ile olmaktadır.

Doğu mitolojisine geldiğimizde ise yaratılıştaki başlıca motif, kâinatın en eski zamanlarda su üzerinde olmasıdır. Mısır mitolojisine göre insan kilden veya tanrı Atum'un gözyaşlarından yaratılmıştır. (Bratton, 1995: 69)

Doğu mitolojisinde en çok görülen motif ateştir. Bütün efsanelerin ortak noktası ateşte insanüstü bir özelliğin varlığına inanılmasıdır. Bu inanç en fazla İran ve Hindistan'da görülmüştür. İki milletin de mitolojilerinde ateş tanrıları, ateşe kurban kesme, evde sürekli ateş yakılması gibi motifler mevcuttur.

Eski Mısırlılar ateşi temizleyici ve ölüm ötesi ceza unsuru olarak kabul etmişler ve bu inanç aynıyla Bâbil mitolojisinde de yer almıştır. (Tanyu, 1991: 52-53)

Çin Yaratılış efsanelerinde ise ilk olarak hava yaratılmış ve Pan-Ku adını taşıyan iki tanrısal varlık bu havadan oluşmuştur. (Hançerlioğlu, 1993: 60-61)

Türk mitolojisinde insanın yaratılışı hususunda Anâsır-ı Erba'anın da yer aldığı pek çok efsane dile getirilmiştir. Radloff'un derlediği Altay efsanesinde bu durum şu şekilde anlatılmıştır: "Tanrı Kişi'ye 'suya dal, oradan toprak çıkar' dedi. Kişi suyun dibinden toprak çıkarıp tanrıya verdi. Tanrı bu toprağı suyun üstüne atarak 'yer olsun' dedi, böylece yer yaratılmış oldu daha sonra Kişi tanrının emriyle suya dalar, fakat yine toprak çıkarırken kendine ait bir yer kurmak için toprağın bir kısmını ağzına saklar. Gelen bu yeni toprakla tanrı yer kabuğunu yaratır. Kişinin ağzındaki toprak büyüdükçe zor durumda kalır ve tanrıdan yardım ister. Kişi toprağı ağzından püskürtür ve böylece tepeler meydana gelir. (Çoruhlu, 1998: 104)

Bazı Türk efsanelerinde ise insan etlerinin topraktan ve kemiklerinin de kamıştan yaratıldığına inanılır. (Ögel, 1971: 446)

Orta Asya ve Sibirya mitolojilerinde ateşin gökten geldiği inancı vardır. Ateş aynı zamanda göğün, güneşin ve ışıklı dünyanın bir sembolüdür. (Ögel, 1971: 55)

Dünya mitolojilerinde olduğu gibi Türk mitolojilerinde de yaratılıştan önce dünyanın su ile kaplı olduğu inancı vardır. (Ögel, 1971: 467)

Türkler suyu, kuvvet ve bereket kaynağı kabul ettikleri gibi kahredici ve koruyucu tanrı olarak da sayarlardı ve bu nedenle yerleşim alanlarını hep su kenarlarına yakın yerlere kurarlardı.

2.2. Felsefede Anâsır-ı Erba'a

Felsefe var olanlar üzerinde bilinçli, planlı ve eleştirel düşünmeden doğmuştur. Bu nedenle dört unsur bu alanda da kendinden fazlasıyla söz ettirmiştir. Antik Yunan'da antropomorfik tanrı inancı hâkim olduğu için yaratma veya yoktan var etme fikri mevcut değildir. Bu sebeplere onlara göre tanrı ve tanrılar kâinatı yoktan var etmiş değildir; aksine o, kendisi gibi ezeli olan kâinatın ilk maddesine sadece şekil verip onu düzene sokmuştur. Arkhe diye ifade edilen bu ilk madde Thales'e göre su, Anaximenes'e göre hava, Herakleitos'a göre ateştir. (Karlıağa, 1991: 149)

Empedokles dört unsuru nesnelerin hamuru olarak kabul etmiştir. Ona göre bütün nesneler bunların birleşip ayrılmasından oluşmaktadır. (Hançerlioğlu, 1993: 345)

Eflatun da dört unsur fikrini savunmuştur. Fakat bunu sistemleştirerek tabiat bilimlerinden hâkim görüş haline getiren Aristo olmuştur. Ona göre kâinat, ay üstü ve ay altı olmak üzere ikiye ayrılır. Ay üstü âlemde tek bir unsur vardır ve burada bozulma ya da oluş yoktur. Ay altı âlemde ise bütün varlıkların yapısında bulunan dört unsur değişik şekillerde bulunmaktadır. (Karlıağa, 1991: 149)

Hellenistik Dönemde daha çok benimsenmiş olan ve Aristo metafiziğinin temel konusunu oluşturan dört unsur, Süryaniler aracılığıyla Arap dünyasına tanıtılmış ve fizikten tıbbaya kadar geniş bir alan da karşılık bulmuştur. Anâsır-ı Erba'a konusunu ilk defa ele alan İslâm filozofu Kindî olmuştur. (Karlıağa, 1991: 149)

Kindî'ye göre Anâsır-ı Erba'a bütün fiziki varlıkların ilkesidir. Ay üstü âlemde oluş ve bozulma olmadığı için zıt keyfiyetler burada yoktur. Ay altı âlemde ise dört unsur mevcuttur. Bunlar belirli oranlarda karışıp birbirini etkileyerek varlıkları meydana

getirirler, birbirlerine dönüşürken yok olup gitmezler; parçaları birbirinin içine girer ve Allah takdir ettiği sürece bakidirler. (Karlıağa, 1991: 150)

Farabî birleşik maddelerin ilkeleri olan dört unsuru basit cisimler olarak ifade eder. Ona göre Anâsır-ı Erba’ a varlık mertebesinin en alt basamağında yer alır ve ay altı âlemdeki bütün maddeler Anâsır-ı Erba’ adan meydana gelir. (Karlıağa, 1991: 150)

İbn Arabî, unsurların feleklerin hareketi sonunda ortaya çıktığını belirterek Allah’ın dört unsuru dört günde yarattığını, bunların içerisinde ateşin en üst mertebede bulunduğunu, fakat Hz. Âdem’in çamurunda yer alan suyun hepsinden daha etkili olduğunu söyler ve unsurlara kendi özelliklerini verenin de yine Allah olduğunu belirtir. (Karlıağa, 1991: 150)

Unsurlar teorisine son şeklini veren İslâm filozofu İbn Sînâ olmuştur. O, ay altı âlemdeki varlıkların oluş ve bozulmalarının neticede belirtilen dört ana maddede son bulduğunu ifade eder. Evâil adı verilen ilk keyfiyetler (sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve nemlilik) unsurları meydana getirirler. Ateşe hâkim olan keyfiyet sıcaklık, havaya hâkim olan nemlilik, suya hâkim olan soğukluk, toprağa hâkim olan da kuruluştur. (Karlıağa, 1991: 150)

Sonuçta Batı felsefesinde de Doğu felsefesinde de insanın ve kâinatın nasıl yaratıldığı sorusu filozoflar tarafından cevaplanmaya çalışılmış ve bunun neticesinde ortaya çıkıp yönlendirici bir işlev gören Anâsır-ı Erba’ a konusunda pek çok fikir ortaya atılmıştır.

2.3. Kur’ân-ı Kerîm’de Anâsır-ı Erba’ a

Kur’ân-ı Kerîm’de varlığın hakikati olan Anâsır-ı Erba’ a ile ilgili olduğunu düşündüğümüz birçok ayet mevcuttur. Özellikle insanın varlığını temele oturtan bu ifadelerle göre insanın maddi yönü su ve topraktır. Hayat su ile başlamış ve yaradılış toprak(Balçık) ile devam etmiştir. Bu durum sürekli böyle cereyan etmektedir. Aşağıda alıntı yaptığımız ayetlerde de özellikle insanın yaratılışının hakikati mevcuttur.

“ İnkâr edenler, gökler ve yer yapışıkken onları ayırdığımızı ve bütün canlıları sudan meydana getirdiğimizi görmüyorlar mı?”(Enbiya/30)

“Allah bütün canlıları sudan yaratmıştır. Kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayakla yürür, kimi de dört ayakla yürür. Allah dilediğini yaratır. Allah şüphesiz her şeye Kâdir’dir”(Nur/45).

“Sizin için yeryüzünü döşeyen, yollar açan, gökten su indiren O’dur. Biz bu su ile türlü türlü, çift çift bitkiler yetiştiririz”(Taha/53).

“Kasem olsun, biz insanı süzölmüş bir çamur veya bir hülasadan yarattık”(Mü’minûn/12).

“Andolsun biz, insanı bir kara çamur ve şekillenmiş bir balçıktan yarattık”(Hicr/26).

Bu sıraladığımız ayetlerden de anlaşılacağı üzere maddi tarafıyla toprağa ve suya ait olan insan rûh’i yönüyle ilâhî nefhaya bağlıdır. Bu da yine Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan şu ayetlerle izah edilebilir:

“Ben onu düzenleyip insan şekline koyduğum ve ona ruhumdan üflediğim zaman, derhal onun için (inkıyad=tam boyun eğiş, tam tabi oluş) secdesine kapanın”(Hicr/29).

“Allah sizi topraktan, sonra nutfeden yaratmış ve sizi çiftler halinde var etmiştir”(Fatır/11).

“Allah indinde Îsâ’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir. Onu da topraktan yarattı. Sonra da ona “ol” dedi o da oldu”(Al-i İmrân/59).

“Allah sizi yerden bir bitki olarak bitirdi”(Nûh/17).

“Seni önce topraktan sonra nutfeden yaratan sonra da seni insan şekline koyanı mı inkâr ediyorsun”(Kehf/37).

Bu ayetlerden anlaşılacağı üzere insanın aslı topraktır. Hayat su ile belirgin bir vaziyet almış, toprağa gelince iyice açığa çıkmıştır. Yine insanın su ve topraktan yaradılışı şekil verilme işi tamamlanıp ilahi nefha (yani Hakk’ı idrak kabiliyeti) üfleninceye kadar devam eder. İnsanı tüm yaradılmışlar içinde eşref-i mahlûkat eden de budur. (Tatçı, 2012: 414-415)

YÛNUS EMRE DÎVÂNÎ'NDA ANÂSİR-I ERBA'A

Yûnus Emre, bir Türk-İslam mutasavvıfı olması hasebiyle şahsiyetini yoğuran en önemli unsur tasavvuftur. Ondaki tasavvuf anlayışı Kur'an-ı Kerîm'e, Hz. Peygamber'in davranışlarına, kendisinden önce yaşayan İslam mutasavvıflarının fikirlerine dayanır. Bu bağlamda Yûnus, maddeyi hiçbir zaman gaye edinmemiş; bilakis ilahi olana yani varlığın özü olan "Nûr-ı Muhammedî"ye yönelmiş ve düşüncelerini hissiyatının potasında eriterek Yûnusvârî bir güzelliğe büründürmüştür.

Cenâb-ı Allah'ın yokluğun sırrından yarattığı cevher olan Nûr-ı Muhammedî ile Allah, zatıyla bir nûr olup gökleri kaplamıştır. Muhammedî Nûr Âdem'in bânına yerleştirilmiş ve ondan diğer peygamberler vasıtasıyla Hz. Peygambere ulaşarak zahir olmuştur. (Tatçı, 2005: c. I 205)

Muhammedî Nûr, Yûnus Emre Divânı'nda "gevher" istiâresiyle işlenir. Cevher, bütün madenlerin en sâfı, en kıymetlisi, belki de özüdür. Nûr-cevher münasebeti kıymet ve saflıktan ileri gelir. (Tatçı, 2005: c.I 205)

Cenâb-ı Allah yeryüzünü ve gökyüzünü yaratmadan önce, her şeyin aslı olan bir nûr yaratıp o nûra bakmış ve nûr O'nun heybetiyle eriyip bir su damlasına dönüşmüştür. Bundan sonra ise yedi göğü, yedi yeri, Anâsır-ı Erba'a'yı ve mevalid-i selâse'yi yaratmıştır:

Yir-gök yaradılmadın Hak bir gevher eyledi
Nazar kıldı gevhere sızurdu dür eyledi

(355/1)

Hak bir gevher yaratdı kendünün kudretinden
Nazar kıldı gevhere eridi heybetinden

(249/1)

Yûnus bu dünyaya gelmeden önce, ezelde ma'sûk ile birdir ve "Kul huva'llah" sıfatlı nişansız bir nûrdur:

Bu cihâna gelmedin ma'sûkıla bir idüm
Kul huva'llah sıfatlu bir bî-nîşân nûr idüm

(223/1)

İnsanın asıl vatanı, âlem-i ervâh(bezm-i ezel)tır. İnsan burada saf ruh olarak “Hak ile birlik” içindedir. Yûnus’un “Nûr Dağı” dediği ruhlar âlemi, olgun insanın vahdet zevkini tattığı bir yerdir (Tatçı, 2005: c. I 205):

Ne ogul varıdı ne kız vâhid idük anda biz
Konşıyıduk cümlemiz nûr tagın yaylar iken

(243/8)

Varlığın ilk nûru, son zuhuru olarak telakki edilen Hz. Muhammed, nûr yönüyle; Hz. Âdem ise vücûd olarak yaratılışta ilktir. Hz. Âdem’in ve diğer bütün peygamberlerin yaratılış sebebi Nûr-ı Muhammedî’dir. Hz. Muhammed’in nûru ile Allah’ın zâtındaki bütün sıfatlar açığa çıkmış ve Âdem peygamberden başlayıp Hz. Muhammed’e kadar olan bütün peygamberlerde vücûd bulmuştur. Seyr ü sülûka girip kendi özünü bilen veliler vasıtasıyla da ebediyete kadar ışıl ışıl parlamaya devam edecektir:

Evvel Âdem yaratdı sonra peygamberleri
Âhir Muhammed nûrı balkıdı içimüzden

(233/6)

Çalışmamızın buraya kadarki kısmında Anâsır-ı Erba’ının meydana geliş sebebi olan “Nûr-ı Muhammedî”nin Yûnus Emre Divânı’nda ne şekilde ele alındığından kısaca bahsederek Anâsır-ı Erba’ının daha iyi anlaşılabilmesi için zemin hazırladık. Daha önce “Anâsır-ı Erba’a” başlığı altında da ifade ettiğimiz gibi Anâsır-ı Erba’a kavramı ilk cevher olan Nûr-ı Muhammedî’nin özünden vücûda gelip şekillenmiştir.

Yûnus Emre Divânı’nı incelediğimizde pek çok beyitte Anâsır-ı Erba’a ve onu oluşturan unsurlar çeşitli teşbih ve istiarelerle karşımıza çıkmaktadır.

Yaradanın hikmetine vakıf bir şahsiyet olan Yûnus Emre, Divân’daki bazı beyitlerde Anâsır-ı Erba’a(od, yıl, toprak, su)’nın tamamını zikretmiştir. Kimi zaman “dört ejderha” olarak ifade edilen bu unsurlar, kimi zaman da “dört muhalif nesne” olmuştur. Yûnus bu ifadelerden başka beyitlerde dört unsur için “su, toprak, od, yıl”, “dört tabi’at”, “dört ana”, “dört ferişte”, “dört âlet”, “dört” gibi tabirler de kullanmıştır. Yûnus Emre Divânı’nda Anâsır-ı Erba’ının dört unsurunun birlikte kullanıldığı beyitler açıklamaları ile birlikte şu şekilde izah edilmiştir:

Niteligüm soran işit hikâyet
Su vü toprak od u yıl oldu sûret

(19/1)

İnsanoğlu kâinatın ve varlıkların nasıl yaratıldığı konusunda sürekli merak duymuş, araştırma çabasına girmiş ve varlığın özüne, hakikatine ulaşmaya çalışmıştır. Tasavvuf ilmi de varlığın hakikatine ulaşmada özellikle gönül ehline Hak tarikini göstermiştir. Mutasavvıf bir şair olan Yûnus da kendilerinde var olan sırrı ve hakikati öğrenme çabasına giren insanlara varoluş hikâyesinin su, toprak, ateş ve havanın bir araya gelerek bir şekil meydana getirmesinden ibaret olduğunu söylemiştir.

İnsan bedeni küçük âlemdir. Yani bir nevi büyük âlemin bir nüshası konumundadır. Dört unsurun oluşumu kendisini çepeçevre kuşatan feleklerin harekete geçip birleşimlerine bağlıdır. İşte feleklerin dört unsuru kuşatması gibi küçük âlem olan insan bedeni, dört karışımı kuşatmış ve bu dört karışımdan da organlar vücûda gelmiştir. İnsan bedenindeki safra, ateş gibi kuru ve sıcak; kan, hava gibi sıcak ve rutubetli; balgam, su gibi rutubetli ve soğuk; siyah köpük, toprak gibi soğuk ve kurudur. Nasıl ki büyük âlemin özündeki dört unsur neticesinde Müvelledât var olmuş ise insan bedeninin temelini de bu dört unsurun birleşimi meydana getirmiştir. Yûnus bunu bir diğer beyitinde şu şekilde dile getirmiştir:

Od u su vü topragı yili bile
Anunla bünyâd eyledi teni

(379/2)

İnsan vücûdu Anâsır-ı Erba’adan oluşmuş ve Cenâb-ı Allah tarafından mükemmel bir şekilde tertip edilmiştir. Bu tertibin evveli olan Nûr-ı Muhammedî, Allah’ın kendi nûrundan yarattığı bir nûr olup O’nun bu nûra muhabbetle bakması neticesinde eriyip bir öz yani su damlasına dönüşmüş ve bu damladan bütün kâinat, mahlûkat sırasıyla yaratılmıştır. Önce âlem-i ervâh olarak adlandırılan ruhlar âlemi ondan sonra da âlem-i ecsâm olarak adlandırılan cisimler âlemi yaratılmıştır. Cisimler âleminin en dış tabakasını Arş yani Atlas Feleği kuşatmıştır. Onun bir alt tabakasında Kürsî yani Burçlar Feleği, onun altında da yedi tabaka halinde Zühal Feleği, Müşteri Feleği, Merih Feleği, Merih Feleği, Güneş Feleği, Zühre Feleği, Utarit Feleği, Ay Feleği olarak sıralanmıştır. Buraya kadar ki kısım aynı zamanda “ay üstü âlem” olarak telakki edilir ve “dokuz ata, dokuz baba, dokuz gök”; Burçlar Feleği’nin altından başlayıp Ay Feleği’nde son bulan yedi felek ise “yedi gök, yedi baba, yedi ata, yedi evren” olarak isimlendirilir. Yûnus Emre dört unsurdan bahsettiği beyitlerde bu kullanımlara sıkça yer vermiştir.

Ay Feleğinden sonra sırasıyla birbiri içine girmiş şekilde dört tabaka daha mevcuttur. Bunlar; Ateş Küresi, Hava Küresi, Su Küresi ve en dışta da toprak Küresi'dir. Büyük âlemin tertibi bu şekildedir. Onu böyle olmasına karşın küçük âlem olan insan bedeninin tertibi bunun tam aksidir. İbrahim Hakkı Hazretleri bu konuyu şöyle izah etmiştir: “ İnsan bedeninin en dış kuşatıcı kabuğu topraktır ki, bu beden derisidir. Onun içinde sûd yani sevdâ vardır ki, kandır. Onun içindeki havadır ki canın buharıdır. Onun içindeki ateştir ki, yürekte hayvânî ruhtur. Onun içindeki yedi göktür ki, kalbin yedi tavrıdır. Gönül içindeki insanî ruhtur ki onun dışı Kürsî ve içi Rahmân'ın Arş'ıdır.” (İbrahim Hakkı, 2006: 93) Bu ifadelere baktığımızda büyük âlemin özü su damlası, küçük âleminki ise topraktır. Fakat iki âlemin de hakikati aynıdır. İşte Yûnus da bu iki âlemin zıt tertibinin meyvesi olan mevcûdâtın özünün hem toprakta hem de suda var olduğunu, ikisinin de dayandığı nihai noktanın aynı yer olduğunu dile getirmiştir:

İş bu tenün tertîbi od u toprak yil u su
Yûnus sen gör özünü suda toprakda mısın?

(252/6)

Anâsır-ı Erba'a'yı oluşturan unsurlar, taşıdıkları özellikler ve tabiatları bakımından birbirinden farklı özelliklere sahiptir. Ateş kuru ve sıcak, hava sıcak ve rutubetli, su rutubetli ve soğuk, toprak ise soğuk ve kuru olma gibi vasıflara sahiptir. Allah, âlemin parçalarının tümünde olan mizaçların en layık ve en uygun olanını Yûnus'un dört duvar dediği insan bedeninde vücûda getirip eşref-i mahlûkatı yani insanı cömertliğinin bir nişânesi olarak yaratmıştır. Bu bir nevi zıtların birlikteliğinin uyumudur. Yûnus'un dört dîvâr terkiibiyle insanı dört duvarı olan bir binaya benzetmesindeki maksadı duvarın kerpiçten imal edilmesindendir. Çünkü kerpiğin hammaddesi toprak, su, hava ve ateştir. Bu unsurlardan birinin az ya da yoğun olması elde edilecek çamurun terkiibini bozar. Bu yüzden elde edilecek bu çamurdan kerpiç kesilmez. İnsan da böyledir. Unsurlardan birinin eksik ya da fazla olması onun sülûk sonunda insan-ı kâmil olmasına engeldir (Tatçı, 2012:425).

Dört muhalif nesneden dört dîvârun
Sâzikâr eyledi virdi kerâmet

(19/2)

Kur'ân-ı Kerim'e göre insanın maddesini “balçık”; manasını ise “ilâhi nefha” oluşturur. İnsanın balçık tarafı yani zâhir olan vücûdu, ilahi nefhayı yani ruhu

perdelemiş ve gizlemiştir. Bunun içindir ki insan, kendi özünde var olan bu hakikat ve mahiyeti unutmuş; bu önemli hazinenin varlığından bî-haber olarak onun kıymetini takdir edememiştir. Bilindiği gibi en kıymetli hazineler her zaman toprağın altında saklıdır. Toprakta başlayarak kademe kademe diğer unsurların bir araya gelmesiyle yaratılan insan vücûdunun da en kıymetli hazinesi, varlığın ezeli ve ebedi noktası olan, Cenâb-ı Allah'ın tecelligâhı konumundaki insan gönlüdür. Dört unsurun şekillenmiş hali olan beden fanidir, ölüm gelince maddi olarak yok olur. Bu yok olma neticesinde dört unsurun her biri teni terk edip toprakla beraber asıl hallerine dönerler. Fakat Allah'ın her an yinelenen yaratma kudretiyle müvelledâtta tekrar vücûda gelirler ve bu durum süreklilik arz eder. Yûnus, insanların bu hakikatin bilincine varıp onunla yaşamaları gerektiğini, aksi durumda gafilliğin onlar için kaçınılmaz olduğunu söylemektedir:

Bu vücûdun sermâyesi od u su toprak u yildür

Her biri aslına gider gâfil olmak nendür senün

(148/4)

Hakiki sırta vakıf olmanın ve hakiki vahdet noktasına ulaşmanın yolu “terk”ten geçer. Terk'in “ terk-i dünya, terk-i ukbâ, terk-i hestî ve terk-i terk olmak üzere dört şekli vardır. Terk-i dünya, zâhidin bütün dünya nimetlerini ahret için terk etmesi; terk-i ukbâ, ârifin cennet ve oradaki nimetleri ilahi cemali temâşa için terk etmesi; terk-i hestî, sâlikin kendi varlığını da terk ederek Hak'ta fâni olması; terk-i terk, kâmil ârifin terki de terk ederek bu kavramı aklından ve zihninden yok etmesidir.” (Uludağ, 2005: 353)

Dört unsur adeta terk kavramının çeşitlerini karşılamaktadır. Nasıl ki insanoğlunun özü kâmil insan ise terkin özü de kâmil insanın son mertebesi olan terk-i terk'tir. Yûnus da dört unsurun her birini asıllarına terk ederek bedensiz ve ruhsuz bir şekilde, hakiki birliğin ve yokluğun nurunun gizli karanlığında hangi yöne baksa bütünün birin görebilen kâmil bir insandır. Çünkü bilir ki bu aşamada her şey terk olup fenâ bulur ve sadece hakiki vahdet noktası olan “ben” var olur. İşte bu “ben” Allah'tır:

Terk idem nârıla hâki bâdı nârı aslına

Şeş cihetde ben çıkam bî-ten olam bî-cân olam

(201/22)

Anâsır-ı Erba'a'yı oluşturan dört unsur aynı zamanda, meleklerin peygamberleri olarak bilinen dört büyük meleğe de atfedilmiştir. Cebrail(a.s.)'e toprağın, Mikâil(a.s.)'e

suyun, İsrâfil(a.s.)’e havanın, Azrail(a.s.)’e ise ateşin vasıfları verilmiştir. İlk peygamber ve insanoğlunun babası olan H.z. Âdem Azrail(a.s.) vasıtasıyla yeryüzünden getirilen toprağın dört unsuru temsil eden dört melek tarafından yoğrulmasıyla yaratılmıştır. İbrahim Hakkı Hazretleri bunu şu şekilde anlatır: “Hakk Teâlâ, Hz. Âdem(a.s.)’i yaratmak isteyince; Azrail(a.s.)’i gönderip yedi iklimden toprak aldırılmıştır. Cebrail(a.s.)’i gönderip; o kuru çamuru en güzel bir biçim üzere Nu’mân Vâdîsi’nin içinde şekillendirmiştir. Kendi ruhundan O’nun başına üfleyip, yeryüzünde O’nu meleklerle secde yönü ve insanlara peygamber etmiştir.” (İbrahim Hakkı, 2006: 40). Buraya kadar açıkladıklarımızı Yûnus da şöyle özetlemiştir:

Azrâil gökden indi bir avuç toprak aldı
Dört ferîşte yogurdu bir peygamber eyledi

(355/5)

Bütün insanlar “nefs-i küll” denilen bir tek nefisten yaratılmıştır. Sûfilere göre nefis, vücûdun en süfli tabakasıdır. Bunun üstünde kalb, rûh ve sır mertebeleri vardır. Nefsin altında “tab’ ” denen “beden-dört unsur” vardır. Sûfî sırasıyla, tab’dan nefse, nefisten kalbe, kalbten ruha, ruhtan da sırra geçerek müşâhedeye erer. (Tatçı, 2005: c. I 298)Dört tabiattan kastolunan dört unsurun tabiatları ise sırasıyla toprak, soğuk ve kuru; su, yaş ve soğuk; hava, sıcak ve yaş; ateş ise kuru ve sıcaktır.

Cenâb-ı Allah’ın varlığı karşısında kendisine hiçbir varlık tanımayan ve mahviyet sahibi bir derviş olan Yûnus, nefsin zahiri halinin ilme’l-yakîn ve ayne’l-yakîn tasavvurlarının bilincindedir. Fakat O, nefsin batınî hali olan can sırrına hakke’l-yakîn ile yani aşk ile varmak istemektedir. Çünkü kâinatın ve mahlûkatın var oluş sebebi, “aşk”tır. Hiçbir şey yokken aşk vardır ve yokluğun sırrı da âlemdeki her şeyde tecelli eden bu aşktır:

Miskîn Yûnus’un nefsi dört tabî’at içinde
İşkıla cân sırrına pinhân varasum gelür

(46/10)

Daha önce de belirttiğimiz gibi insan, dört türlü nesne(Anâsır-ı Erba’a)nın birleşmesiyle meydana gelmiş bir terkiptir. Bunun en büyük kanıtı da bedendir. Beden ise Allah’ın emaneti ve sırrı olan rûh ile hayat bulmuştur. Bu hakikatin bilincinde olan Yûnus, bütün varlık âlemini Hakk’ın vücûdu bilmiş ve düşüncelerini “Lâ-mevcûde İllallah” sözünün etrafında şekillendirmiş; eşyada Cenâb-ı Allah’ın vücûdunu görünce de mevhumu bırakarak kendi vücûdunda mutlak vücûdu yaşamış ve “Ene’l-Hakk” ile

aynı anlamı ihtiva eden “benem” kelimesini kullanmıştır. Ene’l-Hakk sırrı ilk defa Hallac-ı Mansûr tarafından ifşâ edilerek Yûnus gibi birçok Hakk âşığının ezeli zikri ve tevhîdi olmuştur. Bu kişiler Allah’ın zâtı itibariyle “Hakk”; tecelli eden, açılan haliyle “Halk” olduğunu idrak edebilen insanlardır:

Dört dürlü nesneden hâsıl bilün benem uşda delîl
Odıla su toprag u yil bünyâd kılan Yezdân benem

(211/6)

İnsan bir nutfeden yaratılmıştır. Bu nutfe ise hakiki birliğin noktasıdır. Bu noktanın belli bir sınır çizmek kaydıyla hareket ettirilmesiyle hat yani beden dış görünüşü vücûda gelmiştir. Fakat gerçekte hat diye bir şey yoktur; var olan sadece hakiki birliğin noktasıdır. Bu nedenle beden vehmîdir ve hakikatte var olan Allah’tır. O, bedeni nutfenin içeriğindeki dört unsurdan ve bunların sürekliliğinden dilediği biçimde şekillendirerek yaratmıştır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulmuştur: “Şüphesiz gökte ve yerde hiçbir şey Allah’tan gizli kalmaz. Ana rahminde sizi dilediği gibi şekillendirir.” (Âl-i İmrân Sûresi; 3/5-6). Yûnus ise “dört âlet” dediği dört unsurun insanın yaratılışındaki yerini şöyle ifade etmiştir:

Topragı kadarladı sûreti hat bağladı
Durgurdı dört âleti adın insan eyledi

(358/3)

Eskilere göre dokuz gök, insana nazaran baba; Anâsır-ı Erba’a ise ana mesâbesindedir. Bu ikisinin çocuğu olarak da mevâlid-i selâse gösterilir.(Pala, 2008: 23)Yûnus da varlığın hakikatini ifade etmek için beyitlerinde “dokuz baba, dokuz ata” ve “dört ana” tabirlerine yer vermiştir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi dört unsurun birleşmesinden müvelledât(maden, bitki, insan) vücûda gelmiştir. Fakat öncelikle bu dört unsurun birleşmesini sağlayan “dokuz gök” ve “yedi gök” olarak adlandırılan feleklerdir. Bu adlandırma arş ve kürsinin yedi göğe dâhil olma durumu ile alakalıdır. Felekler ilahi ruhun nefesiyle hareket eder ve dört unsura tabii olur. İnsan, tabiatlar ve nur toplamı bir varlıktır. Tabiat anne; rûh yani nûr ise babadır. Dolayısıyla hem tabiatlar hem de nur insana gereklidir. Hz. Peygamber bir hadisinde “Kime iyilik yapmam gerekir” diye soran birine, üç kez “Annene!” diye cevap vermiştir; dördüncüsünde, “sonra babana!” diye eklemiştir. Bu hadisten yola çıkarak baba olan ilahi ruhun yani nûrun, kendini hemen aşikâr etmediğini ve kendisini gizleyen dört ana tarafından kuşatıldığını anlayabiliriz. Çünkü nûr(baba), tabiat(ana)nı içinde gizlidir.

“Allah’ın sonralığı O’nun önceliğinin içinde dâhildir. Aynı şekilde önceliği de sonralığına dâhildir. O’nun önceliği O’nun Zâtı’dır; sonralığı ise O’nun kuludur ve sevgilisidir. Sevenle sevilenin ‘tedahülü’; birbirine karışması, iç içe girmesinin hükmü budur.” (İbn Arabî, 1998: 102) diyen İbn Arabî’nin düşünceleriyle aynı doğrultuda Yûnus da atasının ve anasının bir olduğunu, bu saflığın ve birliğin verdiği safânın da gönlünü kederin bulanıklığından uzak tuttuğunu dile getirmiştir:

Atamı yidi derler anamı dört bilürem
Atam anam bir imiş niçün gussa yudaram

(220/5)

Ümmîlik Hz. Muhammed’in vasıflarındandır. Çünkü O, yaratılışın hem sebebi hem sonucudur. Yani var olan her şeyin temeli ve esasıdır. Burada ümmîden kasıt, O’nun yaratılışındaki saflık ve berraklıktır. Yûnus da bu kelimeyi, ana mesabesinde olan Anâsır-ı Erba’aya mensup anlamında kullanılmıştır. Yûnus’un ümmîliği ana unsurları yani Anâsır-ı Erba’a’yı tanıyıp bilmesinden ve Hak aşkının ateşi ile yanmasından kaynaklanır. Çünkü Allah aşkını ancak “benem” diyebilen kullarına vermiştir:

Ümmî benem Yûnus benem dokuz atam dördür anam
Işk odına düşüp yanam sûk u bâzâr nemdür benüm

(170/7)

Nefis cismanî varlık içinde bulunan ve faaliyet gösteren bir kuvvettir. Bu kuvvet, bir taraftan da bütün kötü huyların ve çirkin hareketlerin kaynağıdır. İnsanın kemâlâta yani Nûr-ı Muhammedî’ye erişebilmesi nefesine hükmetmesinden geçer. Nefse bu kötü hasletleri veren ise dokuz ve yedi gök ile bunların dönüşü sonucu meydana gelen Anâsır-ı Erba’a’dır. Bu nedenle Yûnus dokuz gökleri aslana, yedi gökleri evrene, dört unsuru ise ejderhaya benzetmiş; insanî ruhun ejderhaya benzetilen ve benliğini oluşturan Anâsır-ı Erba’a ile cesaretli Rüstem gibi savaşıp galip gelmeden kemâle ulaşamayacağını dile getirmiştir:

Bu tokuz arslan u yidi evren ü dört ejdehâ
Bunlarunlan ceng idem Rüstem olam destân olam

(201/24)

Üzerinde yaşadığımız dünyayı incelediğimiz vakit şekli yapısı itibariyle dört kısımdan meydana geldiğini görürüz. En dışta bulunan atmosfer, dünyayı çepeçevre kuşatmış vaziyettedir. Daha sonra ise dünya yüzeyi olan litosfer(taş küre) ve hidrosfer(su küre) kısmı gelir. En altta ve Dünya'nın merkezinde ise piroser(ateş küre) bulunur. Cenâb-ı Allah Dünya adını verdiğimiz bu şekli yüce kudretiyle ince bir nizam üzerine insanoğlunun tasarrufuna en uygun şekilde yaratmıştır. O'nun kudreti ve kerâmeti iledir ki hava ve toprak kâinatın uçsuz bucaksız boşluğunda sanki asılıymış gibi durur. Aynı şekilde Dünya'nın en derin kısmında yer alan magma yani ateş de dış tabakasında yer alan okyanusların yani suyun emniyetinde ve selametindedir. Onun bu konumu da eşref-i mahlûkatın varlığını devam ettirmesini sağlamaktadır.

Yıl ile toprağı kıldı mu'allak

Su içinde odı dutdı selâmet

(19/3)

On sekiz bin âlem kavramı yaratılmış bütün âlemler için kullanılır. Bu âlemler kısaca, Nûr-ı Muhammedî, yedi gökler, yedi yerler, anâsır- Erba'a ve müvelledât'tır. Allah'a ulaşan kâmil insân, on sekiz bin âlemde öteye adım atmış, varlığın son ve ilk merhalesi olan hakiki âleme dönmüştür. Yûnus bu durumunu şöyle anlatır:

Adimum atdum yidi dört on sekiz binden öte

Tokuzı yolda koyup şâh emrine fermân olam

(201/3)

Mustafa Tatçı bu beyitin daha geniş izahını şöyle yapmıştır: “Burada zikredilen yedi, dört, on sekiz sayılarının toplamı yirmi dokuzdur. Tasavvufî kaynaklarda ise ilâhî âlemlerin sayısının yirmi sekiz olduğu söylenmektedir. Muhammed Nûr, şöyle diyor: ‘İlâhî mertebeler yirmi sekizdir; Birinci mertebe Nûr-ı Muhammedî’dir. Sonra sırayla Nefs-i Küll gelir, bu ruhlar âlemidir. Nefs-i Küll’den tabiat, tabiattan heyûlâ(cisimlere ait ilk madde), heyûlâdan cism-i küll, cism-i küll’den şekil, şekilden arş, arştan Kürsî, kürsîden yedi kat gök, göklerden ateş küresine, ateş küresinden hava küresine, hava küresinden su küresine, hava küresinden su küresine, ondan toprak küresine, ondan madenlere, ondan bitkilere, ondan da insana gelir, bu devir şer’îdir, yani âyet ve hadisle sabittir.’ Yûnus’un verdiği âlem sayısının yirmi dokuz olmasının sebebi, kalan bir âlemin Uluhiyyet(Ahadiyyet) makamına işaret etmesindendir. Fakat esas olan on sekiz bin âlemdir. Bu on sekiz bin âlemin yarısı tenezzül yarısı da terakki mertebeleridir.

Yûnus beyitte ‘dokuzunu yolda koyup’ diyerek tenezzül mertebelerinden geçmek istediğini belirtmiştir. (Tatçı, 2005: c. I 351)

Buraya kadar incelediğimiz beyitler Yûnus Emre’nin Anâsır-ı Erba’ının dört unsurunu da birlikte zikrettiği beyitlerdir. Dört unsurun her birini müstakil olarak kullandığı beyitlere bundan sonraki kısımda yer verilmiştir.

1. TOPRAK (TÜRÂB)

1.1. Toprak ile ilgili genel özellikler

Bilimsel olarak toprak “kayaların fiziksel ve kimyasal ayrışması ile organik maddelerin karışımından meydana gelen, anakayaları ve bu arada yeryüzünün bir bölümünü az çok kalınca bir katman olarak örten, içerisinde ve üzerinde geniş bir canlılar âlemi barındıran, belli oranlarda su ve hava içeren, gevşek ve dağınık maddelerden oluşan canlı bir varlıktır” (Ünal, 2011: 12). Toprak da aynı mensubu olduğu Anâsır-ı Erba’a gibi dört ana unsurdan oluşur. Bunlar; organik ve inorganik maddeler ile hava ve sudur.

Toprak üretilmeyen tek varlıktır ve mevcudatın meydana gelmesinde önemli bir yere sahiptir. Kur’an-ı Kerim’deki “O Allah’ ki yedi kat gökleri ve bunlar kadar da yer yarattı”(Talâk 65/12) ayetine uygun olarak hava unsuru üç, toprak unsuru iki, su ve ateş unsuru olmak üzere toplamda yedi tabakaya ayrıldığını İbrahim Hakkı hazretleri Marifetname adlı eserinde belirtmiştir. Toprak, dört unsurun en ağırı ve en aşağısında olanıdır(İbrahim Hakkı, 2006: 19) Basit ve yoğun bir cevher olan toprağın belli bir çekimi vardır ve bütün parçalarını bir arada tutabilmektedir. Tek bir olanla çevrili bu cisim âlemin ve kürenin merkezi bütün milletlerin yaşam barınağıdır. Alanı, tepe ve dağlarla örülmüş, üstünde duran su ve hava kütlelerinin çukur düzeyin etmekle birlikte yıldızlar ve unsurlar yer küresinin etrafında hareket halindedir (İbrahim Hakkı, 2006: 61).

Yûnus Emre Divanı’nda toprağın hem maddi hem de manevi özellikleri çeşitli benzetme unsurlarıyla birlikte görülebilmektedir. Bu özellikleri şu başlıklar altında ifade etmemiz mümkündür.

1.1.1. Toprak olmak, toprağa yüz sürmek (alçak gönüllülük, kibirlenmeme, tevazu)

Yûnus'un tasavvufî dünyasında ahlaki unsurlar önemli yer tutar. Çünkü ona göre tasavvuf güzel ahlaktan ibarettir ve bu bağlamda mutasavvuf olan kişi de Muhammedi hulk ile vasıflanan kişidir(Tatçı, 2005: c.I 440).

Toprak dört unsurun en aşağısındadır ve hakirdir. Bu nedenle alçakgönüllülüğe işarettir. Bu toprağın tevazu halidir. Yûnus divanının değişik yerlerinde ahlaki unsur olarak zikredilmiştir. Fena yok olma, yokluk anlamına gelir. Tasavvufî anlamda ise kişinin kötü sıfatlarından dünyaya ait zevk ve isteklerinden arınması demektir. Bir kimsede kötü sıfatlar yok olursa onda güzel hasetler belirmeye başlar(Eraydın, 2008: 196-197) Yûnus bu halini miskinlik olarak zikretmiştir. Miskinlik, tasavvufî ıstılahta fenâfillah ehlinin bir sıfatıdır. Yûnus fenâfillah görüşünü beşeri varlığından ilahi varlığa sülûk ederek onda yok olan salikin durumu ile izah etmeye çalışmıştır.

İnsan bir avuç topraktan yaratılmıştır. Yûnus fenafillah makamında sevgiliye yaraşır bir acizliğin maliki olduğunun bilinciyle daima toprak gibi alçak gönüllü olmuştur.

Yûnus Emre kendözün topraga urgıl yüzün
Ma'şûkaya yaraşur bir miskînligüm vardur
(51/7)

Yûnus Yaradan' ın varlığını gönül gözüyle gördüğünden beri O'nun hülasası olan erenlere yüzünü toprak etmiştir. Onun bu tavrının gerçek sebebini anlayanlar için de sözleri şeker diyarında ki şekerler gibi tatlıdır.

Ol dost yüzün gördi gözüm erenlere toprak yüzüm
Söz bilene iş bu sözüm gerek şekeristân ola
(4/3)

Gelişerek büyüyen insan bazı dönemlerde özellikle de bir şeyler başardığı zaman vehme kapılıp Tanrı'ya gerek yok diyecek kadar kendini beğenmiştir. Oysa toprak insana kibri değil tevazuyu, alçakgönüllülüğü telkin eden bir elementtir (Pala, 2010: 22). Bu nedenle Yûnus Emre mürşidine kibirlenmez ve onun yanında toprak gibi alçakgönüllü olur. Çünkü bilir ki onların gönülleri marifet hazineleridir ve hazineleri saklayan da topraktır. O hazineler birer gül bahçesi olarak yine toprakta biter.

Miskîn Yûnus erenlere tekebbür olma toprak ol
Toprakda biter küllîsi gülistânı toprak bana

(10/5)

Mürşid-i Kâmilin sâlike manevi hayat bahşeden, feyiz ve neş'e veren bakışına nazar denir. Bu bakış beşeriyeti ilahi varlıkta yok eden ilahi bir kuvvettir (Tatçı, 2005: c.I 336). Mürşîd bir güneş gibi düşünüldüğünde onun bakışının değdiği(ayak bastığı) toprak hazine olur. Çünkü toprak örtücüdür. Yûnus da bu yüzden mürşidinin ayağının altındaki toprak olmak ister.

Erenlerün nazarı toprağı gevher eyler

Erenler kademinde toprak olasum gelür

(46/8)

İnsanın en son koynuna gireceği ve onunla bütünleşeceği yer topraktır. Çünkü toprak insana hal diliyle büyüklenmenin değil başını yere indirmenin ve kibrini ayaklar altına almanın gereğini anlatır. Kibir, gayr-i ahlaki bir unsurdur. Yûnus, sülûk ehlinin Allah yolundaki dervişlerin bulundukları cezbe halinden ötürü sergiledikleri aşırı davranışlarına kibirle bakmamasını, onlara karşı daima tevazu göstermesini söyler. Hatta mürşidinin de onun gönlündeki bu halden emin olması gerekir.

Toprak eyle yüzünü miskînlere iy Yûnus

Cümlesinden ziyâde erün ikrârı gerek

(142/6)

Nefis, cismani varlık içinde (vücûdda) bulunan ve faaliyet gösteren bir kuvvettir. Bu kuvvet bütün kötü huyların ve çirkin hareketlerin kaynağı olarak telakki edilir(Tatçı, 2005: c.I 298). Nefis Yaradan'ın hakikatının karşısındaki hicaptır. Nefisinin şehrini harap ve perişan edenin kibirlenme duygusu ayağının altındaki toprak gibi olur. İşte dünyaya ait isteklerinden vazgeçenin de gözündeki nefis perdesi kalkar ve o zaman Yaradan'ın hakikatini açıkça karşısında görür.

Nefs ili oldı harâb kibr ayaklarda türâb

Gitdi perde vü hicâb dost gözüme tuş oldı

(394/5)

Yûnus ruhunun bedenine girdiği andan itibaren dünya malında gözü olmadığını ve nefesini terbiye etmek için mürşidine bağlanıp onun ayağının altında toprak olduğunu söylemiştir.

Cânım bu tene gireli nazarum yokdur altûna

Düşdüm ayaklar altına topraklayın tozar oldum

(222/7)

Dosta ulaşmak için çıktığı yolda perişan olan ve önceleri nefsinin isteklerine boyun eğen Yûnus, bu isteklerin bitip tükenmeden kendini tüketeceğini anlayınca da nefis kalesinin burcunu zikir kazmasıyla yerle bir etmiştir. Burada topraktan kasıt hâkirliktir.

Tenüm toprak tozar yolca nefsüm iltür beni önce
Gördüm nefsün burcı yüce kazma aldum kazar oldum

(222/8)

İnsan dünyaya ibadet ve tevhidi gerçekleştirmek, Tanrı'yı bilmek için gönderilmiştir. Peygamberimizin “Nefsini bilen Rabbini bilir.” (Aclûnî, 2001:II/309) hadisinden hareketle Tanrı'yı bilmek için insanın önce kendini bilmesi gerekir. Tasavvuftaki her makamda salikin yapması gereken davranışlar vardır. Bunlardan birisi de mürşidinin nasihatlerini dinlemek ve bu nasihatleri de diğer insanlara anlatmaktır. Yûnus nefsini bilen kişinin önce yüzünü toprağa sürüp alçakgönüllü olması gerektiğini, sonra da bunu davranışlarına yansıtması gerektiğini vurgular.

Eyidün Yûnus'a tursun yüzini topraga sürsün
Ögüdin kendüye virsün okudugın dutsun dimiş

(122/9)

Eğer bir kişi Cenâb-ı Allah'ın sırlarına vakıf olmak istediğini söylerse veya O'nun sırlarını emanet ettiği kişi olmak isterse; dünyanın dedikodusundan ve boş sözlerinden vazgeçerek yüzünü toprağa sürmelidir. Yine bu sırları taşıdığı için kibirli olmayı aklından bile geçirmeden tevazuyu baş tacı yapmalıdır.

Ben emîn olsam diyen yâ emînlik isteyen
Geçsün bu kâl ü kîlden topraga ursun yüzin

(247/4)

Yûnus bazen yaradılışın ilk hali gibi çamur, bazen de insanın vardığı son mahal olan kabirdeki gibi toprak yığını olmak ister. Çünkü onun Allah aşkıyla yanıp kıpkırmızı olmuş gönlü bir mercan ve yakuttan farksızdır. Yûnus burada toprağın örtücülüğünü ve kıymet biliciliğini vurgular. Değerli madenler de hep toprağın altında olur ve onlara ulaşmak için de toprak olmak gerekir.

Geh varam balçık olam geh dönüben gird-i hâk
Geh varam gevher olam yâkût olam mercân olam

(201/30)

Yûnus bazen çöle düşüp perişan bir şekilde toz toprak içinde sevgilinin hayalini görmek ister bazen de kendisi gibi aşk çölüne düşenlere serinlik veren bir çadır, gölgelik olmak ister.

Geh beyâbân (u) harâb u geh serâb u geh türâb
Geh gine ma‘mûr olam geh çetr ü geh sayvân olam

(201/36)

Bülbül, güle olan aşkını güzel sesiyle dile getirdiğine inanılan bir kuştur. Sevilen Tanrı olunca gül, O’nun aşkıyla yanan gönüller de bülbül olur. Yûnus bülbülvârî şeydâsıyla kendisi gibi yanmış nice gönülleri mürşîd tavrıyla biraya getirip gütmek ister. Fakat bunu yaparken tevazuyu elden bırakmadan gönlündeki aşkla da her zaman yüzünü toprağa sürmek ister.

Bülbül olubanı gidem iy niçe gönüller güdem
Yüzüm ‘ışkıla dem-be-dem topraga sürem yürüyem

(213/4)

Kan, nefsi besleyen önemli bir varlıktır. Ciğer de vücutta kan miktarı yüksek bir iç organdır. Sûfî nefsinin ciğerini dağlayıp yakarak nefsinin terbiye eder. Yûnus yüzünü toprak edip alçakgönüllü olmanın tek başına nefse yetmeyeceğini söyler(Tatçı, 2005: c.I 302). Nefsinin riyâzat ve halvetle öyle bir eğitmeli, dünyevi arzu ve isteklerden öyle bir arındırılmalı ki diğer adı da ciğeri yanmış olsun.

Yûnus Emrem aç gözün toprak eylegil yüzün
Sana dahı diyeler ciğeri biryân kanı

(396/16)

1.1.2. Toprak –yaradılış

Allah varlıkları, onlara ihtiyacı olduğu için değil onlara kudretini göstermek için yaratmıştır. Yaratmadaki kemâl-i hikmeti, su ve çamurun yüceliğini göstermektir. Çünkü Hak, insan dışındaki hiçbir varlığı var ederken “Yeryüzünde bir Halife kılacağım.” dememiştir. İnsanın yaradılışındaki hikmet de Hz. Peygamberin yüceliğini göstermektir(Uluç, 2007: 75).

Seven kendi tabiatı gereği bir surete bürünerek teneffüs etmek, nefes alıp vermek istedi. Bu nefes sevginin aslından çıktı ve yarattıklarının içine girdi. Çünkü Tanrı kendini yarattıklarına tanıtmak istiyordu. İnsanlar Tanrı’nın onlara duyduğu sevginin başlangıcı olan “ama” cevherindeyken Tanrı’nın söylediği “kün!” yani “ol!”

sözünü işitince ona sevgi ile bakmaya başlamıştır(İbn Arabî, 1998: 37). Yûnus yokluktan var olan ve toprak iken ruh üflenen insanın durmadan Tanrı'yı andığını söyler. Çünkü insan Tanrı'nın tükenmez kelimesidir.

Yogiken var eyledün topragiken cân virdün

Kudret diliyle andun dilüm söyler eyledi

(355/8)

Vahdet-i vücud fikrine göre âlem, bir tek hakikat ve vücuttan ibarettir. Bütün mahlûkat Allah'tan zuhur etmiştir(Tatçı, 2005: c. I 232). Var olan tek şey Allah'tır. O'nun kudretiyle hulk ettikleri ise onu kendinde saklayan yansımalarıdır. Dünyanın yaratılışı toprak ve su üzerinedir. Çünkü bilimsel veriler de göstermiştir ki dünya yüzeyinin %70'i yani 4/3'ü sularla, %21'i yani 4/1'i karalarla kaplıdır.

Kimseden ayrı görme her birile bile gör

Cümle 'âlem toludur berr ile bahr içinde

(305/5)

“Tanrı'nın Âdem Peygamberin cesedi için yeryüzünden toprak almak üzere önce Cebrail'i, sonra Mikâil'i, sonra da İsrâfil'i gönderdiği, üçünün de yerin sızlanmasına dayanamayıp elleri boş döndüğü, Azrail'in yerin sızlanmasına aldırış etmeyip emri yerine getirdiği, bunun üzerine Tanrı'nın onu can almaya memur ettiği pek meşhur bir halk hikâyesidir” (Gölpınarlı, 1989: c. V 276). Azrail yerin sızlanmasına aldırış etmeden yeryüzünün değişik yerlerinden kırmızı, beyaz ve siyah renklerde toprak aldı ve bunları birbirine karıştırmıştır. Yûnus, bu toprağın dört büyük melek tarafından yoğurularak Âdem peygamberin kalıbının hazırlandığını dile getirmiştir(Güler, 2006: 17).

'Azrâîl gökden inde bir avuç toprak aldı

Dört ferişte yogurdı bir peygamber eyledi

(355/5)

Âlemde ne varsa aşktır ve aşktandır. Tasavvufun özünü “Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi, sevmeyi istedim ve âlemleri yarattım” (Aclûnî, 2001:II/155) kudsi hadisi oluşturur. Aşk, Allah'ın zatına ait bir özelliktir. Allah'ın sırrı ve tecellinin remzi de bu kelimeye gizlidir(Pala,2008: 38). Yûnus bu durum için Ezel'de a'mâda yalnız Tanrı'nın var olduğunu, nûr halindeki zâtını görmek isteyince de kendi zatından yarattığı cevhere(toprağa, Âdem'e) nazar kıldığını ve kendisinin dirildiğini söylemiştir. Yûnus burada insanı yüceltmış ve topraktan yaratılan bedenini cevher gibi düşünmüştür.

Yir ü gök yaradıldı ‘ışkıla bünyâd oldu
Topraga nazar kıldı aksurdı durup geldüm

(191/4)

Kur’ân-ı Kerîm’de Âdem’in ve insanın yaratılışı ile ilgili olarak “kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan”(Hicr 15/26) yaratıldığı söylenmiştir. Azrail tarafından getirilen toprak, su ile karıştırılmış ve yoğrulmuş; en sonunda balçık kıvamına getirilmiştir. Allah Âdem’i bu balçıktan kendi elleriyle şekillendirmiştir(Güler, 2006: 18). Bunu yaparken varlığın özü olan Anâsır-ı Erba’a’yı bir arada tutmuştur.

Topragı kadarladı sûreti hat bağladı
Durgurdı dört âleti adın insân eyledi

(358/3)

Allah yaratılmışların en üstünü ve en güzeli olarak insanı yaratmıştır. Bu durum Kur’ân-ı Kerîm’de “Biz insanı en güzel şekilde yarattık”(Tin 95/4) ayetiyle ifade edilmiştir. Daha sonra Tanrı topraktan yarattığı Âdem’e kendisinin yeryüzündeki halifesi olduğunu söyleyerek meleklerle ona secde etmelerini emretmiştir. Şeytan kendisinin âteşten, Âdem’in ise topraktan yaratıldığını söyleyerek onun özündeki toprağı hakir görmüş; onu kıskanmıştır ve diğer meleklerin ona secde etmelerine aldırmandan Âdem’e secde etmemiştir. Bu olay Kur’ân-ı Kerîm’de “Hani biz meleklerle (ve cinlere): Âdem’e secde edin demiştik, iblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu”(Bakara 2/34) ayetiyle ifade edilmiştir. Yûnus da toprak unsurunu şeytanın kibrinin karşısında daima yüceltmıştır.

Âdem toprakdanıdı ‘Azâzîl oddanıdı
İşitdük ‘Azâzîl’i Âdem’e bakdı güldi

(367/8)

Çalap Âdem cismini toprakdan var eyledi
Şeytân geldi Âdem’e tapmaga ‘âr eyledi

(356/1)

Eydür ben oddan nûrdan ol bir avuç toprakdan
Bilmedi kim Âdem’ün için gevher eyledi

(356/2)

Aslında şeytanın Âdem’e karşı düşmanlığı Âdem’e ruh üflenmeden öncesine dayanmaktadır. Çünkü Âdem cennette ruhsuz bir kalıp olarak yataarken Şeytan, Allah’ın

kendisine halife olacak bir varlık yaratmasından huzursuzlanmıştı ve onu kıskanmıştı. Bu sebeple Tanrı huzurunda önemli bir varlığa düşman olmak onun için bir hünerdi.

Âdem toprak yatmışdı at âlemi dutmuşdı

Fikrine bak İblîs'ün ya'ni hüner eyledi

(356/5)

Yûnus toprağın hayat ve memat arasındaki ilişkisine değinirken insanın topraktan yaratıldığını ve nihayetinde döneceği yerin yine toprak olacağını bilip ona göre yaşaması telkininde bulunmuştur. Çünkü onun bu kelimeleri ölüp toprak olanlara değil hâlihazırda dünyada yaşayanlara birer nasihattir. Çünkü insan en sonunda geldiği yere geri gidecektir.

Toprakdan yaratıldun yine toprakdur yirün

Toprak olan kişiler n'ider bu 'alâmeti

(380/2)

“Bedenimin aslı topraktır” diyeni Yûnus’un gönlü asla kabul etmez ve ona göre bu söz doğru değildir. Çünkü Yûnus toprağın altındaki cevheri yani gönlünü Allah’a ulaştırmış, insan-ı kâmil mertebesine çıkmıştır ve Tanrı nazarında da insân-ı kâmil nûrdan ibarettir.

Sûret toprakdur diyeni gönlüm kabûl itmez anı

Bu topragun cevherini Hazret'e irgürdüm ahî

(370/4)

Yûnus Allah’ın yüceliğini, bir avuç topraktan yaratılan insanın acizliği ve hâkirliği ile karşılaştırmıştır. O’nun insana verdiği değerın sebebini bilmesine rağmen bilmezden gelerek şatahatvari bir edayla onun için bu kadar kelam etmesine gerek olmadığını söylemiştir.

Bir avuç topraga bunca kıyl u kâl

Neye gerek iy Kerîm-i Zül'-Celâl

(417/25)

1.1.3. Toprak-Döşek, Mezar, Kabir Yastığı

Toprak, ölüm demektir. İnsan beşeri yönüyle ölmeye mahkûm bir varlıktır. Fakat rûhi anlamda ebedidir. Bu yönüyle toprak bedenın saklandığı yer olarak karşımıza çıkar. Allah aşkıyla yanan birisi için ölüm, yokluk değil yeni bir var oluşturtur. Tarikat ehli için ölüm bir düğün gecesidir. İslam inancında toprakta kaybolan sadece maddedir. Ruh

dünyada işlenen amellerle birlikte yaşamaya devam eder. Yûnus Emre “ölmeden önce ölümü” (Aclûnî, 2001:II/346) yaşayan biri olarak ölenin sadece beden olduğunu insanın nefsiyle birlikte işlediği amellerin kendisiyle birlikte mezara girdiğini söyler.

Ol dostıla benüm işüm ölmegile bitmeyiser
‘Amelümdür bile varur topraguma tuta girem

(205/7)

Yûnus ölümün hakikatinden kendini uzak tutmamıştır. Bu nedenle toprağa ibretle bakar. Bir gün kendisinin de o toprağın koynunda toprağa karışmış diğer bedenlerle sarılıp yatacağını söyler.

Görmez misin topragı hâsları kuçmış yatur
Bizi dahı anun tek ala koynına birgün

(246/3)

Yûnus Emre insanlara “ölmeden önce ölümü” (Aclûnî, 2001:II/346) tavsiye eder. “Ölmeden evvel ölmek” insanı, maddi hazlara ve bedensel zevklere yönelten heveslerden arındırmakla mümkündür. Nefis ölümü de nefsi aç ve susuz bırakmak halkın eza ve cefasına katlanmak, yama üstüne yama dikmek gibi değişik şekillerde olur (Uludağ, 2005: 247). Yûnus bedenine ipek kumaşlardan kıyafetler giymeyerek yatağını toprak, yastığını mezar taşı yapmış ve nefsinin Hoca Ahmet Yesevi tarzında terbiye etmek istemiştir.

Tene yumışak geymeyem cümlesinden fârig olam
Döşegümi toprak idüp yasdugumi taş eyleyem

(197/3)

Yûnus’ a göre âşık, dünyada geçirdiği her gün durmadan aşk yolunda yürür. Bu yolculuk esnasında da Yaradan’ın güzelliklerini tecellilerini gördükçe ona hayran olur ve aşkının ateşinde yanar, erir. Bu yüzden onun döşediği toprak, kabir yastığı ise mezar taşıdır.

Dün-gün yürür hayrân olur ‘ışk odına yanar erür
Döşegi toprag u kabir yasdugı taşdur ‘âşıkun

(146/2)

Besleyip büyüttüğü nazik teni toprak altına terk etmek istemeyen Yûnus, en büyük vazgeçişiyse onu kara toprağa koyup ondan sonra Allah’ın huzuruna varmak ister.

Besledüğüm nâzûk teni terk itmeyem dirdüm anı

Kara topraga ben anı koyayum andan varayım

(210/7)

Ölümün sevgili ile kavuşmada en son aşama olduğunun bilincinde olan Yûnus yine de ölümden korkmakta ve mezar toprağına ibretle bakmaktadır. Hatta zaman zaman o topraklara ayak basıp dünya ve nefis gafletinden uyanmaya vesileler aramaktadır(Tatçı, 2005: c.I 186). Ferleri gitmiş, solmuş nice kara gözleri; belirsiz olmuş ay gibi yüzleri ve toprağın altında güller deren elleri görünce toprağın ölüm haliyle ürpermiştir.

Sogulmuş şol kara gözler belürsüz olmuş ay yüzler

Kara topragun altında gül diren elleri gördüm

(207/6)

İnsanlar ölülerini toprağı saklar hep. Toprağın altında neler olup bittiğini hiç bilmezler. Çünkü bu toprağın ölümle olan sırrıdır. Onu yalnızca toprak bilir(Pala, 2010: 23). Yûnus toprağı bakınca kanları akıp kefenlerini bulamış olan ölü bedenler görmüştür.

Teferrüc eyleyü vardum sabâhın sinleri gördüm

Karışmış kara topraga şu nâzûk tenleri gördüm

(207/1)

Yûnus Emre ölenin toprak ile bütünleşmesini uygulanan adetlerle birlikte zikretmiştir. Ölü gömme merasimi cenaze namazı kılındıktan sonra tabutun cemaat tarafından mezarlığı götürülmesiyle başlar. Tabuttan çıkarılan ölü mezara sağ tarafı üzerine kıble doğrultusunda konur ve genellikle tabutsuz olarak kefen bezine sarılı şekilde mezara indirilir(İltar, 2003). Mezar açılırken kenara koyulan toprak sonra tekrardan gömülme esnasında ölünün üzerine atılır. Bundan sonra herkes mezarın başından ayrılır ve artık o vakitten itibaren varlığın başlangıcının cismani şekli olan toprak, sonun yokluk hali olur ve eller medet arzusuyla yüce Yaradan'a arz edilir.

Götürdiler bunda üşüp

İndürdiler anda şeşüp

Topragum örterler eşüp

Allâh sana sundum elüm

(184/8)

Topraga çün düşürdiler
 El topraga üşürdiler
 Taşlarıla basdurdılar
 Allâh sana sundum elüm

(184/9)

Çün cenâzeden şeşdiler
 Üstüme toprak eşdiler
 Hep koyubanı kaçdılar
 Allâh sana sundum elüm

(184/11)

Yûnus' a göre varlık ve insan firkât halinde dünya âleminde Allah'ın birliğinden habersiz ve Cemâlullah'tan mahrum yaşar(Tatçı, 2005: c.I 364). Beden ölünce ruhu, vuslat için menzile bir adım daha yaklaştırır. Yûnus bunu bilenlerin yani tarikat ehlinin, ölülerini gömüp menzilinin kutlu olacağını söyleyerek bu dünyanın taşını toprağını çabukça üzerine atacaklarını söyler.

Seni sinünde koyalar menzil mübârek diyeler
 Üstüne tîz tîz örteler bu dünyâ hâk ü sengini

(350/5)

Ünlü mutasavvıflardan Hallâc-ı Mansûr, Allah aşkının mükemmel bir timsalidir(Tatçı, 2005: c.I 394). Yûnus Hallâc-ı Mansûr gibi bu yolda bir gün öldürölüp de onun gibi yakılan bedeninin külleri savrulsa bile toprağının oradan kendisini çağıracağını söyler. Çünkü Yûnus' a gerek olan tek şey Yaradan'ın aşkıdır.

Eger beni öldüreler
 Külüm göge savuralar
 Topragum anda çağura
 Bana seni gerek seni

(381/5)

1.1.4. Toprak – Ölüm

Ölüm kâinatta var olan canlıların kaçamadığı bir gerçek ve sondur. Hak dinlerde insanlar bedenleri ölünce toprağa gömölür. Fakat ölen sadece bedendir. İslam dininde ahiret inancı vardır. Bu inanca göre insanlar öldükten sonra ahiret âleminde yani bilinen

yaygın ismiyle “öteki dünya” da yaşamaya devam edecektir. Allah aşkıyla bu dünyada yanan kişi zaten “ölmeden önce ölümü”(Aclûnî, 2001:II/346) tatmış biridir. Fakat bu ölüm yokluktan varlık doğuran bir ölümdür. Yûnus bedeninin zahirde ölüp toprak olacağını fakat ruhundan ve canından Allah aşkının Allah sevgisinin asla gitmeyeceğini bilir.

Bu Yûnus'un çün sûreti ölüp toprak olurısa
Bâtınumdan ‘ışk sevgüsü bilün ki hîç gitmez benüm

(214/9)

Yûnus’taki Allah aşkı öyle büyüktür ki günler geçse, yıl dönse, mezar taşı üstüne çökse ve bedeni toprakta çürüse bile Allah diye diye mezar toprağının üstünde tozar durur.

Günler geçse yıl çevrile üstüme sinlem obrıla
Ten çürüye toprak ola tozam hey dost diyü diyü

(291/6)

İnsanoğlu için ölüm yadsınamaz bir gerçektir. Yûnus bunun hikmetinin bilincindedir. Çünkü o öyle bir şeydir ki en iyi yiğidin bile canını, malını alıp onu doğuran anayı deli divane eder. Hatta o yiğidin gelininin elindeki kınayı bile toprak eder.

Alur yigîdün âlâsın dîvâne ider anasın
Gelinlerün el kınasın topraklara karar ölüm

(198/7)

Yûnus insanın teferrücünün Allah’a ulaşınca kadar devam edeceğini söyler(Tatçı, 2005: c.I 308). Bu hal üzereyken de kendini sabah vaktinde mezarlıkta bulmuş ve mezarlarda gencecik körpe bedenlerin bile ölümü tattığını, kara toprakta yattığını görmüştür.

Teferrüc eyleyü vardum sabâhın sinleri gördüm
Karışmış kara topraga şu nâzûk tenleri gördüm

(207/1)

Hatta tenini toprağa katanlardan kimisinin anasına küsmüş vaziyette boynunu büküp yattığını görmüştür.

Kimi boyun burup yatmış tenini topraga katmış
Anasına küsüp gitmiş boyun buranları gördüm

(207/7)

Kıyamet günü, dünya hayatının sonu ahiret hayatının başlangıcıdır. Yûnus insanoğlunun kıyamet gününü hatırlından hiçbir zaman çıkarmaması gerektiğini söyler. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de de bahsedildiği üzere o gün "Kulakları sağır eden o ses geldiğinde, işte o gün kişi kardeşinden kaçır. Annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır. O gün, herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır"(Abese 80/33-34-35-36-37). Yani insanların gözü hiçbir şey görmez ve en sevdiklerini dahi tanımaz olurlar. Bedeni toprakta olduğu için insanlar bunu kimseye haber de veremez. Toprak burada bir engelden, bir hapishaneden ibarettir.

Anmaz mısın sen şol günü gözün nesne görmez ola
Düşe sûretün topraga dilün haber virmez ola

(6/1)

İnsan, dünyaya ibadet ve tevhidi gerçekleştirmek, Tanrı'yı bilmek için gönderilmiştir. Tanrı'yı bilmek de " Nefsini bilen Rabbini bilir"(Aclûnî, 2001:II/309) hadisi gereğince, insanın kendini tanımasıyla mümkündür(Tatçı, 2005: c. I 280). Yûnus insanın nazarını idrak etmesi için tabiata yönelmiştir. Nasıl ki çiçekler solup öleceği zaman bu hal günden güne olur ve nihayetinde tohum olarak yeşereceği yere geri dönerse, insan da kâmil olabilmek için nefsini bu şekilde gün gün öldürür ve sonunda kendi özünden vazgeçerek asıl benliğini bulur. Yûnus, ârif olan kişi için bu durumun gafletten uyandıran ibret alınacak bir olay olduğunu söyler.

Rengi döner günden güne topraga dökülür gine
'İbret durur anlayana bu 'ibreti 'ârif tayar

(28/5)

Yûnus, insanın dünyada yaşarken yaptığı işlerin ve söylediği sözlerin ameline işleneceğini; ölü bedeninin ise ait olduğu yerde yani toprakta kalacağı gerçeğini hatırlatır. Ona göre kâmil insan olmak için bu gerçeği hakkıyla bilmek ve nefsinin sözlerinden vazgeçmek gerekir.

Söz issi sözün alur sûret toprakda kalur
Her kim bu hâli bilür kendözinden vaz gelür

(22/7)

"Her canlı ölümü tadacaktır"(Al-i İmran 3/185) ayetinde belirtildiği üzere toprağa düşmüş bedenler ve Allah'a ulaşmış ruhlar sadece gördüklerimizden ibaret değildir. Yûnus yaşayan bütün insanların bu akıbeti göreceğini, sıranın bir gün kendisine geleceğini de bilmektedir.

Topraga düşmüş tenleri Hakk'a ulaşmış cânları
 Görmez misin sen bunları nevbet bize gelmiş yatur
 (74/4)

Dünyevi arzular tuzağına düşmeyen, beka yurdunu seven, aklını Mevla'ya veren kişi âkıl kişidir(Uludağ, 2005: 33). Bu nedenle akli başında insanlar dünya malını nefsinin hevesleriyle çeşitli şekillerde süslemezler. Bilirler ki böyle yapanlar şimdi toprağın karalığına karışmıştır.

Yûnus 'âkilisen bunda mülke sûret bezemegil
 Mülke sûret bezeyenler kara toprak olmuş yatur
 (74/7)

Allah yolunda, onun aşkıyla hemhâl olan derviş zincire vurulmuş esir gibidir. Ne dünyada ne de ahirette bu durumu terk etmek istemez. Hatta bedeni toprakta çürüyüp yok olsa bile ruhunun esaretini yaşatmaya devam eder.

'İşkun selâsilinde zencîre kim ki düşse
 Âzâdlık istemez ol olsa vücûdı toprak
 (132/6)

Yûnus Emre manevi seyrinde yaşadığı hallerden imalarda bulunmuş ve etrafındaki talipleri sülûka, aşka, irfana çekmeye çalışmıştır(Tatçı, 2005: c. I 418). Kardeşim diyerek hitap ettiği bu insanlara ağzından çıkan kelamın bir mücevheri ve altını yok edebilecek gücünün olduğunu, bu nedenle de kendi sözünü rehber almalarını nasihat eder.

Gel ahî iy şehriyâri sözümüzi dinle bâri
 Hezâr gevher ü dînârı kara toprak ide bir söz
 (102/4)

Tasavvufta dünya gelip geçici, hayali bir mekândır. Bu sebeple ahiretin tarlası konumundadır. İnsanın ömrü de dünya gibidir ve nihayet bulacaktır. Yûnus, bu geçici mekânda nefsi arzularının peşinden gitmemesi gerektiğini, hep var olacak zannettiği bedenini kurdun kuşun yem olarak görüp tüketeceğini ve en sonunda da çürüyüp toprak olacağını bilir.

Birgün ola sensüz kalam
 Kurda kuşa ögün olam
 Çürüyüben toprak olam
 Âh n'ideyin 'ömrüm seni
 (384/7)

Tasavvufta ölüm olayı “ölenin ruhu dostu olan Rabb’ine erdi”(Uludağ, 2005: 247) diye yorumlanır. Fakat Yûnus, bedeninin ölmesini, gözüne toprak dolmasını Allah’ın intikam alması olarak yorumlamıştır. Bunun sebebi insanın nefsinin kendisine varlık zengini gibiymiş hissi vererek asıl mülkûn sahibini unutturmasının bedelini bu şekilde ödettirmesidir.

Geçmedi mi intikâmün öldürüp

Çürüdüp gözüme toprak toldurup

(417/24)

Sûfî, “Her şey Allah’tandır ve O’ndan gelen bir şeyi gönül hoşluğu ile karşılamak gerekir. O’nun lütfu da kahrı da, safâsı da cefası da hoştur” diye inanır(Uludağ, 2005: 348). Yûnus da bu durumu bilerek merhametlilerin en merhametlisi olan Cenâb-ı Allah’tan bütün kâinatı saran sonsuz rahmetiyle cömertlik ummaktadır. Ölümü bir avuç toprak olarak hakir gören Yûnus, insanın nihayetinin de bu olmaması gerektiğini belirtir.

Biz umaruz mürvetünden cümle iş senün katundan

Senün o çok rahmetünden bu bir avuç türâb nedür

(89/6)

Yûnus Emre’nin Dîvânı’nda bahsini geçirdiği Şeytan ile Hz. Mûsa hikâyesinde Hz. Musa’nın “Âdem’e secde et! Allah seni affedecek” demesine rağmen Şeytan’ın “Ben Âdem’e secde etsem; Allah O’nu ilk yarattığında, diri iken bunu yapardım. Şimdi Âdem ölmüş ve toprakta alt üst olmuşken bu haline mi secde edeyim?” diye cevap vermesini onun topraktan olan Âdem’i hakir görüp kibr ateşiyle yanmaya devam etmesiyle açıklamıştır. Burada maddi anlamda toprak ile manevi anlamda ateş unsuru bir arada zikretmiştir.

Ben eger tapsam ana ol vaktin taparidum

Şimdi hod toprak olup zîr ü zeber eyledi

(356/21)

1.1.5. Toprak-Dirilmek, Ölümsüz Olmak

Ene’l-Hak, aşığın ezeli zikri ve tevhididir. Yûnus aynı Hallâc-ı Mansûr gibi vücudunda mutlak vücûd yaşar ve bu kelamı zikreder. Ene’l-Hak “Ben Allah’ınım” ayetinin kelime ile kılıfa bürünmüş halidir(Tatçı, 2005: c.I 361). Yûnus’a göre Ene’l-

Hak, bir aşk nefesidir ve bedeni ölüp bin yıl toprakta yatsa bile mezar toprağından bu nefes her daim gelir. Ne zaman ihtiyaç olursa da o topraktan Yûnus'u diriltir.

Bin yıl toprakda yatarsam hiç komayam Ene'l-Hakk'ı

Ne vakt gerek olursa 'ışk nefesin uru gelem

(182/7)

“Rûh ya Meryem'in suyundan veya Cibril'in nefesinden balçıkla mevcut olan beşer suretinde siccin denilen tabiattan arınmış olan tertemiz bakirede yerleşti. Allah'tan gelen rûhtur. Ondan başkasından değil. Bundan dolayı (İsâ/Rûh), ölüleri diriltti ve çamurdan kuş yaptı”. Esasen Cebrail olarak değerlendirilen “Rûhü'l-Emin” Meryem'e, insan sûretinde görünmüştür. Bu mücerret sûret, Meryem'e bir nefes şeklinde üflenmiştir. Bu saf nurdur. Başka bir deyişle İsâ, nurdur. Sûfi'nin makâm-ı İsâ'da tecellisi nur olacaktır. İşte bu makamda Yûnus “Nûr bana İsâ oldu” demiştir(Tatçı, 2005: c.I 132). Kendisinin o nûrla birlikte kara topraktan birçok kez dirilip geldiğini söylemiştir. Her şey zıddıyla kaimdir ve nûr'un aşikâr olması için bedeninin toprak olması gerekmektedir.

Nûr bana 'İsâ oldu erenler du'â kıldı

Niçe kezin toprakdan ben öri turup geldüm

(217/5)

Hiz. İsâ'nın ölüyü diriltme kudretine şahit olanlar, onu rûhî bir varlık olarak Allah'a nispet ederler. Bu nedenle İsâ'ya “rûhullah” denmiştir. İsâ batinındaki gizli ilahi nefesle ölü gönülleri diriltmiştir(Tatçı, 2005: c.I 133). Yûnus da bir mürşid-i kâmil olduğu için dünyanın nefsi arzularına dalıp toprak olmuş gönülleri hak nefesiyle diriltmiştir.

Ölü görse dirilür kalıbına cân gelür

Toprakdan âvâz gelür 'İsâ bin Meryem misin

(257/5)

Yûnus son olarak Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan insanları mezarına çağırır ve mezar toprağından Yaradan'ın zikrini nasıl haykırdığını dinlemelerini ister. Bunu duyar da yine inanmazlarsa Tanrı'nın kendisine bahşedeceği kerametle kefen bezini parçalayarak topraktan nasıl dirilip geleceğini onlara göstereceğini söyler.

İnanmayan gel sinüme dost adını eyit kığır

Kefen tonın pâre kılup topragumdan turu gelem

(182/8)

1.2. Toprak İle İlgili Unsurlar

1.2.1. Yer

Yûnus Emre Divanı'nda "yer" kavramı değişik yönleriyle ve toprak unsurunu karşılamak üzere kullanılmıştır. Genellikle "gök" ifadesiyle birlikte zikrolunmuştur.

"Aşk her şeyin aslı, esası, yapanı ve yaratanıdır. Yer ve gök, en mütakâmil varlık olan insanın beden ve mânâ yönlerinin remzidir. Yer, yani bedenimizin aslı olan toprak, su, ateş ve hava ile gök yani bu dört unsurun aslı olan rûh varlığımızdan önce aşk vardır. Zira aşk asıldır, yaratılmış değil yaratandır. Aşk, severek yaratma gücünün ifadesidir"(Tatçı, 2012: 209). Yûnus Emre, aşkın yokluktan yaratılan varlığın mutlak sebebi olduğunun bilincindedir.

Evvel yir-gök yogıdı varıdı 'ışk bünyâdı

'İşk ezelden kadîmdür 'ışk getürdi ne varın

(254/3)

Yûnus'a göre yeryüzü, gökyüzü, insan bedeni kısacası bütün kâinatı ayakta tutan aşkın doyumsuz tadıdır. Aşka bu tadı, lezzeti veren ise bütün âşıklardır.

Bu yir ü gök ü 'Arş u Ferş 'ışk dadıyla kâyımdur

Bünyâdı 'ışkdur 'âşıka her bir arada eli var

(32/3)

Yerde ve gökte ne söz dile gelirse aşk sebebiyle gelir ve nasıl ki her milletin kendine özgü bir dili varsa aşıkların dili de "Aşkça" dır. Âşık olanlar ümmîdirler. Onlara göre Cenab-ı Hak kendi varlığından bir nûr yaratmıştır. Bu nûr Muhammedi Nûr'dur. Hakk'ın sıfatlarındaki ilk tecellisi dört unsûrda olmuştur. İnsânî hakikat ise toprakta gizlidir. Bu nedenle toprak her şeyin anasıdır. Toprağın hakikati tevhîd tamamlandığında anlaşılır. İşte tevhidi tamamlayan idrak makamı ümmî (anaya mensup)likten ibarettir(Tatçı, 2005: c.I. 461). Yûnus bu ümmî ehlinin Aşkçasını bilen bir bîçâredir.

Yirde vü gökde 'ışkıla 'ışkdan gelür her söz dile

Bî-çâre Yûnus ne bile ne kara okıdı ne ak

(130/9)

Cenâb-ı Allah ilk tecellisiyle akl-ı küllîyi(Muhammedi Nûru) yaratmıştır. Akl-ı Küllîden taşan tecellilerle de diğer mahlûkât yaratılmış ve cism-i küll, şekil, arş, kürsî, atlas feleği, yedi felek, yedi yer ve mevalid-i selâse mertebelerinde zuhur eder. Bunların tamamı "On sekiz bin âlem"i oluşturur(Tatçı, 2005: c.I 309). İşte bu mülkü heybetli

kudretiyle baştanbaşa yaratan yüce padişah Allah'tır. Bu ifade “Yeri göğü yaratan (yerni kökni yaratgan), kâinatı, yerli göklü yaradan (yerli köklü yaratgan)” şekliyle Göktürk yazıtlarında da yer almıştır(Çoruhlu, 2006: c.III 257).

Senündür pâdişâhlık kudretün var

Yaratdun yiri gögi heybetün var

(48/1)

Ser-â-ser toptolu yir ü gök üzre

Yürür bu kudretün hoş milketün var

(48/10)

Tasavvufta yaradılışın temelinde, Muhammedi Nûr'un dostluğu vardır. Muhammedi Nûr olmasaydı; bu mümkünât yaratılmazdı(Tatçı, 2005: c.I 313). Bu sebeple yaratılan her şey Muhammedi Nûr'un emaresini taşır.

Yaradıldı yir ile gök Muhammed dostlığına

Levlâk ana delîl durur ansuz yir ü gök olmadı

(386/7)

Cenâb-ı Allah'ın nazarı ile cevher olarak yaratılan Muhammedi Nûr, hicâbından erimiş ve ondan sızan inci tanesi ile bütün mevcûdât zuhura gelmiştir.

Yir gök yaradılmadın Hak bir gevher eyledi

Nazar kıldı gevhere sızurdu dür eyledi

(355/1)

Yûnus pek çok beyitinde yerin ve göğün yaratılmasını Hallacvârî bir edayla terennüm etmiştir.

Evvel kadîmden geldüm yir gök yaradılmazdan

‘Arş-kürsî levh ü kalem hîç dahı anılmazdan

(233/1)

Ne gök varıdı ne yir ne zeber vardı ne zîr

Yûnus dostdan haber vir ‘ışkıla göyner iken

(243/9)

Dahı yir-gök yogıdı cümle söz mensûhıdı

‘Âşıklar taparlardı ol bî-nişân Sübhân'a

(320/8)

Yir gök yaradılmadın Kâlû Belâ dinmedin

Levh-kalem çalınmadın Mi‘râc'a kâdir idüm

(223/4)

Yidinci kat yirlerde (ben) sekizinci at göklerde (ben)
Bu söylenen dillerde (ben) hükmi tamâm kılan benem

(212/3)

Bu yiri göği yaradan bu ‘Arş’ı Kürs’i durudan
Bin bir adı vardır Yûnus ol sâhib-i Kur’ân benem

(211/10)

1.2.1.1. Yer Altı, Karanlık Yer, Kara Yer

Yûnus yer kelimesini ölüm kavramı ile birlikte mezar anlamına gelecek şekilde zikretmiştir. “Allah sizi yerden bir bitki olarak bitirdi”(Nuh 71/17) ayetinde yerden yaratıldığı söylenen insanın maddi anlamda bedenini yetirecek yine yerdir.

İnsan bedeni ölünce, tabuta koyulup mezarlığa doğru götürülür. Yûnus bedeninin yerin yani toprağın altına gömüldükten sonra orada olacakları kimsenin bilemeyeceğini söyler.

Ağaç ata bindüreler sinden yana göndereler
Yir altına indüreler kimse ayruk görmez ola

(6/6)

Yûnus kendisinin toprağın altındaki halini çok merak eder. Çünkü insan, toprağa konulunca ruhundan önce ölü bedeninin sorgusu başlar. Bu yüzden Yûnus da mezarının akreplerle dolup dolmayacağını merak eder.

‘Aceb bu benüm hâlüm yir altında ahvâlüm
Varup yaticak yirüm akreb dola mı yâ Rab

(15/29)

Amel defteri günahlarla dolu olanlar ah ederek pişmanlık gözyaşları dökerken, Allah’ın varlığını birliğini idrak edip onun varlığında yok olan miskinler ise bu kara yerde gülücükler atarlar. Çünkü miskinler için dost menziline ilk durağı bu kara yerdir. Humus bakımından zengin toprak da renk olarak siyah olur. Yûnus miskin ehlinin güldüğü toprağın renginin bu bakımdan siyah olduğunu söyler.

Kimi âh idüp kılur zârı günehdür elinde varı
Göçmiş yatur kara yiri miskînleri gülteni gör

(22/3)

Yûnus Allah'ın verdiğini kuldan esirgememek gerektiğini söyler. Çünkü her şey aslına dönecektir. Benim dediğim her şey aslında yoktur ve dolayısıyla vakit gelince ben dediğin naçiz tenin de aslına yani toprağa, yere girecektir.

Yigil yidürgil bî-çâre eksilürse Tanrı'n vire

Bir gün tenün yire gire girü kalan nendür senün

(148/8)

Yûnus yeri, yani dünyayı bir dengeler kompozisyonu olarak görür. Bu dengeyi düz döşenen yerler, çivi gibi çakılan dağlar, çadır gibi düzülen dağlar sağlamaktadır(Tatçı, 2005: c.I 315). Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de "Yeri, bir yatak yapmadık mı? Dağları da kazıklar gibi yapmadık mı?"(Nebe 78/6-7) veya " Dağları da Allah sapasağlam çaktı"(Nâzi'ât 79/32), ya da "Biz, göğü kuvvetle bina ettik. Muhakkak ki biz onu genişletmekteyiz."(Zâriyât 51/47) ayetleriyle bu durum ifade edilmiştir. Yûnus kelâmında âdeta bu âyetlerin meâlini vermiştir.

Düz döşedüm bu yirleri çöksü urdum bu tagları

Sayvân eyledüm gökleri girü tutup duran benem

(193/4)

Yer ve gök bahsinde gök, cem'; yer fark âlemdir. Yûnus gibi ârifler farktan cem'e, cem'den farka gelerek her an huzur(bilinç) ve gaybet(Kendini kaybetme) halinde olmaya çalışırlar. Tek hâl üzere kalmak hakiki irfân değildir, bu nâkısıktır. Yûnus ârifin kendini âşikâr etmemesi gerektiğini, yerde halkın içinde Hak ile sanki halk ile birlikteymiş gibi yaşamasını söyler.(Tatçı, 2012: 148)

Yûnus bak neredesin ne yirde ne gökdesin

Bekle edeb perdesin gel imdi gel tapu kıl

(151/9)

Cenâb-ı Allah erenlere "O benim, ben de O'yum" demiş ve onu "ruhumdan üfledim" (Hicr 15/29) sırrına mazhar eyleyerek kullarına erenin vücudundan görünmüştür. İnsanlar âriflerin yerden göğe direk gibi uzanan destekleriyle hak ve hakikati bulabilirler. Dilimizde "ayağını yere sağlam basmak" deyimidir. Buradaki yer yani toprak her şeyin sağlam bir vaziyette olmasını sağlayan unsurdur. Yûnus da yer kelimesiyle yerdeki toprağı yani karayı kastetmiştir. Ona göre diğer her şey gibi hakikat de toprağa sabitlenmeden gökyüzüne direk olamaz.

Hak ere benüm didi varlığın erde kodı
Erenlerün himmeti yirden göge direkdür

(84/5)

Başka bir beyitte de Yûnus, Cenâb-ı Allah’a duyulan aşkın yeri ve göğü ayakta tuttuğunu söylemiştir. Çünkü kâinat aşk üzere inşa edilmiştir.

Dostı seven ‘âşıklara ‘ışkı turakdur cânlara
‘ışkdur yire göge direk ayrugı hep söz öküşi

(360/8)

Yûnus yer bahsini üstünlük kıyaslamasında da kullanmaktan çekinmemiştir. Ona göre dervişlik yerden ve gökten daha yüce, daha azametli bir lokmadır. Nefsi terk etmek bu hal üzere yaşamak yutulması ve sindirilmesi zor bir lokmadır.

Dervîşlik bir lokmadur yirile gökden ulu
Bu ‘azâmet lokmayı yudup sinüren gelsün

(239/4)

Tasavvuftaki yaratılış nazariyesi bir devirden ibarettir. Çünkü bir varlık önce cansız, sonra bitki, daha sonra hayvan ve en sonunda da insan olarak vücut bulur. Eğer insan olarak dünyaya gelirse insan olasıya dek kat ettiği mertebeler fenâfillah sayesinde geri yürür ve tekrar Allah’a ulaşır. Yani her şeyin aslı olan Nûr-ı Muhammedî’den kopan varlık, sonunda oraya dönmüş olur. Bu da karşılıklı iki yay yani kavs-ı nüzul(iniş yayı) ve kavs-i urûc(çıkış yayı) aracılığıyla olur. İnsan bu devri tamamlayabilirse “Hakk ile Hak” olur(Pala, 2008: 114).

Kâinat Cenâb-ı Allah’ın “kün!” emriyle yaratılmıştır. Bu yaratılma süreklilik arz eden bir durumdur. Ruh âdem donuyla donanıp insanlık elbisesini giyinceye kadar yağmur gibi gökyüzünden yere yani toprağa yağmış, topraktan da gökyüzüne çıkmıştır.

Çün gökden yire yagdum yirden göge çok agdum
Âdem tonın tonandum devrânım süre geldüm

(178/7)

Yûnus Emre daha çok kendisi için kullandığı miskîn yakıştırmasını varlığın ilk zuhuru olan Âdem Peygamber için de kullanmıştır. İnsanoğlu bir ikinci gibidir. Tanrı’nın ona bahşettiği üreme yeteneğini kullanarak çoğalır. Nasıl tarlaya tohum saçılınca zamanla toprakta yetişir ve kuruyunca tekrar toprağa düşerse insan da

kendinde olan tohumla(nutfe) başka bir bedende tekrardan var olabilir, büyüyüp gelişebilir. Yani burada ana rahmi bir nevi toprak olur.

Miskîn Âdem oğlanını benzetmişler ikinciye

Kimi biter kimi yiter yire tohum saçmış gibi

(388/3)

1.2.1.2. Yer Yüzü, Yer, Dünya

Yeryüzü kâinatın merkezi olarak kabul edilir. Bu bakımdan yeryüzü yani dünyanın kara olan kısmı, varlık âleminin üzerinde yaşadığı ve yaşamı için gerekli olan her şeyi temin ettiği bir mahaldir. Her türlü nebatat burada yetişir. Çünkü dört unsurun toplanıp kaynaşmaları bir miktar dengelenince; toprak kendi şeklini terk edip bitki şekline girer(İbrahim Hakkı, 2006: 49). Yûnus, Allah aşkı ile gören aşk erlerinin yeryüzüne bu nazarla bakarak üzerindeki latif çiçeklerin Hakk’a giderken nasıl da en güzel halleriyle süslandıklarını idrak etmelerini söyler. Bu aynı zamanda toprağın hayat halidir.

İy ‘ışk eri aç gözünü yir yüzine kılğıl nazar

Gör bu latîf çiçekleri bezenüben Hakk'a gider

(28/1)

Bahar gelince yeryüzü envari çeşit bitkiyle donanıp rengârenk çiçeklerle bezenir. Bu zaman, bülbülün maşuğu güle karşı ötüp canını gül dalına astığı zamandır. İşte toprak bu manzaranın adeta tuvalidir ve Yûnus, bu manzarayı aşk ile seyre dalmıştır.

Yine yir yüzi tonanup kat kat olup renge batup

Bülbül güle karşı ötüp cân budaga asdı yine

(312/6)

Yûnus bekâya ulaşan kâmil modeli için âb-ı hayât suyunu arayan Hızır’ı örnek göstermiştir. Bu şahısların ölümsüzlükleri muhakkak ki rûhî açıdandır. Bu tipler nefsinin terk edip ruhaniyete ulaşmışlardır. Yani beşeri benliklerinden soyunup ilahi benliğe büründürmüşlerdir(Tatçı, 2005: c.I. 196). Yûnus, Hızır’ın ölümsüzlüğüne inanıp bedenini ölümü tadanların mutlaka kara toprağa gireceği hakikatini “kara yer altı” ifadesiyle dile getirmiştir.

Binüp ağaç atına yanulup Hızır'a tana

Şol kara yir altına gire yatasın birgün

(276/5)

Malı çok olup bununla övünenlerin dünyaları geniştir. Fakat öldüklerinde toprağa girince oranın darlığını görüp dünyadaki o varlıklarının aslında yokluktan ibaret olduğunu anlarlar. Burada toprak unsuru ölümün soğuk hakikatini göstermesi bakımından önemlidir.

Mâlun çoğisa iy paşa hısımun kavmun üleşe
İledeler seni sine göresin yirün tengini

(350/4)

Toprağın altı karanlıktır. Fakat dünyada nefsine uyanlar için daha da karanlıktır. Yûnus işte o vakitte âh, vah diyerek pişmanlık çengini çalmanın hiçbir anlamı olmadığını söyler.

Karanu yirde olasin ‘amelün ile kalasin
Âh idüben çok çalasın âhir peşmânlık çengini

(350/6)

Yine Yûnus bu karanlık yerde yalnız olduğunu ve kimsenin oraya kendisiyle gelmediğini, gelemeyeceğini fark eder. İşte o an Cenâb-ı Allah’ın tecellilerini temâşada hayrete düşen Yûnus, doğruluğun bu olduğunu anlar ve orada sadece Allah’tan yardım talep eder.

Kaldum bir karanluk yirde
Ayruk varımaz ol yirde
Sataşdum bir ‘aceb derde
Allâh sana sundum elüm

(184/12)

Nefsini bir kaleye benzeten Yûnus, terk kazmasıyla o nefsi kaza kaza toprakla bir hale getirtmiştir. Toprak yani yer burada hâkirlik anlamı ile karşımıza çıkmıştır.

Kaza kaza indüm yire gör bu nefsi yüzi kara
Hürmeti yok Peygamber'e bendlerini bozar oldum

(222/9)

Yûnus ‘a göre Cenâb-ı Allah’ın “en sevgili” diyerek nurundan bütün kâinatı yarattığı Hz. Muhammed’in yeryüzü toprağında yetişen bütün çiçeklerden kokusu gelmektedir. Çünkü bütün çiçekler onun teridir ve bu mübarek terin kokusu burcu burcu her yerde vardır.

Hak anı ögdi yaratdı sevdi Habîb'üm didi
Yir yüzinde cümle çiçek Mustafâ'nun teridür

(81/2)

Yûnus Hz. Muhammed'e duyduğu sevgiyi ve saygıyı sürekli dile getirmiştir. Onun nefsinin karanlığını yırtan ay gibi olduğunu ve yeryüzüne gelerek orayı şerefliendirdiğini bu nedenle de yüzünün hep toprakta olduğunu söyler. Çünkü onun ayak bastığı yeryüzünden onun hatırına rahmet yağmaktadır. Bu nedenle yerin yani toprağın alçakgönüllülüğü rahmet yağmuru gibidir.

Ben ayımı yirde gördüm ne isterem gök yüzinde
Benüm yüzüm yirde gerek bana rahmet yirden yagar

(77/5)

1.2.1.3. Yerlerin Yarılması / Yırılması-Kıyamet

Kıyamet bütün insanların dirilerek mahşerde toplanacakları gündür. Kur'an-ı Kerim'de Fatiha sûresinde "Din Günü" olarak ifade edilen bu gün için pek çok ayette azametli ve dehşet verici tasvirler mevcuttur: "O gün gök sallanıp yer çalkalanır. Dağlar yürüdükçe yürür."(Tûr 52/9-10), "Kıyamet koptuğu zaman yer, şiddetle sarsıldığı, dağlar "parçalandığı, dağılıp toz duman haline geldiği zaman..."(Vakıa 56/1-4-5-6). İnsan toprak üzerinde daima kendini güvende hisseder. Hatta deprem gibi yer sarsıntılarında korunmanın yolunu sert zeminli dağ yamaçlarına yerleşmekle bulmuştur. Fakat kıyamet günü geldiği zaman insanın güvendiği bu yeryüzü yarılacak ve dağlar yerinden oynayacaktır. Hatta gökler yarıldığında yıldızlar yere düşüp paramparça olacaktır.

Ol günde yirler yarıla
Cümle ölenler dirile
Cümle günâhlar sorıla
Aglaşalum ol gün için

(272/2)

Kopa kıyâmet hevli ikinci nefhayılan
Üçüncü nefha içinde yirler yüzi yarıla

(306/5)

Tasavvufta üç tür kıyamet vardır. Dünyada öldükten sonra geçici olarak ulvi bir hayat sürmek üzere dirilmeye küçük kıyamet denir. "Kim ölürse kıyameti kopmuştur"

hadisi buna işaret eder. İradi ölümden sonra kutsi âlemde kalbin ebedi olarak diri kalmasına orta kıyamet denir. “Ölmeden evvel ölmek” ile kavuşulan hayat budur. Fenâfillah mertebesine erdikten sonra bekâbilah makamında hakiki bir hayata kavuşmaya da büyük kıyamet denir(Uludağ, 2005: 217). Münker-Nekir, öldükten sonra kabir hayatında görülecek olan iki sorgucu melektir. Bu meleklerin kabirde soracakları ilk soru ise “Rabb’in kimdir?” sorusudur. Onlar bu soruyu öyle bir azametle sorarlar ki adeta yeryüzü inler. İşte Yûnus o zaman küçük kıyametin koptuğunu anlar ve kemikleri titrer.

Sorucu gelür yir yırtup sorar Tanrı'n kimdür diyü
İş bu cânım anı tuyup sünüklerüm sıza durur

(72/4)

1.2.2. Dağ (Tag)

Dağlar yer kabuğunun çıkıntılı, yüksek, eğimli yamaçlarıyla çevresine hâkim ve oldukça geniş bir alana yayılan bölümleridir(Türkçe Sözlük, 2005: 458). Fiziki yapıları itibariyle büyüklüğü, yüceliği ifade etmişlerdir. Yine sağlamlık, sertlik, yükseklik, aşılmasının zorluğu, ıssızlığı, uzaklığı gibi özellikleriyle de şiirlerde sıkça konu olarak kendine yer bulmuştur.

Yûnus Emre, Divânı’nda dağ ya da kendi tabiriyle “tag” kelimesini saydığımız bu anlamlar doğrultusunda sıkça zikretmiştir.

Hiz. Muhammed’in amcası Hiz. Hamza cesareti ve kuvvetli oluşu ile bilinir. Yûnus, Cenâb-ı Mevlâ’nın, Allah aşkı yanan aşk erine bin Hamza kuvveti verdiğini ve kendisine ulaşmak için bu kuvvetle dağları ortadan ikiye ayırıp yol ettiğini söyler. Dağ burada tasavvufi manada nefsin arzularıdır.

Ganî Cebbâr ‘ışk erine bin Hamza’ca kuvvet virür
Tagları yirinden ırar yol eyler dosta gitmege

(1/5)

Dağlar yükseltisinden dolayı yeryüzünde en fazla yağış alan yerlerdir ve bu nedenle bir bakıma en güzel, en tatlı suların kaynağıdır. Yûnus yüz bin tane Ferhâd gibi dost aşığının âb-ı hayat akıtmak için dağların temelini kazdığını söyler.

Yüz bin Ferhâd külüng almış kazar taglar bünyâdını
Kayalar kesüp yol eyler Âb-ı Hayât akıtmaga

(1/6)

Aşkın yükü öyle ağırdır ki yüce dağlar bile bu yükü çekemez. Bu yükü sadece dost gülünün aşığı bülbül gönüller çeker. İnsan gönlü metanet bakımından dalardan çok daha yücedir.

Balı yağı n'ider bülbül din ana karşı gülsün gül
‘Âşık yükünü şöyle bil ki çekmedi yüce taglar

(55/4)

Dağlar içinde ve dışında birçok sert madeni de barındıran bir yerdir. Yûnus’a göre aşk ateşiyle yanan gönüllerden yükselen ah dumanı öyle sıcaktır ki dayanıklı, sert taşlardan oluşan dağlar bile buna dayanamayıp erir. Burada aşk ateşi nefse galebe çalar ve onu ortadan kaldırır.

Erenlerün âhına tag-taş katlanımadı
Kalkanı demir ise okları atmak gerek

(141/5)

Tasavvufi anlayışta dağ kesret timsalidir. Çünkü dağ engeldir. Sülûk ehli olanlar vahdete ulaşmak için kesreti aşmak zorundadır. Yûnus seyr ü sülûkun uzaklığını ve zorluğunu dağ sembolüyle ifade etmiştir.

Taglar aşup berye söküp irak yire emek döküp
İstedüğün bundayiken bu ne ‘aceb sefer durur

(61/2)

Şark âleminde aşk ıstırapıyla şöhret bulan hikâye kahramanı Mecnûn Leylâ’nın derdiyle çöllere düşmüş, en yüce dağlarda gezinmiş, aklını yitirmiş, yanmış, yakılmış ve dillere destan olmuştur. Mecnûn, bir aşk kahramanı olarak Yûnus gibi Hak âşıklarının da gerçek timsali olmuştur(Tatçı, 2005: c.I. 433).

Mecnûn oluban yürüyem yüce tagları büriyem
Mûm olubanı eriyem yanam hey dost diyü diyü

(291/5)

Eskiden aklını yitirenler çılgınlık yapmasınlar diye boyunlarından ve ayaklarından geçirilen bir zincirle bağlanırdı(Tatçı, 2005: c.I 266). Dost aşığı gönüller de aşkın verdiği delilikle üzerlerindeki aşk zinciriyle kimsenin olmadığı ıssız dağlara düşmüşlerdir ve yalnızca mutlak sevgiliyi düşünmektedirler.

‘İşkun zencîrini üzem
Delü olam taga düşem

Sensin dün ü gün endîşem

Bana seni gerek seni

(381/4)

Dağlar aşılması zor yerlerdir. Bir de karlı olunca bu durum daha da zorlaşır. Yûnus Allah'a giden yolda sâlikin karşısına çıkan engelleri ki bundan kastı nefsi arzulardır, eşkıya görünümlü karlı dağlar gibi düşünmüştür.

Harâmî gibi yoluma arkurı inen karlu tag

Ben yârümden ayru düşdüm sen yolımı baglar mısın

(270/5)

Dağlar iç ve dış yapısında birçok varlığı barındırır. Bazı dağlar bitki örtüsü bakımından zengindir. Yûnus üzeri ormanlarla, bağ ve bahçelerle kaplı bağları bile sağlıklı aştığını dile getirip Yaradan'a hamd etmiştir. Çünkü nefis dağını türlü güzelliklerle bezeyip daima insanı aşk yolundan döndürmeye çalışır. Fakat gönlü Yaradan'ın güzelliğiyle dolu olan âşık, sağ ve bilinçli haliyle engelleri daima aşar.

Şol karşığu tagları mîşeleri bâgları

Saglık safâlık ile aşduk el-hamdü'lillâh

(292/2)

Yûnus'a göre âşıklar için dosta varmada zor gelecek hiçbir şey yoktur. Dağ gibi engeller önlerine üst üste konulsa da onlar asla vazgeçmezler. Çünkü onlar dostun güzelliğinin kitabını en güzel haliyle seyretmişlerdir.

Yûnus hüsnün kitâbını bir hoş temâşâ eylemiş

Anda sala 'âşıklara dag üstine kor dagları

(365/7)

Ululuğun sembolü durumunda olan dağlar yerinden oynamayan sabit yeryüzü şekilleridir. Yûnus, bu devasa yapıların bile dervişlik makamını yüceltmek için secde ettiğini söyler. Çünkü dervişler manevi kudret, tasavvuf ve irfanlarıyla, madde ve mâna âlemlerinden haberdar kâmil kişilerdir(Tatçı, 2005: c.I 226).

Tersâlar tapuya gelür hükm ısları zebûn olur

Taglar taşlar secde kılur göricegez dervîşleri

(374/3)

Dağlar hayvanların sürüler halinde otladıkları yerlerdir. Yûnus'a göre kâinattaki o kadar delile rağmen hala Allah'ı hakkıyla bilip idrak edemeyenlerin dağda sürü sürü yürüyen hayvanlardan hiçbir farkı yoktur.

İşbu sözüm anlamayan eydem sana neye benzer
Hayvân durur anun gibi tagda yürür süri süri

(408/6)

Varlıklar yani ruhlar ezelde (âlem-i ervâhta) mutlak varlıkta gizlidirler. Öyle ki arada Cenâb-ı Hakk'ın muhabbet iksirinden dem almış, kendilerinden geçmişlerdir. Yûnus Emre ruhların asli vatanı olan âlem-i ervahı, aynı zamanda oğul ve kız ayrımının olmadığı vahdet merkezini “Nûr Dağı” olarak ifade etmiştir.

Ne ogul vardı ne kız vâhid idük anda biz
Konşıyduk cümlemüz nûr tagın yaylar iken

(43/8)

Yine bu mahali başka bir beyitte “âşıklar dağı” olarak ruhların serbestçe şevk ve zevk halinde budak sürüdükleri yer olarak dile getirmiştir.

‘Âşıklar tagında ma’sûklar bâğında
Budak sürümişler duduksuz yayalar

(62/4)

Yeryüzünün en yüksek yerleri dağlardır. İnsanoğlu ise Tanrı'nın kendisine bahsettiği akıl ve idrak kabiliyeti ile daima dağlardan bir çıkış yolu bulmuştur. Menzile varmak isteyen Hak âşığı gönüller de dağ gibi yüksek olan nefislerini mürşidleri sayesinde aşmayı bilir. Yûnus da nefis dağını aşmak için yolsuzlara yol gösterdiğini ve onları hoş tuttuğunu söyler.

Tag ne kadar yüksekise yol anun üstinden aşar
Yûnus Emrem yolsuzlara yol gösterür vü hoş ider

(80/6)

1.2.2.1. Kaf Dağı

Kaf Dağı dünyanın etrafını çevrelediğine ve aşılmasının imkânsız olduğuna inanılan dağlar zinciri olarak bilinen efsanevi dağdır. Efsaneye göre Ye'cuc ile Me'cuc, Anka, cinler, şeytanlar bu dağın arkasındadır. Bu dağ yüksekliğin, uzaklığın, ihtişamın, kâinatın sembolü olarak şiirlerde sıklıkla kullanılmıştır. Yûnus Kaf Dağı sembolünü hükmün kudret göstergesi olarak kullanmıştır. Fahr-i Kâinat Peygamber Efendimizi övdüğü beyitlerde özellikle buna yer vermiştir.

Kanı Muhammed Mustafâ hüküm itdi Kâf'dan Kâf'a
Dünye kime kıldı vefâ aldanuban kalanı gör

(22/5)

Güneşin ve ayın kul olduğu mürşîd-i kâmile Kaf Dağı toz bile olmaz.

Kâf Tagı zerrem degül ay u güneş bana kul

Aslum Hak'dur şek degül mürşiddür Kur'ân bana

(12/2)

Yûnus, dervişlerin manevi kudretini göstermek için onların Kaf'dan Kaf'a hükmettiğini kendini sultan zannedenlerin de onlar karşısında aciz kaldığını söyler.

Dervîşler gönli safâ hükm ider Kâf'dan Kâf'a

İy niçe selâtinler zebûnı dervîşlerün

(149/1)

Yûnus, Kaf Dağını şeriata benzetir. Aşk ve zevk ile vecd halinde iken söylediği kelamı ülema-yı zahirden bazısının anlamayıp kendisine taş gibi haşin sözler sarf ettiklerini söyler(Tatçı, 2005: c.V 190). Bu kastedicilerin sözlerinin kendisine erişemediğini fakat az kalsın ilahi sırrı aşikâr etmesine sebebiyet vereceğini belirtir.

Kâf Tagı'ndan bir taşı şöyle atdılar bana

Öylelik yire düşdi bozayazdı yüzümi

(407/8)

Hiz. Hamza, rivayete göre Kaf Dağına kaçırılıp orada 18 yıl yaşamak zorunda kalmıştır. Orada cinlerle, devlerle, perilerle mücadele etmiştir. Onun bu mücadelesinden hareketle Yûnus da Kaf Dağını seyr ü sülûkun er meydanı olarak zikretmiştir.

‘Alî'yile urdum kılıç Ömer'ile ‘adl eyledüm

On sekiz yıl Kâf Tagında Hamza'yla meydâdayıdum

(168/11)

1.2.2.2. Dağ-Kıyamet

Dağ sembolü özellikle kıyametin şiddetini göstermesi açısından Kur'an-ı Kerim'de de sıkça zikredilmiştir. “Dağlar yürüdükçe yürür”(Tûr 52/9), “Dağlar parçalandığı, dağılıp toz duman haline geldiği”(Vakıa 56/5-6), “Artık Sûr'a bir defa üflendiği, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine dek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman...”(Hakka 69/13-14-15), “O gün dağlar ve yeryüzü sarsılır; dağlar çöküntü ile akıp giden kum yığınına döner.”(Müzemmil 73/14), “Dağlar yürütülür serap

haline gelir”(Nebe 78/20). Yûnus bu ayetlerden hareketle kıyamet günü yüce, yıkılmaz, yerinden oynamaz diye bilinen dağların durumunu şöyle ifade etmiştir.

Ecel irer kurur baş tiz dükenür uzun yaş
Düpdüz olur tag u taş gök dürilür yir gider
(35/5)

İsrâfil sûrını ura tagları yirinden tura
Bir karınca cevâbını bin Süleymân virimeye
(316/4)

Yir çalkandı turmadı bir dem karâr kılmadı
Yüce yüce tagları Hak çöksüler eyledi
(355/4)

Yûnus yine mahşer günü insanların günahlarını tartan terazide kötü amel sahibi kişilerin günahlarının çokluğunu ifade etmek için de dağ sembolünü kullanmıştır.

Varıcagız terâzûya Hak kendü bakar yazuya
Göricek taglar eriye ol zebânîler andadur
(44/5)

1.2.2.3. Tûr Dağı

Sina çölünde yer alan bu dağda Musâ Peygamber kendine inananlar ile birlikte Mısır’dan çıkıp giderken Allah’ın davetiyle bu dağa çıkıp orada Allah ile konuşmuştur. Yine bu dağda Allah’ı görmek isteğinde bulunmuş ve Allah dağa tecelli edince dağ paramparça olmuştur(Pala, 2008: 461). Tûr Dağı Hz. Musâ’nın Allah’ın cemâlini görmek arzusuyla çıktığı münâcât yeridir.

Hâcet degül ‘âşıklara Tûr'da münâcât eylemek
Ben kandasam dost andadur her bir yiri Tûr eyleyem
(206/6)

Mûsâ'nun Tûr'ına vardum dost cemâlin görmeyi
Gitdi ‘aklum nâgeh ol dem sırr-ı Sübhân isterem
(228/3)

Tasavvufta Tûr Dağı insanın maddi yapısını, yani ledünni anlayışta gönlünü temsil eder. Nitekim Allah insanın gönlüne tecelli edince varlık yok olur.

Yûnus Cenâb-ı Allah’ın nurunu gönlünde taşıdığını, çünkü Mûsâ ile Tûr Dağı’nda tecelli eden nûra şahitlik ettiğini söyler.

Tûr Tagı'nda bir tecellî gör Mûsâ'ya neler kıldı
Yûnus eydür Hak katında sözüm girü kalmaz benüm

(175/6)

Sekiz Uçmak 'âşıklara köşk ü sarâydur anlara
Mûsî'leyin hayrân olup Tûr Tag'ında kalan benem

(177/7)

Yûnus, Tûr Dağı'nı bir beytinde açık bir şekilde vücut dağı olarak ifade etmiştir.
Bu vücut dağı yani gönül tecelliyatın nuruna dayanmamaktadır.

Tecellîyâtun nûrına döymez vücûdum tagları
Cismüm gemisinün zîrâ muhkem degüldür bagları

(365/1)

1.2.3. Taş, Kaya

Kimyevi ve fiziki durumu değişiklikler gösteren, rengini içindeki maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı bir maddedir(Türkçe Sözlük, 2005: 194). Yûnus taş kelimesini gerek rengi, gerek sertliği ve sağlamlığı gibi özellikleriyle şiirlerinde çeşitli anlamlarda zikretmiştir.

Duvar, üst üste koyulan taşlarla meydana gelen yapıdır. Eskiden duvarlar kerpiçlerle örülürdü. Kerpiç, toprağın suyla karıştırılıp kalıplara dökülmesi, havalanması ve güneşte kurutulması sonucunda elde edilirdi. Burada aslında bahsedilen insanın maddesi olan hava, ateş, su ve topraktır. Bu dört unsur seyr ü sülûk neticesinde terbiye edilip mutedil hale gelir(Tatçı, 2012: 134). Yûnus taşı insanın dışı ve görünüşü olarak bu dört unsurun bir araya gelmesiyle oluşan yapı olarak düşünmüştür. Dışı hoş görünenin içinin boş olduğunu söyler.

Şunun ki taşı hoş durur bilün kim içi boş durur
Dün-gün öter baykuş durur sanman bütün dîvârı var

(27/2)

Divan şiirinde taş genellikle koyu rengi ve katılığı ile telakki edilir. Yûnus da bundan hareketle şiirlerinde gönül-taş benzetmesini sıklıkla kullanmıştır. Aşk olan gönülleri güneşe benzeten Yûnus, aşksız gönülleri ise duygu yoksunu, hissiz kararmış taşla benzetir.

İşidün iy yârenler 'ışk bir güneşe benzer
'İşkî olmayan gönül misâl-i taşla benzer

(66/1)

“Kalpler ancak Allah’ın zikriyle tatmin olur”(Ra’d 13/28) ayeti kalplerin zikirle hayat bulup yumuşayacağına işarettir. Allah zikrini dilinden düşüren birinin gönlünün hayat bulması mümkün değildir. Orası artık taşlaşmıştır ve taş olan gönülden dökülen kelam da aynı taş gibi sert ve kırııcıdır.

Taş gönülde ne biter dilinde agu düter
Niçe yumşak söylese sözi savaşa benzer

(66/2)

Sarp katı kış buz kesen dondurucu soğukların yaşandığı zemheri demektir. Yûnus, bir beytinde katı kalpli eğitime müsait olmayan ve Allah sevgisinden mahrum olan, hayvan tabiatında davranışlar sergileyen insanlardan “taş gönüller” diye bahsetmektedir(Tatçı, 2012: 283).

‘İşkî var gönül yanar yumşanur muma döner
Taş gönüller kararmış sarp-katı kışa benzer

(66/3)

Hakk’a vuslat arzusunda olan gönülleri mum gibi düşünen Yûnus, mutlak sevgiliye yapılan sülûkun insanın sevgiyle eşyanın ve nefsin hakikatini tanımasını sağlayacağını söyler. Nefsini zincirleyen insan da zaten aynı Ferhat’ın dağları delip eritmesi gibi katı gönlünü sülûk neticesinde Tanrı’nın merhamet tecellisiyle yumuşatmıştır.

‘İşkun dîne şûr eyler arslana zencîr eyler
Katı taşı mûm eyler Ferhâd-ı zamân mısın

(257/6)

Kara taş yani granit, suyu emmez ve bu yüzden de asla yumuşamaz. Yûnus, hakkı ve hakikati görmeyen, öğüt dinlemeyen, eğitime müsait olmayan kişilerin kalbini kara taşa benzetmektedir. Ona göre bu kişiler nefsani arzularından asla kurtulamazlar.

Kara taşa su koyarsan elli yıl ısladurısan
Hemân taş gine bayagı hünerlü taş olur degül

(157/3)

En değerli ve en saf sular, taşların arasından çıkar. Gerek kuyu, gerek artezyen suları taşlı kademededen sonra suyu geçirmeyen kil tabakası arasında bulunursa sağlamdır. Burada sudan maksat insanın derûnundaki hakikattir. İnsan seyr ü sülûk ile eğitilirse bu hakikat nefis denen taşlı tabakanın altında olsa da yine ortaya çıkar. Nefsindeki hakikate ulaşan âriflerin gönülleri bu sebeple taşların arasından fişkıran

lezzetli kaynak suları gibi düşünülmektedir(Tatçı, 2012: 595). Cahil gönüller ise Hak ehlinin nasihatini asla kabul etmez. Çünkü onların gönlü taştan beterdir.

Taşdan çıkar dürlü sular ayagından biter neler
Câhil gönli taşdan beter câhil gelmez gelür degül

(157/4)

Yûnus namazın dinin direği olduğu bilinciyle namaz kılmayana Müslüman denmeyeceğini söyler. Çünkü namaz kılmayan kişinin nefsi, bağrını taşa dönüştürmüştür.

Namâz kılmayana sen müsülmândur dimegil
Hergiz müsülmân olmaz bagrı dönmişdür taşa

(341/6)

Gönül, Cenâb-ı Allah'ın tecelligâhıdır. Bütün mahlûkatta O' nun aşkı ve muhabbeti vardır. O'nu seven Hak aşığı gönüller iman aşkının ateşiyle bir mum gibi durmadan yanar durur. O'nu ruhuyla sevmeyenin gönlü ise taş olmuştur.

Cümle 'âlemün gönlinde vardur anun mahabbeti
Anı cândan sevmeyün bil kim îmânı taş oldu

(354/9)

Taş ancak üzerine kendinden daha ağır bir cisimle kuvvetli bir baskı uygulanırsa parçalanıp dağılabilir. Yûnus taştaki bu özelliği ok-kaya münasebetiyle ifade etmeye çalışmıştır. Ona göre Yaradan'ın aşkı bir ok gibidir ve en katı gönlü bile delip geçer. Çünkü O'nun aşkıyla hemhal olanlar, hem bedenlerinden hem de ruhlarından vazgeçmiş; aşkın yokluğunda yaşayanlardır.

Dost senün 'ışkun okı key katı taşdan geçer
'İşkuna düşen 'âşık cânıla başdan geçer

(70/1)

Yine Yûnus için Cenâb-ı Hakk'ın velayetle taltif ettiği kulları da tıpkı kılıcı, kalkanı, hil'atı, yayı, oku ile kudret ve azametini sergileyen komutanlar gibidir. Zira velayet ehli de bazı şartlarda "nefsine mazhar olduğu esmâ-yı ilahiyyeye" ait kudret ve kabiliyetleri açığa çıkarabilirler. Yûnus bu sebeple onların attıkları tecelli oklarının kayaları delmeye kadir olduğunu vurgular(Tatçı, 2012: 622).

Kahr erenler atıdur gayret dahı hil'atıdur
Erenler yayı katıdur okları geçer kayadan

(265/2)

İnsanları etkilemesi ve yaralaması sebebiyle kınayıcı tarzdaki sözler ve hakaretler ile taş arasında ilgi kurulmaktadır. Bazıları bu işi eyleme dökerler. Bu eylem bazen yerden bir taş alıp karşıdakine atma şeklinde olur. Bu hem zarar vermek hem de onu yakınından uzaklaştırmak amacıyla yapılır. Önceleri mahkûm olan insanlar taş atılarak öldürülmek suretiyle idam edilirdi. Bu hususta akla ilk gelen kişi Hallâc-ı Mansûr’ dur. Hallâc-ı Mansûr “Ene’l-Hakk” sırrını ifşa etmesinin bedelini halden anlayamazların attıkları taşlarla ödemiştir. Yine Peygamber Efendimiz Taif’ te müşriklerin attıkları taşlara maruz kalmıştır. Aşk ile dolu olan gönül gerek mecazi anlamda atılan taş gibi sözlerle, gerek gerçek anlamda olan sert taşlarla yaralanmaz. Çünkü hakiki aşkın ispatı taşta tutulmaktan geçer.

Niteki bu gönlüm evi ‘ışk elinden taş gelür
Niçe yüksek yürürisem ‘ışk başumdan aşı gelür
(73/1)

Gör niçe taşlar atılır dost için başlar tutulur
Gelür gönüle batılır hâlünüze hâldeş gelür
(92/4)

Söylerisem sözüm savaş söylemezsem cigerüm baş
Cihân tolu durur kallâş her birinden bir taş gelür
(92/3)

Hiz. Muhammed’in ilahi delillerden bazılarını göstermek üzere bir gece Kudüs’e götürüldüğü, oradan da arşa yükseltildiği Kur’ân-ı Kerim’de anlatılmaktadır. Bu hadise Müslümanlar arasında “Miraç” olarak bilinmektedir (Güler, 2006: 190). Miraca giderken üzerine bastığı taş Hiz. Muhammed’in hemen ardından havalanmış; O, dur deyince öylece havada asılı kalmıştır. O yüzden bu taş Hacer-i Muallak denmiştir.

Kadem bir taş basdı taş kopdı bile vardı
Kak yâ mübârek didi şöyle kaldı mu‘allak
(134/5)

Taş eydür gelesini bir kadem basasını
Resûl eydür gelürem buyururısa ol Hak
(134/6)

Hiz. Muhammed'in taş ile ilgili mucizelerinden biri de eline aldığı çakıl taşlarının onunla konuşması ve elinde Allah'ı zikretmesidir(Güler, 2006: 211).

Bir taş kıldı nazar mu'cizâtıla yarar
Çıkdı ber-Tâ vü Sin ü Yâ dürli nakış üstine

(321/3)

Taş elinde söyledi Hak Resûl'sün sen didi
Anun için komadı bir taşı taş üstine

(321/4)

Taş kelimesini Yûnus, sağlam olmak, yerinden oynamamak, kıpırdamaz olmak anlamında hem yeryüzü için hem de gökyüzü için kullanmıştır. Cenâb-ı Allah yeryüzünü, gökyüzünü, kısaca tüm kâinatı insanın tasarrufu için yaratmıştır. Bu nedenle her ikisi de kıpırdamadan taş gibi yerinde sabit bir şekilde sağlamca durur.

Bu yir altun taş gibi deprenmez kâ'im turur
Bu gök üstün taş gibi gerek kim her dem döne

(313/6)

Halk hikâyelerine konu olan Ferhâd ve Şîrîn aşkında Ferhâd, Şîrîn'e ulaşmak için aşkın külüngüne baş tutmuş; ömür boyu dağ delip taş kesmiştir. Taş burada kişinin nefsinden başka bir şey değildir. Âşık nefsinin taşlarını kesip Hakk'a kavuşmak için Ferhâd'ın külüngü gibi bir vasıtaya muhtaçtır ve bu vasıta da aşkın ta kendisidir(Tatçı, 2005: c.I. 269).

Cânum 'ışkun külüngine Ferhâd olup dutdum başum
Dâim taşları keserem Şîrînüm hiç sormaz benüm

(226/4)

Ferhâd gönlündeki aşk ile Şîrîn'e kavuşmak için önüne çıkan dağları ortadan kaldırmıştır. Yûnus nefsinin taşlarını Ferhâd gibi ve hatta onunla birlikte yonttuğunu söyler. Çünkü Hak âşığı bir gönlün menzile ulaşmak için nefsini terbiye etmesi gerekmektedir. Neticede şunu söylememiz mümkündür; Yaradan, âşığın gözüne ve gönlüne öyle bir aşkla görünür ki âşık, Ferhâd gibi kayaları kesip düz yol eder ve üzerine basıp geçer. Çünkü Hakk'ı gören gözler nefsinin kayalarından vazgeçmiştir.

Leylî ile Mecnûn olup Ferhâd ile taşlar yonup
'Abdü'r-rezzâk gibi yanup giryân olayın bir zamân

(253/6)

Ne göründi şu Ferhâd'un gözine

Kayalar kesüben dosta yol eyler

(95/5)

1.2.4. Toz(Gubâr, Kara Kül)

Toz, toprağın çok küçük ve hafif parçacıklara bölünmüş halidir. Dolayısıyla Yûnus Emre, toza toprağın işlevleriyle aynılık arz edecek şekilde şiirlerinde yer vermiştir.

Aşkın türlü halleri, âşığın sırrını ifşâ ettirmiş; onu gözlerden düşürmüştür. Bu sebeple melâmi âşık gözlere gubâr(toz zerreciği) gibi görünmektedir. Esasen o, irfanıyla âlemlerin tâcıdır(Tatçı, 2005: c.I. 431). Fakat asıl tâca(fenâfillah) erişmek için toz olması gerektiğini de bilir. Çünkü ancak toz olunursa havaya yükselmek mümkün olur.

Bu cümle ‘âlemün tâcı iken uş

Ayaklarda gubâram ‘ışk elinden

(262/2)

Eski Türklerde at, en önemli varyetlerden biridir. Hatta kişilerin ekonomik durumunu dahi belirleyen bir ölçüt konumundadır. Zengin Beyler daima birden fazla ata sahip olan kişilerdir. Fakat Yûnus, bu zengin insanların atlarının gidişleri esnasında ortaya çıkan toz bulutlarının, her şeye gücünün yeteceğine inanan bu gürûhun ölünce mezarında üzerlerini örtecek toprak olacağı gerçeğini dile getirir. Burada hayal ve zenginlik tozunun aslında mezar toprağının yansıması olduğu gerçeği vardır.

Atlarınun izi tozlu önleri tabıl-bazılı

İle güne hükmi yazlu şu muhteşem begler yatur

(82/5)

Yûnus, tozu yine mezar toprağını kastederek bir başka beyitte de kullanmıştır. Toprakta toza bulaşmış vaziyette yatan yaşlıları görüp ölümün sadece yaşlılara olmayacağını ve kimsenin gençliğine güvenmeden sırası gelince bu toza bulanacağını dile getirmiştir.

Toza bulaşmış yatur yaşı yitmiş kocalar

Nevbet irse yöñerür hem pîre hem cüvâne

(313/8)

Tozun bir diğer kullanımı ise ateş gerisinde kalan kalıntılarla alakalıdır. Duman çıkması için ateş yakılması gerekir. Ateş bir nesneyi yakmak suretiyle olur ve nesne

yanınca göğre duman yükselir. Nihayetinde geriye sadece küller kalır. Fakat dumanla birlikte fark edilmeyecek şekilde kül zerrelere göğre savrulur. Yûnus âşık gönüllerden çıkan ve âşığın özü(rûh) olan o kül zerrelere arşa çıktığını, geriye kalanın yani âşığın naçiz bedeninin ise toprağa karıştığını söyler.

Kimin elin alur ‘Arş'a çıkarur

Kimin yire çalar kara kül eyler

(95/12)

Toz, kapladığı cismin görüntüsünü değiştirir. Tasavvufta toz, insanın gönlünü kaplayan ve hakikati görmesini engelleyen nefsi arzulardır. Nefsinin isteklerine uyan ve böbürlenerek insanlar arasında öyle dolaşan kişiyi Yûnus, kartala; hakikati bilen ve hâkir gördüğü dervîşânı ise sineğre(sinekten kasıt arıdır) benzetmiştir. Hakikat ehli dervîş, sözleriyle böbürlenerek gezinen kişiyi kaldırıp yere vurur ve üzerindeki o nefsânî tozları böylelikle silkelemeye çalışır. Yûnus bu âkıbeti gözleriyle gördüğünü söyler.

Bir sinek bir kartalı kaldurup urdı yire

Yalan degül gerçektür ben de gördüm tozını

(407/5)

2. SU(ÂB)

2.1. Su İle İlgili Genel Özellikler

Su, Anâsır-ı Erba'anın kendine en çok yer bulmuş unsurlarındandır. Su yaratılışın sırrını taşıyan varlıktır. “ve canlı olan her şeyi sudan yarattık.” Tebliğinde “Hayy” isminin tecellisini bütün varlıklarda bir katalizör vazifesiyle yer alan su gösterir(Pala, 2010: 63). Yûnus Emre Dîvanı'nda da su ve su ile ilgili diğer unsurlar geniş yer bulmuştur.

“Su, güçlerin bağdaşım izleklerini örnekleme bakımında en uygun unsurdur. Su tek sıvı unsurdur. Sıvılık kesin bir biçimde suyun temel niteliğidir. Çünkü su, en kusursuz sıvıdır; diğer sıvılar akışkanlıklarını ondan alırlar”(Bachelard, 2006: 109)

Yûnus suyun yegâne vücûd olan Hakk'ın kendine mevcûdatta gösterdiği ilk varlık olan Nûr-ı Muhammedi olduğunun bilincindedir. Tabiki bu halinden öncesi vardır. Çünkü suyun öncesi latîf bir varlık olan havadan (amâ cevheri) ibarettir. Buhar yoğunlaşınca su meydana gelmiş ve hayât oluşmuştur(Tatçı, 2012: 527).

İnsanın vücuda gelmesi de su gibidir. İnsan önce latîf sonra kesîf bir varlık olma özelliği gösterir. Çünkü ana rahmine düşmeden önceki hali latîfdir ve rahmaniyette gizlidir. Ana rahmine düştükten sonra ise rahimiyette bürünüp beden çukurunda varlık elbisesini giymiştir ve insanın sudaki mevcudatı başlamıştır.

İy su kandan gelürsin vatanun kanda senün

Kanda çukur bulursan yatagun anda senün

(147/1)

Suyun ikili tabiatını en iyi ortaya çıkaran şey hem arındırma hem de temizleme yeteneğidir. Su, kendi arılığını hafifçe dokunarak ya da hayat vererek bir eşyanın maddesine iletir; yüzeyinde birikmiş pislikleri yıkayarak onu temizler(İllich, 2007: 48). Suyun temizleme arındırma özelliği her üç dinin şeriatında yer alır. Çünkü su insanı günahlarından arındırıcı ve Yaraticının huzuruna çıkmaya hazırlayan bir görev üstlenmiştir(Pala, 2010: 78). Bu açıdan bakıldığında su, insan bedenini ve ruhunu toprakla bütünleşmeden önce hem arındırır hem de temizler. İslam dininde ölü beden kafenlenmeden önce yıkanır ve son abdesti aldırılır. Bu işlemi bir kişi yapabileceği gibi birkaç kişi de yapabilir. Fakat bu kişiler sadece bedeni temizleyen insanlardır. Ruhun akıbetini bilmezler. Çünkü artık gönül teneşire düşmüştür.

Evvel gele şol yuyucu ardınca şol su koyucu
İledüp kefen sarıcı bunlar hâlün bilmez ola

(6/4)

Su getüreler yumaga kefen saralar komaga
Agaç ata bindüreler teneşire düşdi gönül

(152/14)

Himmet sâlikin gayretine mukabil mürşidin manevî yardımudur. Beden ölünce gömülmeden önce temizlenmesi gerekir. Önceki beyitlerde de bahsettiğimiz üzere bu işlem su ile yapılır. Yûnus nefsin murdar yani pis olduğunu söyler ve bu pis nefsi de ancak mürşidin su gibi himmetinin temizleyeceğini dile getirir.

Bu murdârı divşürenler bu su ile yunur sanur
Erden himmet olmayınca ‘ömür geçer yunmayısar

(24/4)

Yûnus suyun ölü yıkamada ne şekilde kullanıldığını da söylemiştir. Ölüler ılık su ile yıkanır. Ona göre ölünün suyunu ıltacak kimse yoksa eğer o kişi kimsesizdir ve ölüsü soğuk suyla yıkanır.

Bir garîb ölmüş diyeler
Üç günden sonra tuyalar
Sovuk suyla yuyalar
Şöyle garîb bencileyin

(277/6)

Yûnus’a göre erenlerin yüzünün suyunun hürmeti yani hatırlı yardımı arştan yücedir. Su kelimesini Yûnus, burada hatırlı yardım olarak ifade etmiştir.

Erenün yüzi suyu himmeti ‘Arş’dan ulı
Kimi görsen bu hûlî eren ‘inâyetidür

(34/5)

Yûnus Emre İslamiyet’ten önceki Türk kültürü dönemine ait olan destan motiflerini tasavvufî düşünce ve söylemlerinde kullanmıştır. Türk destanlarında yer gök yaratılmadan önce her yerin sularla kaplı olduğu belirtiliyordu. Yûnus da bundan etkilenerek Tanrı’nın ilk önce bir er yarattı, bu erin kuş şeklinde olduğu, Tanrılık kudretine sahip olması ve rahmet gölüne dalarak gölden getirdiği su damlalarından da peygamberlerin ruhlarını yarattığı ve bu ruhların dünyaya peygamber olarak

gönderildiğini ifade etmiştir(Güler, 2006: 66). Yûnus suyun (yani burada kastedilen Muhammedi Nûrdur) yaratıcılığını açıkça dile getirmiştir.

Çün gölden girü döndi budak üzere kondı
Silkindi her bir yönden bir tamla su döküldi

(367/5)

Ol suyun her birisin bir cân yaratdı güzün
Ol cânun her birisi bunda peygamber oldı

(367/6)

Rahmet suyu, mürşidin himmet ve feyzi olarak Yûnus'un Divanı'nda kullandığı bir terkiptir. Nefsinin esiri olan insanlar gönüllerini “suret nakşı” ile doldurup kirletmişlerdir. Sûret nakşı “kalbe gelen hatıralar, vesveseler ve dünyevi arzular” dır. Sûretten öze geçebilmek için “gönül kirini” yunmak gerekir. Gönül kiri de ancak rahmet suyuyla temizlenir(Tatçı, 2005: 292).

Sûret nakşın gidermekle gönül mülki temiz olmaz
Akar rahmet suyu çağlar gönül kirin yuyan gelsün

(230/5)

Yûnus gönül evini rahmet suyuyla yıkamıştır. Rahmet suyuyla yıkanan bu evin kapısı artık Yaradan'a hizmet eder ve o kapıdan girenler önce şükürle ayaklarını oradan içeri atarlar.

Rahmet suyuyla yudı gönlüm evin ap-arıca
Hıdmet kapusundan ana sundı şükür ayağını

(376/3)

Yûnus suyun her şeyi temizleyemeyeceğini söyler. Gönlün su ile yıkanmasının onu nefisten arındırmayacağını, gönül temizliğinin ancak vahdet yolunda yürümekle mümkün olduğunu söyler.

Dilden nesnene gelmez suyla gönül yunmaz
Gırçegin gelenleri yederler bir kılıla

(304/5)

Yine insanda var olan bütün kötü huyları suyun tamamen arıtması mümkün değildir. Allah'tan dileyeceğimiz lütuf ve yardım insanın gönlünü ve ahlakını pak eder.

Su ne kadar arıda çün yavuz hûyun bile
Meger bizi pâk ide Hak'dan 'inâyetümüz

(116/6)

Gönlüne uyan Yûnus'un yüzünün suyu, itibarı, onuru kalmamıştır. Bu sebeple Tanrı'dan rahmet dilemektedir.

İy gönül sana uyaldan kalmadı yüzümün suyu

Rahmet gele ta ki sana kandayısan dîvândasın

(278/2)

Aşk tecellisinin en bariz emarelerinden biri de gözyaşıdır. Gözyaşı aşk ateşiyle kaynayan gönülden göz vasıtasıyla dökülür. Döküldüğü anda da hem yakar, hem de yüzü yıkayıp temizler. Bu nedenle aşk ehli durmadan gözyaşı döker. Çünkü ağlamak Hakk'a tevazu göstermenin şiddet halidir(Pala, 2010: 151). Yûnus aşkla dolu gönlüne sürekli gözünden düşecek yaş istemektedir. Bunun nedeni yokluğa ulaşmaktır. Yokluğa ulaşmak için de masivayı aşk suyu yani gözyaşı ile temizlemek gerektiğini söyler.

Bu dem 'ışkun suyuyla gayrı yudum

'Aceb 'ârif benem 'irfân içinde

(332/2)

Hak yolundaki sâlikin gözünün yaşı ve yüzünün ıslaklığı hiç gitmez. Gönlü Yaradan'ın aşkıyla dolu olan Yûnus'un da gözleri yaşlıdır ve durmadan diliyle O'nu aramaktadır.

Benüm gönlüm gözüm 'ışkdan toludur

Dilüm söyler yâri yüzüm suludur

(50/1)

Su şiddetli aktığı zaman taşkınlaşır ve bazen sel oluşmasına sebep olur. Tabiatıta aşındırıcılığı ve şiddeti en fazla olan unsur yine sudur. Yûnus'a göre aşığın cezbeli gönlü de taşkın bir su gibi çağlar. Bu haliyle zapt edilemeyen delilerden farksızdır(Tatçı, 2005: c.I 250).

Taşdun yine deli gönül sular gibi çağlar mısın

Akdun yine kanlu yaşum yollarımı bağlar mısın

(270/1)

Yûnus Emre'ye göre su; birliğin, hak ve hakikatin remzidir. Hakikat suyunun membaı insan-ı kâmilin dudaklarıdır. Başka bir deyişle, onun lüle veya çeşmeye benzeyen dudakları zuhûrun, oluşun, hakikatin ve Hak sırrının kaynağıdır. Bu, ilk tecellinin de bir nevi misâlidir(Tatçı, 2012: 259). O yüzden bu çeşmeden akan hakikat bilgisi için iyi kötü diye hüküm vermek doğru olmaz.

Bir çeşmeden akan su acı tatlu olmaya
Edebdür bana yirmek bir lüleden sızaram

(171/6)

Çeşmeye benzeyen dudaktan feyz almayan aşığın gönlü boş bardak gibidir. Yûnus bu bardağı dolduran suyu insân-ı kâmilin hakikat bilgisi olarak ifade etmiştir. Hakikat makamının idrakine göre bütün varlıkların bilgisi aynı ilahi kaynaktan gelmektedir(Tatçı, 2012: 259). Yûnus da bu sebeple insanların inançlarını yargılamaktan kendini geri tutar. Çünkü suyun rengi yoktur. Sadece girdiği kabın rengini yansıtır. Yûnus bunun bilincindedir.

Çeşmelerden bardağın toldurmadın korısan
Bin yıl anda turursa kendü tolası degül

(158/5)

Derviş olan kimseye Yûnus zeval suyunu içtirir. Çünkü bu kişiler nefislerine uymaktan vazgeçmiş ruhlarıyla yokluğun suyunu içmişlerdir. Su demek ki her zaman varlığın kaynağı değildir. Yokluğun da kaynağı olabilmektedir.

Her kim gaflet içre geçer cânı zevâl suyun içer
Derviş sırrı ‘Arş'dan uçar gerçeği yir yüzindedür

(54/8)

Gülün suya olan ihtiyacı her çiçekten fazladır. Bu yüzden sık sık sulanmalıdır. Kökleri su içinde olursa daha güzel yetişir. İman da gül gibidir. Devamlı Yaradan’ın lütfu ile sulanmalıdır. Çünkü Cenab-ı Allah affedicidir ve bağışlayıcıdır. “Göklerde ve yerde ne varsa Allah’ındır. Dileğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.”(Al-i İmran 3/129) ayeti buna delildir. Yûnus, Allah’ın kullarının imanını daima tazeleyen inayet suyunun, onların günahlarının ateşini daima söndürebilecek güçte olduğunu dile getirmektedir.

Günâhun çoğu şûmından îmânun gülleri soldı
‘Înâyet suyıla her dem niçün anı suvarmazsın

(235/3)

Hasta olan kişilerin hastalıklarına dair ızdırapları özellikle geceleri çok hissedilir. Bu yüzden halk arasında hastalara su vermenin sevap olduğuna inanılır(Akar, 1994: 35). Hakkın rızası bu yolla kazanılabilir. Bu bir içim su, yarın kulların karşısına “Hak şarabı” olarak gelecektir. Yûnus Emre kesretin çokluğunda nefsinin arzularıyla

hastalanmış gönüllere mürşidin vereceği bir içim feyzin ve ilahi aşkın Hak şarabı gibi olduğunu söylemektedir.

Bir hastaya vardunısa bir içim su virdünise

Yarın anda karşı gele Hak şarâbın içmiş gibi

(388/5)

Hallac-ı Mansûr fenâfillah sırrını “Ene’l-Hak” zikriyle ifşâ ettiği için önce Dicle nehrinin üzerindeki köprülerde asılmış daha sonra cesedi yakılarak külleri bu nehre savrulmuştur. Su, Hallac’ın varlığının yok oluş sebebi değildir. Bilakis yokluğunun var olduğunun ispatı olmuştur. Yûnus da bu nedenle tıpkı Hallac-ı Mansûr gibi Allah aşkıyla vecd ve cûnun olmuş, gönlünün yaptıklarından utanmak yerine nefsinin terk ederek varlık küllerini suya atmıştır.

‘Âr-nâmusı bırakdum

Külümü suya atdum

Dervîşlige el katdum

Allah görelüm n'eyler

(71/10)

“Her şey zıddıyla bilinir” anlayışı gereği imanın olduğu yerde küfür, küfrün olduğu yerde iman var olur. Küfür imana ulaşmada aşılması gereken bir engeldir. Çünkü küfür kesrettir. Su ise vahdettir. Bu görüş kâinatın aslının su olarak kabul görmesinden kaynaklıdır. Dünya zevklerinden vazgeçen Yûnus, miskinlik vasfını kazanabilmek için kesreti yani küfrünü, vahdet de yani suda yok etmeye çalışır. Bu nedenle de küfrünü suya atar. Burada suyun yok edicilik özelliği ön plana çıkar.

Adı sanı uşatdum

Küfrümü suya atdum

Miskînligel el katdum

Allah görelüm n'eyler

(71/8)

Yûnus temizliğin imanda olduğu anlayışının, bilinen yönüyle vücudun temizliğinde değil gönül temizliğinde aranması gerektiğini söyler. Çünkü insan sadece ibadet yapmadan önce yaptığı temizlik ile kötü düşüncelerinden nefsanî isteklerinden arınmaz. Yûnus da suyun bunları temizlemeye kuvvetinin olmadığını ifade etmektedir.

Zâhir suya banmadın el ayak deprenmedin

Baş sücûda inmedin kılınur tâ‘atümüz

(116/3)

Hak ile dolu olan birinin daima hem manevi açıdan ruhunu, hem de maddi açıdan bedenini temiz tutması gerektiğini söyleyen Yûnus suyu hem gerçek anlamda temizleyici özelliğiyle hem de tasavvufi anlamında vahdetle kesreti yani nefsi ortadan kaldırması yönüyle ele almıştır.

Ne Ka'be'ye varalum ger mescide girelüm

Gerek suya yunalum biledür ‘illetümüz

(116/5)

Allah aşkından yoksun olan gönül kupkurudur, ölüdür. Ne zaman Allah’ın varlığını gönül evinde imar eder; işte o zaman gönlü vahdet suyuyla yeniden canlanır. Yûnus bu durumu suyun tabiatı olan yaşlık(ıslaklık) ile ifade etmiştir.

Kurıyduk yaş olduk ayagıduk baş olduk

Kanatlanduk kuş olduk uçduk el-hamdüli'llâh

(292/3)

Ledün erleri mânâ yolu için “yol uzun, zaman kısa, tecrübe az!” demişlerdir. Yûnus’a göre uzun yollar, derin ve geçit vermeyen sular, çoklukta Hakk’ı idrak etmekle ilgili hususlardır. Çünkü Hakk’ı insan-ı Kâmilde bilip cem’i yaşamak kolaydır. Ama onu halkta arayıp bulmak, tenezzül ettiği tecelliden çıkarmak zordur. Yûnus’un geçidi olmayan sulardan kasdı celâli tecellilerdir. Bu geçitsiz suları geçmek için tecellinin Hak’tan olduğunu bilmek ve sabretmek gerektir(Tatçı, 2012: 224).

Bu yol uzakdur menzili çokdur

Geçidi yokdur derin sular var

(79/3)

2.1.1. Âb-ı Hayât (Âb-ı Hayvân)

Türkçede bengisu olarak bilinen âb-ı hayâta; âb-ı bekâ, âb-ı câvidânî, âb-ı hayvân, âb-ı Hızır, âb-ı İskender... gibi isimler de verilmektedir. Bu su ölümsüzlüğün suyudur ve damlaları sonsuz hayat bağışlar. İçeni ölümsüz yapan su inancı Kur’ân-ı Kerim’de El – Kehf suresinde geçen bir ayete bağlanmaktadır. “Mûsâ, genç arkadaşına bir vakit demişti ki: ‘Durup dinlemeyeceğim; tâ iki denizin birleştiği yere kadar varacağım yahut senelerce yürüteceğim. Her ikisi iki denizin birleştiği yere varınca

balıklarını unuttular. Balık, denizde bir yol tutup gitmişti. (Buluşma yerlerini) geçip gittiklerinde Mûsâ genç adama: Kuşluk yemeğimizi getir bize dedi. Genç adam: Gördün mü? dedi. Kayaya sığındığımız sırada balığı unuttum. Onu hatırlamamı bana şeytandan başkası unutturmadi. O, şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti”(Kehf 18/60-61-62-63). Bu kıssa değişik motiflerle farklı biçimlerde zenginleştirilmiştir.

Âb-ı Hayât hakkındaki bir başka efsane ise şu şekilde anlatılır: İskender-i Zülkarneyn ordusuyla gittiği bir ülkede ona bir denizden bahsedilmiş ve deniz geçilince üç ay süren karanlıklar ülkesinin başladığı, bu ülkede âb-ı hayât olduğu söylenmiş. İskender, veziri Hızır’ı yanına alarak denizi geçmiş ve zulumât ülkesine varmış. Burada yanlarında İlyas da varmış. İskender’de olan ve karanlıkları aydınlatan iki mücevherden birini İskender, Hızır’a öbürünü ise İlyas’a vermiş ve suyu ilk kim bulursa birbirlerine haber vermek şartıyla yanlarından ayrılmış. Hızır ile İlyas yorulunca bir pınar kenarına oturup karınlarını doyurmak üzere yanlarında getirdikleri kurutulmuş balıkları yemek istemişler. Fakat pınardan ellerini yıkadıkları anda balıklara değen damlalar ile balıklar bir anda canlanmış. Bu suyun âb-ı hayât olduğunu anlamış ve kana kana içmişler. O anda gelen ilahi emirle de bu suyun varlığından hiç kimseye bahsetmemişler(Pala, 2008: 3).

İlahi aşk anlamında tasavvufî bir sembol olarak kullanılan âb-ı hayât, “ledün ilminden kinayedir. O, mürşid-i kâmilin hayvanî hayat yaşayan insan aklını diriltir sözleri ve nazarıdır”(Pala, 2008:3). Yine “aşk ve muhabbet çeşmesidir ki, ondan içen asla yok (madun ve fani) olmaz”(Uludağ, 2005: 20).

Yûnus âb-ı hayât terkiibinden başka bunu karşılayan “Âb-ı Hayvân” ve “Baki Su” ifadelerine de yer vermiştir.

Tasavvufta sâlik zikir, sohbet, tefekkür ve nefsiyle mücadele halinde olabilirse sülûkta yol alabilir. Sâlik bu yolda vehimlerini yok edip hakikate ulaşabilir(Tatçı, 2012: 108). Yûnus âb-ı hayâtı mürşid-i kâmilin dudaklarından dökülen feyiz sözlerinde arar. Çünkü hakikat sırrının gizlendiği bu sözler müridin gönlüne aşk verir ve ölü gönlünü ölümsüzlük için diriltir. Bu nedenle bu çeşme kemal ehli zatların dudaklarıdır ve buradan dökülen kelimeler de âb-ı hayât suyudur. Bu suyun özelliği ise susamışları ferahlatmak yerine onların gönül yangınına daha da arttırmasıdır.

Âb-ı Hayât'un çeşmesi ‘âşıklarun visâlidür

Kadehi tolu yüridür susamışları yakmağa

Hızır ile İlyas âb-ı hayât'ı içmiş mürşid-i kâmillerdir. Bu yüzden onların dilinden dökülen feyiz dolu hakikatli sözler onlarla birlikte ölümsüzdür.

Şol Hızır'ıla İlyâs Âb-ı Hayât içdiler

Bu bir kaç yıl içinde bunlar ölesi degül

(158/6)

Âb-ı hayât içen Hızır ile İlyas ölümsüzlüğe vasıl olmuşlardır. Yûnus bu suyu içtikleri için dünyada kalacak olan iki kişinin onlar olduğunu söyler.

Yûnus Emre bu dünyâda iki kişi kalur dirler

Meger Hızır-İlyâs ola Âb-ı Hayât içmiş gibi

(388/7)

Âlemin yaratılış sebebi ve kaynağı “Nûr-ı Muhammedî” dir. Cânlar bu nurdan ortaya çıkmıştır. Yûnus cânlar içinde can olan bu özü, âb-ı hayvân olarak nitelendirmiştir. Çünkü cânlar bu âbı hayvân ile vahdeti bulunca kaygılarını bir kenara bırakır.

Cânlar içinde cânsın sen bir Âb-ı Hayvânsın

Bize dîn ü îmânsın îmân kayusu degül

(165/3)

Hızır'la karanlıklar diyarına giden Yûnus, Âb-ı hayvânı yani hakikat bilgisini talep etmektedir.

Bir mekâna varmışam ki ol benüm yurdum degül

Hızır'ıla zulmete irdüm Âb-ı Hayvân isterem

(228/4)

Yûnus, Yaradan'ın varlığının ebediliğinin bütün delilleri ile ortadayken; nefsinin karanlığına gark olup var olmayan bir ölümsüzlük suyunu arayanların, idrak ve akıldan yoksun bir hayvandan hiçbir farkının olmadığını söyler.

Senün gibi cân var iken Âb-ı Hayât isteyen

Karanulığa gireni ben anı hayvân tutaram

(180/5)

Allah aşkıyla dolu olan bedenler sonsuzluk suyunu içtikleri için maddi anlamda ölümün tadını bilmezler. Çünkü bu kişiler sevmekle Cenab-ı Allah'ın varlığında yok olmanın tadını bildikleri yani ölmeden önce öldükleri için asla yok olmazlar. Yûnus, âb-ı hayat ve âb-ı hayvân terkiplerinden farklı olarak aynı anlama gelecek şekilde “bâkî suyu” ifadesini de kullanmıştır.

Bâkî suyn içmiş iken belürmez ölüm çeşnisi
Niçe zevâl ire bana sevmegile varurısam

(190/4)

2.2. Suyla İlgili Unsurlar

2.2.1. Irmak, Akarsu

Akarsu, yeryüzünde ve yeraltında belirli bir yatak içinde, eğim boyunca sürekli veya zaman zaman akan sudur(Türkçe Sözlük, 2005: 47). Irmak ise çoğunlukla denize dökülen, özellikle genişliği ve taşıdığı su niceliği bakımından en büyük akarsudur(Türkçe Sözlük, 2005:914). Tasavvufta ise her iki kavram için art arda gelen ferahlık, gönül rahatlığı, ezeli alâka ve irtibattan haberdar olma gibi anlamları karşılamak için kullanılır(Uludağ, 2005: 20). Yûnus Emre ırmak kelimesini daha çok deniz ile birlikte zikretmiştir. Seyr ü sülûkta menzile varmak isteyen sâlik, kendini ırmak gibi görür ve daima ulaşmak istediği yer vahdet sırrının mahalli olan sonsuz denizdir. Yûnus'a göre dünyada yaşarken, birlik ve çokluğun aslına müdrîk olan gönüller, denize akan ırmaklar gibi asıl olana (tekliğe) doğru yol almaya başlarlar(Tatçı, 2005: c.I 236).

Benüm cânum uyanukdur dost yüzine bakan benem
Hem denize karışmaga ırmak olup akan benem

(187/1)

Âşığın cezbeden kaynaklı coşkun gönül halleri onun çağlayarak akan bir ırmağa benzetilmesine sebep olur. Çünkü âşık ağlamak ve gülmek arasındaki sürekli sevinç durumunu bu hâl üzere yaşamaktadır. Bu nedenle ırmak Yûnus'ta arayışın ve kavuşmanın sembolü olmuştur(Tatçı, 2005: c.I 425).

Irmak gibi ben çaglaram gâh gülerem gâh aglaram
Nefsüm cigerin taglaram kibr ü kîni yıkan benem

(187/2)

Yûnus tasavvuftaki vahdet-kesret kavramlarını çeşitli ifadeler ve mecazlarla dile getirmiştir. Bu bakımdan vahdeti kuşatıcılığı, saflığı, büyüklüğü ve sonsuzluğu ile derya olarak; kesreti ise bu deryaya ulaşan bir ırmak olarak düşünmüştür. Kesret de vahdetten kopma bir kavram olduğu için asılları yani özleri aynıdır. Vahdet kesrette gizli olduğu için vahdete vâsıl olmak için kesretten geçmek gerekir. Bu yüzden Yûnus, kesrete vahdet nazarıyla bakmak, yani ırmaktan geçip deryaya ulaşmak gerektiğini savunur.

Câna niçe ‘âşıksın bu kayıddan geçmezsın
Deryâdan ne alasın ırmakdan geçmeyince

(297/6)

Yûnus yine şeyhine duyduğu özlem, hasret ve kavuşma arzusunun gönlünde yarattığı hal ile akarsular gibi çağladığını söyler.

Akar sulayın çağlaram
Dertlü cigerüm taglaram
Şeyhüm anuban aglaram
Gel gör beni ‘ışk n'eyledi

(404/7)

2.2.2. Göl, Rahmet, Kevser Havuzu

Oluşması genellikle tektonik, volkanik vb. olaylara bağlı olan, toprakla çevrili, derin ve geniş, tuzlu veya tuzsuz durgun su örtüsüne göl denir(Türkçe Sözlük, 2005: 771). Yûnus Emre göl kelimesini Divanı’nda daha çok “rahmet gölü, dost gölü, aşk gölü” terkipleriyle ifade etmiştir.

Göl derin su birikintisi olduğu için derinlik bakımından sonsuz olarak kabul edilir. Hatta gölü büyük sakin bir göz olarak kabul eden bir anlayış da vardır. Bu bakımdan göl, bütün ışığı alır ve ondan bir dünya yapar(Bachelard, 2006: 38). “Allah’ın rahmeti sonsuzdur” (A’raf 7/156). Bu ayetten hareketle Yûnus gölün derinliğinin sonsuzluğu ile Tanrı’nın rahmeti arasında bağ kurduğunu ve “rahmet gölü” imgesini ortaya attığını söyleyebiliriz. Göl vahdet olunca orada Tanrı’nın rahmeti tecelli eder. Dervişliğe soyunan kişi Hakk’a yakın olmak ve onun varlığını daha iyi müşahede edebilmek için bu rahmet gölüne dalmaktan, orda yok olmaktan hiç korkmaz.

Hakk'a yakın olam mı ki rahmetine talam mı ki
İremedin ölem mi ki dervîş olubilsem dervîş

(123/3)

Su aynı zamanda boğucudur. Varsıl beyler tevazu içinde rahmet gölünde yaşarken maddi âlemin heveslerine kapılınca yoksulun, mazlumun halini unuttur. Yûnus bu kişilerin artık Allah sevgisinden uzaklaşarak göle benzeyen nefsi heveslerinde boğulduğunu söyler.

Begler azdı yolından bilmez yoksul hâlinden
Çıkıdı rahmet gölinden nefis göline talmışdur

(76/4)

Seyr ü sülûkta yol alan salık, Allah aşkı ile dolu gönlünü maşuğuna yani Hakk’a ulaştırmak için büyük çaba sarf eder. Yûnus Yaradan’ın hakkaniyetinin ve birliğinin mahalli olarak adlandırdığı bu dost gölüne varmak için yol alır ve onun bu yoluna inanmayanlar da asla bu yola girmezler. Âşık ise tıpkı bir bahrî gibi Yaradan’ın birliğinin gizli olduğu bu göle girmek ve orada onun ismini zikrederek yaşamak arzusundadır.

Yûnus Emre var yolına münkirler girmez yolına
Bahrî olup dost göline talam hey dost diyü diyü

(291/7)

Göl denize göre büyüklük bakımından daha küçüktür. Yûnus da gölü bu bakımdan fenafillaha erişmede bir aşama olarak görmüştür. Erenlerin vahdet nazarı ile bakmasıyla Yûnus da artık dört yana akan ırmaklarla denize vasıl olduğunu söyler. Burada denizden kasıt hakikat sırrına ermiş fenafillah ehli mürşid-i kâmillerdir.

Bir gölidüm kıldı erenler nazar
Deniz oldum dört yana ırmagıla

(296/7)

Nefsini katledip Hakk’ı müşâhede yoluyla bilen kişiler Allah’ı bir bilmişler ve cânlarını Hakk’a kurban edip şehit olmuşlardır. Kur’an-ı Kerim’de bu mevzu ile alakalı olarak “Allah yolunda öldürülenlere ‘ölüler’ demeyin. Bilakis onlar diridirler, lâkin siz onları anlayamazsınız”(Bakara 2/154) ayeti mevcuttur. Yûnus da gerçek âşıkların ölü olmadığını, onların Tanrı’nın inayeti ve rahmetiyle dolu aşk gölünde yüzüp durduklarını ifade eder.

İy Tanrı'yı bir bilenler cân Hakk'a kurbân kılanlar
Ölü degüldür bu cânlar ‘ışk gölinde yüze durur

(72/5)

Divanı’nda Yûnus Emre, peygamberlerin yaradılışı ile ilgili manzumesinde Tanrı’nın ilk yarattığı “er” in kuş şeklinde yaratıldığını ve bu kuşun uçarak rahmet gölüne daldığı sonra da oradan çıkıp bir dala konduğunda silkinerek saçtığı su

damlalarından peygamberlerin ruhlarının yaratıldığını anlatır. Yûnus'un burada bahsettiği rahmet, Nur-ı Muhammedi olarak tecelli eden Hz. Peygamberin ruhudur. Allah peygamberi de “âlemlere rahmet” olarak göndermiştir. Öyleyse rahmet Allah'ın nuru ve feyizidir; rahmet gölü de bu nurun gölüdür(Güler, 2006: 64).

Ol kuşun her bir yöni yüz bin yigirmi dört bin

Evvel ol kuş uçuban rahmet göline taldı

(367/4)

Rahmetle su arasında ilgi vardır. Yağmur ve su rahmettir. Bu inanç Kur'an-ı Kerim'den kaynaklanır. Birçok ayette, suyun gökten rahmet olarak indirildiği, yağmur ve su ile verimin arttırıldığı, bolluk ve bereket sağlandığı, ölü toprağa can verildiği, yeryüzünün ölümünden sonra diriltildiği; yaratılışa ve ölümden sonra yeniden dirilişe delil olarak anlatılmıştır. Öyleyse, rahmet kelimesine yaratma, canlandırma, yaşatma, doğurma, çoğaltma anlamları da yüklenebilir. Yağmura rahmet denmesinin sebebi dundandır. Yûnus'un manzumesinde dala konan kuştan saçılan su damlalarından peygamberlerin ruhları yaratılmıştır(Güler, 2006: 67). Suyun burada yaratma gücü olarak Yûnus tarafından ifade edildiğini görürüz.

Çün gölden girü döndi budak üzere kondı

Silkindi her bir yönden bir tamla su döküldi

(367/5)

Âşık, Allah'ın tecelligâhı olan gönlü masivâdan uzak tutmaya, oraya ondan başkasını yerleştirmemeye çalışır. Baktığında her nesnede onu görmeli, yoksa o kadar ağlamalı ki gözyaşları, sevgiliyi unutturan gölge hükmündeki dünyasını suya vermelidir(Selçuk, 2005: 11). Yûnus Allah aşkıyla yanan gönlünden masivayı tamamen yok etmek için her bir gözünden dere misali seller gibi coşan gözyaşları akıtmıştır. Öyle çok gözyaşı akıtmıştır ki bu yaşlarla her tarafı göl olmuştur.

Yirler mi kodum göl eylemedük

Siller akıtdum her bir dereden

(284/5)

Kevser, ahirette Hz. Muhammed(S.A.V)'in ümmetiyle yanında buluşacağı bildirilen havuz veya nehirdir. Bir hadisinde Resul-i Ekrem kevseri cennette bir nehir şeklinde açıklamıştır; bu nehrin kıyıları altından, aktığı yer gümüştedir. Su yollarında inciler, türlü türlü meyveleri olan altın dallı ağaçlar bulunmaktadır. Suyundan içen ebedî

olarak susamayacak, yüzü ebediyen kararmayacaktır(Bars, 2017:244-259). Yûnus Kevser'in cennet nimeti olduğunun idrakiyle ölmeden önce ölüp nefsinin düşman bilenlerin, Kevser havuzuna dalacağını söylemiştir.

Kevser havzına talanlar ölmezdin öndin ölenler

Nefsinin düşmân bilenler konar Tûbâ dallarına

(345/6)

Kevser, Cennette müminlerin içeceği bir içecektir. Bu kavram Yûnus Emre'de ledûnnî bir mâna ve mahiyette ele alınır. Çünkü ona göre Kevser, hakikat bilgisinden ibarettir. Hakikat bilgisi de ancak mürşid-i kâmilin ağzından çıkar. Bu nedenle Yûnus erenler sohbetinin Kevser suyu olduğunu söyler(Tatçı, 2005: c.I 153).

Sohbetümüz ilâhîdür sözümüz kevser âbıdır

Şâhumuz şâhlar şâhıdır çalgumuzdur dost firâkı

(366/2)

2.2.3. Deniz (Bahr, Derya, Ummân)

Bir okyanus ile bağı olan ve büyük bir alanı kaplayan, genellikle tuzlu olan su kütesine deniz denir. Deniz genellikle okyanus terimi yerine kullanılır. Tasavvufta ise Hakk'ın sonsuz olan sıfat ve zat makamıdır. Bu bakımdan bütün eşya ve varlıklar bu sonsuz ummanın dalgalarıdır. Külli varlık âlemi olarak da tanımlanan denizde vahdet umman olunca kesret bu ummanın dalgaları olur(Uludağ, 2005: 64). Sûfiler genellikle varlığın tek olduğunu, çokluğun görünürde kaldığını anlatmak için deniz örneğini kullanmışlardır.

Yûnus Emre, deniz mefhumunu Dîvânı'nda pek çok beyitte "Işk denizi, can denizi, hakikat denizi, Bahr-i Umman, Muhabbet bahri, Aşk ummanı..." gibi terkiplerle ifade etmiştir.

Deniz, sınırsız oluşu, içinde bulunan varlıkları kapsaması, derinliği ve genişliği ile aşkla alakalı bir benzetme unsuru olmaktadır. Yine bu kavram sonsuzluk, kuşatıcılık özellikleriyle vahdet-i vücudun da remzi olarak kabul edilir. Çünkü deniz, mânâ âleminde Hakk'ın vücudunun temessülüdür(Tatçı, 2012:303). Yûnus'un şiirlerinde kullandığı derya, deniz, bahr kelimeleri vahdeti yaşayan sâlikin kendi vücudunun Hakk'ta yok olması ve Hakk'ın kendisinden tasarruf etmesi neticesinde söylenmiş bir cem ifadesidir(Tatçı, 2012:304). Yûnus, aşk ummanına dalmak isteyen aşığın vücûd cübbesini, aşk ile parçalaması gerektiğini söyler.

Vücûdun cübbesin ‘ışkıla çâk it
Talağör ana kim ‘ummân-ı ‘ışkdur

(90/12)

Vahdeti yaşayan Yûnus, mânâ denizine dalıp varlığın sırrını keşfetmiştir. O sır da bütün mevcudatta Hakk’ın tecellisini idrak edebilmekle mümkündür. İki cihanın mefhumları da insanın kendisinde saklıdır.

Ma‘nî bahrine talduk vücûd sırrını bulduk
İki cihân ser-te-ser cümle vücûdda bulduk

(133/1)

Vahdet saf bir su gibidir. Su da girdiği kabın rengi ile görünür. Vahdet, eşyaya, sıfat ve fiiller şeklinde tenezzül edince akıp deniz olan, dağılıp toz olan, güllerde saz olan; hülâsa, bin bir isimle tecelli eden nesneler vahdetin bir görüntüsü olmaktadır(Tatçı, 2012: 236).

Akup deniz olursın tağılup toz olursın
Göllerde sâz olursın yapılan evler senün

(147/7)

Dünyada yaşarken vahdetin ve kesretin sırrına vakıf olan gönüller bazen derya, bazen katre, bazen umman olurlar.

Birliğile bir olam birlik benümle bir ola
Geh dönem deryâ olam katre olam ‘ummân olam

(201/13)

Güneş ışığının etkisiyle yeryüzünden buharlaşan su, yükselince soğur. Daha sonra su damlaları haline gelen bu su, bulutları oluşur. Bu su damlacıklarının yağmur oluşturabilmesi için belirli bir büyüklüğe gelmesi gerekir. Bu da yüzbinlerce su damlacığının birleşmesi anlamına gelir. Yûnus vahdet ehlinin tıpkı bu damlalar gibi bir araya gelip okyanus olma niyetiyle vahdet deryasına gittiğini söyler.

Gel beri tağılmayalum katre-i bârân gibi
Cem' olup deryâlayın gel kasd-ı ‘ummân idelüm

(200/5)

Vahdet ehli, vahdet mahâli olarak gördükleri aşk denizinde boğulmaktan korkmazlar. Çünkü bunlar varlığın aslının sudan ibaret olduğunu bilir. Yûnus da varlığın hakikatini bildiği için bu dünyanın ve öteki dünyanın nefsânî arzularına takılmaz ve Yaradan’ın aşkının denizinde boğulmak ister.

İy dost ‘ışkun denizine girem gark olam yürüyem
İki cihân meydân ola devrânım sürem yürüyem

(213/1)

Âdem, Arapça heceleriyle “elif”, “dal”, “mim” şeklinde anılır. Bu kelime vücudu temsil eder. Yûnus aşk denizine yani vahdete gark olup vücudunu yani kesreti yok etmek ister.

Girem denize gark olam ne elif ü mim dal olam
Dost bâğında bülbül olam gülleri direm yürüyem

(213/2)

Yûnus, tevhid sırrını bildiği için bu halini akıllılık, bu sırrın gönlüne verdiği vecd hali ile kendinden geçmesini ise delilik olarak nitelemiştir. Her iki durumu da bünyesinde barındıran Yûnus, bu hâl üzere aşk denizine dalınca aşkın doyumsuzluğunu yaşadığını söyler.

Ne uslu Yam ne delüyem neye benzer işüm benüm
‘İşk denizine gark olup gönlüm gözüm toymaz benüm

(214/4)

İlâhi aşkın cazibesıyla aşk denizine düşen Yûnus, bu vahdet deryasında batmaktan korkar. Fark tasavvufta kula nispet edilen ibadet ve benzeri haller; cem ise Hakk’a nispet edilen lütuf ve benzeri hususlardır. Halkı görmek fark, Hakk’ı görmek cemdir. Farkı olmayanın kulluğu, cemi olmayanın marifeti olmayacağından ikisi de lüzumludur. “Ya Rab sana ibadet ederiz” farka, “Senden yardım isteriz” ceme işaretir (Uludağ, 2005: 132). Yûnus vahdet denizinde batmamak için cem makamında olduğunu söyler.

Senün ‘ışkun denizine düşübeni gark olayum
Kimsenem yok elüm ala koma beni batmayayum

(215/3)

Cenâb-ı Allah’ın aşkıyla gönlü yanan Yûnus Allah’ın cemâlini rüyasında gördükten sonra Hak cemâlini bulmak için yazın yaylada, kışın kışlakta, kısacası dağda ve taşta gezer durur. Sonunda onun vahdet denizinde olduğunu anlar. Deniz, burada Tanrı’yı saklayan yerdir. Çünkü Allah bilinmek ve sevilmek istediği için bütün mevcudâtı yaratmıştır.

Cemâlünü gördüm düşde çok aradum yayda kışda
Bulımadum tagda taşda denizleri süzer oldum

(222/2)

Âşığın gönlündeki aşk ile vahdete engel olan her şey en küçük noktasına kadar erir gider ve hepsi en sonunda bir olur. Yûnus kesreti karlı dağlara, eriyip karıştığı denizi ise vahdete benzetmiştir. Önünden kesret engeli kalkan vahdet denizi, birliğin coşkusuyla aşk ile akar.

Eridi karlı taglar zerre zerre
Deniz ‘ummân olupdur ‘ışk elinden

(245/4)

Tag u taşlar erür bu ‘ışk elinden
Denizler cûşa geldi ‘ışk elinden

(262/6)

Fenâfillah’ta cüz’i akıldan söz edilmez. Bu makamda akıl, diğer uzuvlar gibi “ilâhî vücûda” dönüşmüştür(Tatçı, 2005: c.I 296). Yûnus bu cezbe hâli ile artık mürşîdini de terk ettiğini, aşkın ve hakiki varlığın denizine daldığını söyler.

İy dost seni sevelden ‘aklum gitdi kaldum ben
Bınarları terk idüp denizlere taldum ben

(280/1)

Yûnus vahdet denizinde boğulduğu için kesret olarak her şey onda ölüdür ve tekrar dirilmez.

Yûnus bu deryâya gark oldu gitdi
Girü gelmeklige ‘aklı dirilmez

(113/12)

Sâlik sülûkun gereği olarak hâlden hâle geçer ve bir kuş gibi bir yerden başka bir yere uçar. Yûnus, bunun yokluk mülkünden sevgilinin mahâlline doğru olduğunu söyler. Ona göre dostun ili vahdet denizinin kaynağı olan aşk ummanıdır.

Mülk-i fenâdan geçeyin ol dost iline uçayın
Talayın ‘ışk ‘ummânına denizlerin kaynadayın

(283/2)

Âşık varlığını yok ederek bulduğu vahdetten önce kendisinden habersiz adeta kuru bir ağaç gibidir. Aşk denizine dalınca varlığın birliğini de bulur.

Ağaç deri dirildi kirişile bir oldu
‘ışk denizine taldı bahâne yok bu işde

(301/6)

Yûnus, Allah’a vâsıl olmak üzere kendisi gibi sülûka niyetlenenlerden biz diye bahseder. Bu yolda ahiret kaygısıyla her an, her nefeste Allah diyen ve tecelliye mazhar olan sâlikler, en sonunda yüzlerini Hakk’a dönecekler; tevhîdi gerçekleştirip onlara açılan yolla vahdet denizine varacaklardır.

Biz âhret gamın yiyecek dün ü gün yâ Hû diyicek
Hak'dan yana gönelicek denizde yol vardur bize

(333/4)

Deniz, içinde bulunan varlıkları barındırması, geniş ve sınırsız oluşuyla vücûd için bir benzetme unsurudur. Vücut denizinin en derinine dalan âşık, aşk ile seyrettiği bu denizde hakikate ulaşacaktır.

Girdüm vücûd bahrine taldum anun ka‘rına
‘İşkıla seyr iderken iz buldum cân içinde

(339/4)

İlâhi aşk ile yanan âşıklar, Tanrı’nın aşkıyla ölmeden önce ölürler. Çünkü aşk denizine dalmanın şartı budur. Fakat Yûnus, bu denizin de ötesindedir.

‘İşkun ‘âşıklar öldürür
‘İşk denizine taldurur
Tecellîyle toldurur
Bana seni gerek seni

(381/3)

Aşk denizine dalan kişiye gemi gerekmez. Çünkü âşık zaten o denizde boğulmak için oraya girmiştir.

Bu ‘ışk denizine talan hâcet degül ana gemi
Yâhûd kanda bulalum sohbetile bu demi

(402/1)

Denizde daha fazla derine gitmek ve suda daha fazla kalmak isteyen kişi bunu denize girmeden önce aldığı tek nefesle yapabilir. Hak aşığı ise “Hakk’ın feyzinden ibâret olan rahmâni nefesle”(Uludağ, 2005: 102) aşk denizine dalar ve akıbetini yüce Yaradan’a bırakır.

Her dem talalum bahre
Aldanmayalum dehre
Sabreyleyelüm kahra
Allah görelüm n'eyler

(71/9)

Bahrî, deniz veya göllerde yaşayan ördek ve balıkçıl gibi dalgıç kuşların adıdır. Yûnus bu kuşu, fenâfillah sâliki için remz olarak kullanır. Balıkçıl veya ördekler nasıl denizle oynarlar, istedikleri an dalıp çıkabilirlerse vücudunu Hakk'ın varlığında ifnâ eden sâlik de öyledir. Bahrînin gayesi balık, dalgıcın gayesi inci, sâlikin gayesi de Hakk'ın eşyadaki tecellisidir. Yûnus ahadiyyet denizinde istediği gibi dalgıçlık yaptığı için kendini aşk bahrîsi olarak görmektedir. Bu nedenle ummana ulaşmış ve kendini katrede (nefsi vücûdunda) gizleyebilmiş bir Allah adamıdır(Tatçı, 2012: 304).

Benem ol 'ışk bahrîsi denizler hayrân bana
Deryâ benüm katremdür zerreler 'ummân bana

(12/1)

Yûnus dünya ve ahireti ihata edici bir denize benzetirken “melekût âlemi” karşısında bir katre gibi düşünür(Tatçı, 2005: c.I 146). Çünkü ona göre ahiret, melekût âleminden bir parçadır.

Ne dünyâ âhiret ne Kâf u ne Kâf
Bular katre deryâ melekûtun var

(48/7)

Balıkların yaşaması için gerekli olan tek şey sudur. Kendini aşk ve vahdet denizinde yüzen bir balık gibi gören Yûnus, bu aşk denizinden çıktığı anda aşksız kalıp öleceğini söyler.

Senün 'ışkun deniz ben bir balıcak
Balık sudan çıka hemen ölidür

(50/4)

Âşık için Yûnus'un sıkça kullandığı benzetme unsurlarından biri de bahrîdir. Yaban (göl) ördeği anlamına gelen bahrî, denizde çok rahat hareket eder, dalar, yüzer ve avlar. Vahdeti, aşkı ve hakikati erenleri temsil eden bahr, bahrînin yaşaması için gerekli olan tek yerdir. Aşk bahrîsi olan Yûnus, bu sebeple sürekli vahdet denizine dalmaktadır(Tatçı, 2005: c.I 145).

Yir gök tolu bu 'ışk durur 'ışksuz hîç nesne yok durur
'İşk bahrisi olubanı denizlere talan benem

(177/2)

Kâmil insanın gönlü ummân gibidir. Nasıl ki ummanlar en güzel incileri derinliklerinde saklarsa, erenler de hakikat incilerini gönüllerinde aşk ve vecd ile

saklarlar. Burada hakikat incisi celâli tecellilerdir. Bunlar da yalnızca vahdet ummanında bulunur.

Gir gönüle bulasın Tûr sen-ben dimek defterin dūr
Key güher er gönlindedür sanma ki ol ‘ummâdadur

(54/3)

Denizde bulunan kıymetli gevherler, aşk ile hâsıl olacak nimetlerdir; âşık aşk denizine dalmış olduğu halde yüz bin gevherden vazgeçmiştir(Tatçı, 2005: c.I 268). Çünkü dostun varlığında yok olmak onun en büyük hazinesidir.

Sorman Yûnus'dan haber dost kandasa anda var
Yüz bin gevherden fârig ‘ışk denizine talan

(264/9)

Vahdet ummanındaki yüz bin hakikat incisi bir katre gibidir. Çünkü ummanda katre, katrede umman gizlidir. Hepsi birdir, aynıdır ve Hak’tır.

Ol ‘ummânda yüz bin güher bir katreye benzer tamâm
Ol câna yok zamân-zevâl zevâlli cân hayvâdadur

(54/4)

Hak aşığı gönül, aşk deryasına dalarsa eğer o deryada hakikat gevherini mutlaka bulur.

Bir kişi ‘âşık olsa ‘ışk deryâsına talsa
O deryânun içinde gevher bulagan olur

(96/4)

Yûnus, vahdet ummanını tükenmeyen bir maden ocağına benzetir. Bu ummandaki hakikat incilerini bulup bir sarraf gibi satmak ister. Sarraftan maksadı mürşid-i kâmilidir. Çünkü hakikat mücevherini vahdet denizinden çıkarmak marifet ehli mürşidin işidir. Onu en güzel şekilde işleyip Hak aşığı sâliklere öğretmek de yine onun işidir.

Gelün ‘ummâna talalum isteyüp gevher bulalum
Satalum sarrâf olalum zîrâ dükenmez kânımış

(121/5)

Su unsuru varlık âleminde sürekli bir dönüşüm içindedir. Bir kısmı denize giderken bir kısmı da buharlaşıp tekrar aslına döner. Su kendini bin bir surette gösterir. Fakat varlığı tektir. Bu yüzden hak ve hakikatin sembolü ve aslıdır. Yûnus suyun bu dönüşümlerini güzel bir alış veriş olarak ifade eder.

Kimün denize gider kimün tütünü tüter
İsmün disen ne durur hoş bâzârun var senün

(147/6)

Sadef, kabuklu bir deniz hayvanıdır. İnci adı verilen mücevher bu hayvanın karnında oluşur. Nisan ayında sahile çıkan bu hayvan midye gibi kapakçığını açarmış. Gökyüzünden düşen yağmur damlasını yutup tekrar denizin derinliklerine gidermiş. Denizdeki tuzlu su ortamında yuttuğu bu bir damla su, hayvana ıstırap verince acısından kurtulmak için sürekli sıvı salgılamış. Bu sıvıların katılaşması sonucu ise inci oluşurmuş(Pala, 2008: 126). Tasavvufta inci, mürşid-i kâmilî veya peygamberimizi ifade de kullanılan bir benzetme unsurudur(Uludağ, 2005: 112). Yûnus vahdet ummanına dalıp mürşidinin vakıf olduğu hakikat sırrının incisini almıştır. Ummanda olmasından da herhangi bir endişe duymamaktadır. Çünkü umman onun menzilidir.

Bahr ‘ummâna talmışam anda sadef bulmuşam
Gevher alup gelmişem ‘ummân kayusu degül

(165/11)

Hakk’ın tecellilerini temâşada hayrete düşen Yûnus, aklının bütün fonksiyonlarını yitirmiş ve bu fenâ makamında kendinden geçmiştir. İşte onun bu hali Allah’ın sınırsız vahdet deryasındaki incilerin kaynağı olmasından ötürüdür.

Deryâ-yı ‘ummân olmuşam güherlere kân olmuşam
Şöyleki hayrân olmuşam kendözüme gelimezem

(189/2)

Kâmil insan yeri göğü yaradanın, doğunun batının sahibinin kendisi olduğunu söyler. Çünkü o vahdet ummanında yok olmuş bir denizdir. O yüzden kendisi gibi umman uman denizleri bu vahdet ve hakikat makamına çağırır.

Yiri gögi benüm diyen magrib maşrık benüm diyen
Denizlere gel kığıran adum Yûnus ‘ummân benem

(194/7)

Tufân, Nûh peygamber zamanında imana gelmeyen insanların suda boğulmaları hadisesidir. Gökten yağan yağmur ve yerden fişkıran su ile her yer su olmuş ve yalnızca Nûh’un gemisine girenler kurtulabilmiştir(Pala, 2008: 460). Kâmil insan Nûh’a tufan verenin kendisi olduğu söyler. Bu yönüyle tufan, sülûk esnasında vücûdda meydana gelen manevi bir hadisedir(Tatçı, 2005: c.I 124). Yûnus sâlikin bu hallerinin ulu denizde dalgalar yaratabileceğini söyler. Çünkü kesret, her zaman vahdetle birlikte var olur.

Ben bu yiri yaradıcak yir üstine gök turıcak
Ulu deniz mevc urıcak Nûh'a tûfân viren benem

(195/12)

Su girdiği kabın rengi ile görünür. Bu bakımdan suyun en büyük hali olan denizin de rengini söylemek zordur. Bazen yeşil bazen mavi olarak ifade edilmiştir. Derinlere gidildikçe koyu yeşil veya koyu lacivert olduğu gözlemlenmiştir. Ama suyu tek başına ele aldığımızda ilk başta renksizdir. Vahdet, saf su gibidir. Neye tecelli ederse onun şeklinde ve renginde görünür. Bu yüzden Yûnus, tecelligâh makamı olan gönlüne ve oradaki hakikat hazinelerine erişmek için “Yâ Hû” der ve vahdet deryasında zuhur eder.

Birliğile bir olam birlik benümle bir ola
Geh dönem deryâ olam katre olam ‘ummân olam

(201/26)

Yûnus aşk denizinin âşinâsı olduğu için bahrî gibi bu vahdet denizinde istediği gibi yüzmektedir.

Girdüm ‘ışkun denizine bahrileyin yüzer oldum
Geşt idüben denizleri Hızır'layın gezer oldum

(222/1)

“Balık, ilham yoluyla gönle gelen mârifetullahdır ki derya-yı tevhidde olur. O derya da ârif olanın gönlünde olur”(Yakıt, 2009: 86). Yûnus mürşidinin gösterdiği yolda vahdet denizine ulaşmak için kırık gönül kayığına binmiştir. Kayığın kırık olmasından maksat batmaya meyilli olmasındandır. Çünkü Yûnus, tevhid denizinde boğulmak istemektedir. Bu kırık sandal bu boğulmayı engelleyen kesretten başka bir şey değildir.

Sordum deniz balığına ırak degül salığına
Girdüm gönül sınıgına gönülleri düzer oldum

(222/3)

Aşk ateşinin hararetinden gönlü susuz kalan Yûnus, tevhîd denizinden su içmekle bu susamışlığı dindiremez; o deryada boğulması gerekir. İşte bu yüzden bu aşkın âhı ile sürekli zikir ve tevhîd ile inler ve gözünden yaş eksik olmaz. Çünkü gözü ağladıkça gönlü hayat bulur.

Denizler olsa bir kadeh susalıgum kanmaz benüm
İnildümi yenemezem gözüm yaşı dinmez benüm

(226/1)

Vahdet sırrı mürşidin bâtınından tecelli etmiştir. Talipler mürşidin bâtınındaki vahdet deryasına ulaşmak istemektedir. Bu nedenle Yûnus talibi ırmağa, mürşidi deryaya benzetmiş ve seyr ü sülûkta çekilen çilelerin sabırla hoş görülmesi gerektiğini söylemiştir. Çünkü menzil bu rızanın sonundadır.

Tâlib meseli ırmak mürşid meseli deryâ
Seyr ü seferi hoş gör ‘ummân bulasın birgün

(229/3)

Aşk denizine dalan Yûnus, bu denizde hakikat cevherini arayan bir dalgıç gibidir. Bu cevher ise Tanrı’nın kendisidir ve Yûnus daima bu cevheri arzulamaktadır.

Talayın ‘ışkun bahrine gavvâs olayın bir zamân
İsteyeyin dâyim seni seyyâh olayın bir zamân

(253/1)

Kesrette vahdeti gören arifler “derya-yı nihan” denilen vahdet denizinde şaşırtıcı dalgaları gözleri ile apaçık görebilirler. Çünkü onlar bu sonu olmayan denizin aslında onun bir damlasında gizli olduğunu bilirler.

Gel mevc-i ‘acâib gör deryâ-yı nihân gözle
Zî-bahr-i nihâyetsüz katrede olur pinhân

(260/2)

Înâyet, Cenâb-ı Allah’ın rahmet sıfatından tecelli eder(Tatçı, 2005: c.I 346). Yûnus, kullarının işledikleri günahlara karşı Allah’ın rahmet ve inayetinin sınırsızlığını ve sonsuzluğunu ifade etmek için “deryâ-yı bî-nihayet” terkiibini kullanmıştır.

Gör Hâlik’ün ‘inâyetin deryâ-yı bî-nihâyetin
Bize dîdâr gösteriser bunca günâh itmiş iken

(273/2)

Yûnus Hakk’tan gelen aşk şerbetini içerek kudret denizini aşmıştır. Yûnus’un kudret denizinden kastı ruhun aslına dönerken geçtiği üçüncü makamdır. Burası vahdete ulaşmada bir engeldir. Bu sebeple Yûnus kesreti aştığı ve Allah’a yaklaştığı için şükretmektedir.

Hak'dan gelen şerbeti içdük el-hamdüli'llâh
Şol kudret denizini geçdük el-hamdüli'llâh

(292/1)

Pınar suyun gizlenen halidir(Pala, 2010: 62). Çünkü su yaratılışın sırrını taşıyan varlıktır ve “canlı olan her şeyi sudan yarattık” tebliğinde “Hayy” isminin

tecellisidir(Pala, 2010: 63). Yûnus her damlanın denize kavuşma arzusu ile önce pınar sonra ırmak ve en nihayetinde deniz olduğunu söyler.

Dirildük bınar olduk ırkılduk ırmag olduk
Akduk denize tolduk taşduk el-hamdüli'llâh

(292/7)

Hak aşığı sâlik bahrî olup da vahdet deryasında hakikat cevherini bulmazsa, orda gezinip durmasının hiçbir önemi yoktur. Yûnus burada denizi bahrînin yaşadığı ve tabiatına uygun davrandığı mekân olarak zikretmiştir.

Ger bahrî olmazısa denize dalmazısa
Seyrânun bilmezise yokdur kıymet içinde

(295/19)

Su kararsızdır. Sürekli bir hareket, bir değişim ve bir arayış içindedir. Sülûk ehli olan sâlik de kararsız su gibidir. Sülûkta geçirdiği hallerden ötürü menzile ulaşma yolunda cezbe ve coşkuyla hâlden hâle geçerler. Akan sular denize ulaşacağı zaman bu kararsızlık hali nasıl ki yok olursa aradığı hakikati bulan sâlik de artık vuslatın verdiği dinginlikle aslına döner.

Sular gibi seyreyle bir yirde karâr itme
Alçaklara ak yûri ‘ummâna irişince

(309/2)

Vahdetin denize benzetilmesi temelde Kur’ânî’dir. Çünkü islami inanca göre her şey su ile hayat bulmuştur. Misal âlemine göre deniz(su) aynı zamanda “nûr” sıfatına mazhurdur. Bu nedenle Yûnus vahdeti kastederek “nûr denizi” ifadesini kullanmış ve bu denizde yüzen aşığı da bahriye benzetmiştir(Tatçı, 2005: c.I 237).

Yûnus sen bahrî olgıl nûr denizine talgıl
Bu Hak sözleri algıl iresin kânımuza

(319/7)

Vahdet deryasında yüzen bahrî çevik ve yaptığı işin bilincinde olmalıdır. Yoksa hakikat incisini çıkarmaya muktedir olamaz. Vahdet deryası bu sebeple âşığın kabiliyetlerini gösterebileceği en doğal yerdir.

Çevik bahrî olmak gerek bir deryâya dalmak gerek
Bir gevher çıkarmak gerek sarrâf anı bilmez ola

(327/3)

Yûnus Emre Divânı'nda aşk bir deniz, âşık da bu denizde yüzen veya cevher(inci) arayan bir yüzgeç (dalgıç) şeklinde pek çok beyitte zikredilir. Yûnus burada aşk denizinin derin olduğunu söyleyerek hakikat cevherini çıkarmak isteyeninin mutlaka yüzgeçlik bilmesi gerektiğini hatırlatır.

Bugün 'ışk bahrinün gavvâsı oldum
Gevherler bulmuşam 'ummân içinde

(332/3)

Yüzgeçlik öğrenimeyen kul girmesün bu denize
'İşk denizi derin olur 'aceblemen batdugını

(401/4)

Yûnus'a göre aşk kararsız bir denizdir. Denizin kararsız olması onu sürekli hareketli kılan dalgalandır. Tasavvufi ıstılahta dalgalar çokluğu sebebiyle kesret olarak düşünülür. Yûnus cânın da kararsız aşk denizinde yüzen bir balık olduğunu söyler. Çünkü dalgalarla başa çıkmanın yolu bahrî gibi o denizde yüzmekten geçer(Tatçı, 2005: c.I 430).

'İşk bî-karâr denizdür cânunı 'ışka yüzdür
Denizde bahrî vardır yüzdüm yüzmedüm dime

(336/3)

Yûnus ilâhî aşkı “ can denizinin tutuşması” olarak ifade etmiştir. Su ve ateş gibi iki zıt unsurun zikredilmesinin sebebi “cân” ın aslı (özü) temsil etmesi; saflığı genişliği ve ihata edici özellikleriyle denize benzetilmiş olmasıdır. Zira bu cân denizi ancak aşk (ateşi) ile tutuşabilir(Tatçı, 2005: c.I 287).

Dost işi 'aceb iş durur cân denizin tutuşdurur
Cânsuzlara bir düş durur ger yorasın sen bu düşü

(360/3)

Erenler yani mürşid-i kâmiller, hakikat cevherini sınırsızlığı ve derinliği ile örten bir deniz gibidir. Bu denize dalmak ve gevheri çıkarmak için âşık (bahrî) olmak gerekir. Çıkarılan gevherin kıymetini de sarrâf olan anlar.

Erenler bir denizdür 'âşık gerek talası
Bahrî gerek denizden girüp gevher alası

(378/1)

Gine biz bahrî olduk denizden gevher aldık
Sarrâf gerek gevherün kıymetini bileşi

(378/2)

Deniz, sınırsız oluşu ve ihata edici hususiyetiyle gönül içinde bir benzetme unsurudur. Aşk ise ateşe benzetilince âşığın gönlünü yakar. Bu yüzden âşık gönül deryasına dalıp bu yangınına teskin etmeye çalışır(Tatçı, 2005: c.I 250).

Şâhum senün ‘ışkun odı düşdi gönül deryâsına
‘Aceblemen kaynayuban ma‘rifetler bitdüğini

(401/2)

Vahdet ummânında türlü türlü inciler vardır. Fakat bu incilere sahip olmak için nefsi heveslerden ve arzulardan beden ile ruhu tamamen arındırmak gerekir. Hakikatin bedelini ödemediği ona vakıf olmak mümkün değildir.

Bu ‘ummânda delim dürlü güher vardur ele girmez
Bahâsuz inci bulunmaz câna başa kıyan gelsün

(230/4)

Meslek-i aliyye erbâbı hakikate dört kademediye ulaşır: Şerîât, tarîkat, marifet, hakikat. Sülûk ehli bu dört makâmı sırasıyla ve içten içe yaşar. Diğer taraftan sâlik bu dört makâmın ilk üçünde riyâkâr davranış gösterebilir. Çünkü bu makamdaki kişiler henüz ikilikten kurtulup “ihlas” a ulaşmamışlardır. Bu yüzden hakikatin manası şeriat makamında anlaşılmaz(Tatçı, 2012: 269).

Yûnus’ a göre şeriat; hakikate açılan ilk kapıdır. Bu kapıdan sadece tarikat ve marifet makamlarına ulaşanlar hakikat adasına geçebilir. Diğer taraftan hakikatin hudutsuz denizinde seyretmek için şeriat gemisine binmek gerekir. Bu mânâda şeriat, hakikate giden için bir vâsıtanın ibarettir(Tatçı, 2012: 271).

Şer’ile hakikatün vâsıfını eydem sana
Şer’at bir gemidür hakikat deryâsıdır

(29/5)

Hakikat hudutsuz bir denizdir. Bu denizde şeriat gemisiyle seyredilir. Fakat hakikate ulaşabilmek için gemiyi deldirmek, denizde gark olmak, yani Hakk’ın birliğine dönmek gerekir. Yûnus, ehl-i şeriatın boğulma korkusuyla gemide kaldığını, hakikat erbabının ise dalgaların çokluğuna aldırmandan her şeyi bir sudan/Hak’tan ibaret gördüğü için denize yani asıllarına gark olduğunu söyler(Tatçı, 2012: 271).

Hakikat bir denizdür şer’atdur gemisi
Çoklar gemiden çıkup denize tamladılar

(38/2)

Şerîat nefsin, tarikat gönlün ve hakikat ruhun yolu olarak ifade edilmiştir(Eraydın, 2008: 315). Yûnus, hakikat deryasında bahrî olmuş yüzerken hakikatten habersiz olan şerîat oğlanlarının (zahidlerin) tarikat ehli ile çatışma halindeyken kendisine nasıl yol göstereceğini sorar.

Şerî'at oğlanları niçe yol eyde bana
Hakîkat deryâsında bahrî oldum yüzerem

(171/7)

Marifet, Allah'ı tanımaktır. Marifet, kalbin hayat ilmidir; marifet sahibi olmayan insanların kalbi ölüdür(Eraydın, 2008: 315). Fakra ulaşan kişilerin gönülleri marifet ile doludur(Tatçı, 2005: c.I 322). Yûnus, marifet denizinde yüzebilmek için bahrî olmak gerektiğini söyler.

Ma'rifet gönül şehri makâmun bulur fakrı
Bahrî gerekdür bahrî bu ma'rifet içinde

(295/20)

Şerîat gemisiyle hakikat deryasında dolaşan Yûnus, geminin vakti geldiği zaman bu deryada batacağını bilir. Çünkü hakikate ulaşmanın şartı budur. Sâlik kişi gemi battığı zaman her şeyden emin olmalıdır.

Denizde hakâyıklar cevân urur balıklar
Yûnus deniz mevcine taldum talmadum dime

(336/4)

Hakikat denizindeki tekne âşîğın vücududur. Yûnus sağlam olan teknenin dalgalı denizde batamayacağını söyler. Dalgalı denizden maksat celal tecellileridir. Çünkü vahdet deryasındaki dalgalar kesrettir.

Çünkü girdim bu denize ne kenâr var ne cezire
Çün dört yanımdan mevc ura tekne kavî hiç batmaz

(138/8)

Yûnus, tecelli nuruna dayanamayan âşîğın vücudunu bağları muhkem olmayan gemiye benzetmiştir(Tatçı, 2005: c.I 294). Celali tecellilerin(dalgaların) bu cismi yani gemiyi parçalayacağını söyler.

Tecellîyâtun nûrına döymez vücûdum tagları
Cismüm gemisinün zîrâ muhkem degüldür bağları

(365/1)

Niçe ki muhkemise tahtaları geminün
Mevc urıcagaz deniz anı uşanasıdur

(29/6)

Eskiler yedi deniz olduğuna inanırlardı. Bunlar Bahr-i Muhît (Atlas Okyanusu), Bahr-i Sînt (Hint Okyanusu), Bahr-i Lut (Lut Gölü), Bahr-i Rûm (Akdeniz), Bahr-i Nitaş (Karadeniz), Bahr-i hazar (hazar denizi), Bahr-i kulzüm (Kızıldeniz, Şap Denizi) dir. Bunlardan büyük okyanus ile kızıl deniz yerine Aral ve Taberiye gölleri sayanlar olmaktadır (Pala, 2008: 111). Yûnus Emre âlemlerin var oluşunu anlatırken yedi denizden bahsetmiştir. Cenab-ı Allah 7yeşil cevherin suyundan yedi göğü, yerleri ve dağları yarattıktan sonra yedi denizi yartmıştır. Bu denizlerin en küçüğü Kaf Dağı'nın gerisinden kuşatan "Bahr-i Muhît" tir. Onun gerisindeki ikinci deniz "Kaynes" tir. Onun ötesindeki üçüncü deniz "Esam", dördüncü deniz "Muzlem", beşinci deniz "Mırmaz", altıncı deniz "Sâkin", yedinci ve son deniz ise "Bâkî" dir. Bütün bu denizler birbirlerini kuşatmışlardır ve her birinin eni 500 yıllık yoldur (İbrahim Hakkı, 2006: 35).

Yidi deniz yarattı ol gevher tamlasından
Tagları muhkem kıldı ol deniz köpüğinden

(249/3)

Yedi deniz ibaresi yeryüzündeki bütün su birikintileri karşılamak için kullanılan bir ifade olduğundan Yûnus bunu mübalağa yaparken sıklıkla kullanmıştır. Yûnus' a göre aşk ateşi öyle harlıdır ki yedi denizin suyu bile aşk ateşinin yangınına söndüremez.

Yidi Tamu bir âha katlanmaya
Yidi deniz 'ışk odın söndürmeye

(326/2)

Yine başka bir beyitte de Hak âşığı gönlün susamışlığı öyle fazladır ki yedi deniz suyu bile onun bu hasretliğini gidermeye yetmez.

Yidi deniz suyu n'ider susamış 'âşık cânına
Şeyhüm yüzi gerek bana gördükde baş indürmege

(329/2)

Suyun temizleme, arındırma özelliğine vurgu yapan Yûnus'a göre Cenab-ı Allah'ı duymayan ondan uzak kalan bir kişiyi yedi denizin suyu bile arındıramaz.

Yidi deniz ü dört ırmak seni mismil eylemeye
Çünkü işün o Hakk'ıla olmadısa kaldun ırak

(128/6)

Kur'an-ı Kerim' de "eğer yeryüzünde ki ağaçlar kalem deniz de arkasından yedi deniz katılarak (mürekkep olsa) yine Allah'ın sözleri (yazmakla) tükenmez"(Lokman 31/27) buyrulmaktadır. Yûnus bu âyet-i kerimeye binaen şöyle söyler.

Ben bir kitâb okıdum kalem anı yazmadı
Mürekkeb eylerisem yitmeye yidi deniz

(106/7)

Yûnus "yedi deniz" ifadesinden başka, bir yerde de "üç yüz deniz" den bahseder. Aşk şehri, Hakk'ın kesretini de vahdetini de içine alan hakikattir. Bu hakikat insan-ı kâmile emanet edilmiş olduğundan, aşk şehri insanî hakikatten başka bir şey değildir. Şehir dört ana duvarla çevrildiği göre ahadiyet şehrinin de dört ana duvarı (anasır-ı Erba'a) vardır: Şerîat, tarikat, marifet ve hakikat. Bu dört duvarlı şehre ulaşmak için üç yüz denizden geçmek gerekir: İlme'l-yakîn, ayne'l-yakîn, Hakke'l-yakîn. Her üç yakîn makâmında da iç içe girmiş yüzer mertebe vardır(Tatçı, 2012: 121). İşte Yûnus' un aşk şehrine gitmek için yönelen sâliklerin geçtikleri üç yüz deniz budur.

Bundan 'ışkun şehrine üç yüz deniz geçerler
Üç yüz deniz geçübün yidi Tamu bulasın

(242/4)

Sırât, mahşerde Cehennem üzerine kurulan köprüdür. Bu köprü kıldan ince kılıçtan keskindir. Köprü üzerindeki yolun bin yılının yokuş, bin yılının iniş, bin yılının düz olduğuna ve müminlerin buradan ayakları yere değmeden geçeceklerine inanılır(Pala, 2008: 403). Yûnus cehennemin korkunçluğunu ifade etmek için sırat köprüsünün altında alev alev yanan ve kaynayan bir katran denizi olduğunu söyler.

Yûnus yaragun eyle yol korhulı key anla
Gökren katran denizi kıldan Sırât gerile

(306/7)

İlk yaratılan cevher, yaratılışın gayesi olan "Nûr-ı Muhammedi" aşktan ibarettir. Diğer bütün varlıklar ondan feyiz almışlardır. Allah âlemleri kaplayan bir nurdur. İnsan ise bu nurun bir yansımasıdır(Tatçı, 2012: 38). Bu yüzden Allah'ın vechi mürşid-i kâmilin yüzünden bilinir(Tatçı, 2005: c.I 242). Yûnus "Nûr-ı Muhammedi" yi beyitlerinde derya-yı umman, bahr-ı umman, sır denizi, kadimî deniz, gevher denizi, mahabbet bahri gibi isimlerle ifade etmiştir.

Mürşid-i kâmilin yüzündeki nur aslında Cenab-ı Hakk'ın kendinin tanınması ve bilinmesi için yarattığı Nûr-ı Muhammedi' den gelir(Tatçı, 2012: 50). Yûnus da bunun en sonsuz umman olduğunu söyler.

Şu'le bize aydan degül 'ışk eri bu soydan degül
Rızkumuz bu evden degül deryâ-yı 'ummândan gelür
(42/5)

İy yârânlar iy kardaşlar sorun bana kandayıdum
'İşk denizine taluban deryâ-yı 'ummândayıdum
(169/1)

Hiz. Muhammed ilk nûr ve son zuhur olarak Cenab-ı Hakk'ın zâtını bilen ve muhabbetini tamamlayan bir kâmil insan modelidir. Aslında gerçek muhib ve gerçek âşık Allah'tır. İnsanlar O'nun varlığında/iradesinde "muhabbet" olduğu için severler(Tatçı, 2012: 52). Bu muhabbet aynı zamanda vahdetin de gayesi olduğu için Yûnus muhabbet bahrinin gavvâsı olmuştur ve bu yüzden Hakikat'in sırrını Ceyhûn gibi sığ bir ırmakta değil de muhabbet denizinde aramaktadır.

Mahabbet bahrinün gavvâsı oldum
Gerekmez Ceyhûn'a talmazam ayruk
(129/4)

Gevher varlığın özü olan Muhammedi nur için kullanılan bir benzetmedir. Yûnus rûhun vücûd bulmadan önce Allah ile vahdet halinde olduğu konumunu "gevher denizi" olarak ifade etmiştir. Bu gevher denizinden içince de sarhoş olmuştur.

Gâyıb işin kim bilür meger Kur'ân 'ilminden
Yûnus içdi esridi ol gevher denizinden
(249/5)

Rûhlar bezm-i eleste "Kâlu belâ" demeden evvel Hakk' ın zatı ile birliktir. Rûhlar vücûd bulunca vahdet denizi kaynamaya başlamış ve üzerindeki kabarcıklarla vahdetin yansıması olan vücûdlar yani kesret zuhur etmiştir. Yûnus bu durumu denizlerin kaynaması olarak tasavvur etmiştir.

Cânlar anda bilişdi ol dem gönül alışdı
'Âlem halkı karışdı denizler kaynar iken
(243/6)

Yûnus Elest meclisinde ruhların "Belâ" demeden önceki hallerini Kadîmî denize benzetmiştir. Kendisinin de "Belâ" dedikten sonra bu kadîmî denizden bir sel gibi

vücûda akıp geldiğini ifade etmiştir. Yûnus' un sel kelimesini kullanması bilinçlidir. Çünkü sel suyu bulanıktır. Rûhun vücûdda belirmesi kesrettendir. Yûnus bu kesret halini sel suyuna benzetmiştir.

Ezelden bileydüm *Elest'*de *Belâ* didüm
Ol kadîmî denizden sil olup akup geldüm

(217/3)

Varlığın ilk nûru ve son zuhuru olan Hz. Muhammed, âlemlerin yaratılış sebebidir. Hakiki sevgili, kendi zatının güzelliğini seyretmek için “levlâke levlâke le mâ halek tül-eflâk” diyerek mükemmel bir mevki ve makâmda yarattığı peygamberine “Habibim!” demiştir(Tatçı, 2012: 52). Yûnus bu sebeple Hz. Muhammed'i sonsuz bir aşk denizine, O'nun nurundan vücûda gelen peygamberi ise bu denizde yüzenlere benzetmiştir.

Muhammed bir denizdür ‘âlemi tutup durur
Yitmiş bin peygamberler gölinde Muhammed'ün

(145/3)

Yûnus gönlünü sır denizine benzetir. Deniz nasıl bünyesindeki varlıkları örtüp gizliyorsa sır da hakikatlerin açığa çıkmasını engellemektedir. Allah zatiyla bir gönle tecelli ederse o gönül vecd ve zevk haliyle dolar. Yûnus bu derviş gönülleri “sır denizi” olarak ifade eder. Bu sır aynı zamanda sonu olmayan bir okyanustur.

Resûl eydür iy Kayyûm bunlar ‘acâyib kavim
Sır denizi kılmışsın gönlünü dervîşlerin

(149/7)

Bir dem gönüle kayıkdu ol gizlü varaka bakdum
Uş sırrımı halka çakdum bir pââyânsuz ‘ummânımış

(121/4)

Kâinat bir sedef gibi düşünülünce Hz. Muhammed bu sedefteki inci tanesi olur. Küçük yaşta babasını kaybetmiş olmasından ötürü Hz. Muhammed için “dürr-i yetim” benzetmesi divan şiirinde sıklıkla kullanılmıştır. Vahdet ummanın en kıymetli cevheri dürr-i yetimdir. Çünkü var olan her şeyin müsebbibi bu cevherdir. Hiçbir şey yokken bir damla nur olarak sadece düşen bu nur(nur-ı Muhammedî); vahdet ummanın yegâne kıymetli, hakiki incisi olmuştur. Yûnus bu durumu vecd ve zevkle benliğinde yaşadığını söylemiştir.

Ol dürr-i yetîmem ki görmedi beni ‘ummân
Bir katreyem illâ ki ‘ummâna benem ‘ummân

(260/1)

2.2.3.1. Deniz İle İlgili Unsurlar

2.2.3.1.1. Mevc(Dalga)

Deniz veya göl gibi geniş su yüzeylerinde genellikle rüzgâr, deprem vb.nin etkisiyle oluşan kıvrımlı harekete dalga denir(Türkçe Sözlük, 2005: 464). Tasavvufta ise mutlak varlığın, kâinatın mertebesinde peyda olan tecellileri, âlem ve âdem mutlak vücudun, vahdet denizinin dalgalarıdır(Uludağ, 2005: 246). Tasavvuf literatüründe Cenâb-ı Allah bir deniz, dalgalar ise mâsiva yani kesret olarak ifade edilmiştir. Yûnus Emre mevc(dalga) unsurunu daha çok aşk ile birlikte zikretmiştir. Çünkü ona göre aşk insanın cân, gönül, idrâk ve akıl gibi mücerret(manevi) kuvvelerini kendinde yok eden bir dalgadır(Tatçı, 2005: 268).

Cân u gönül fehm ü ‘akıl ‘ışk mevcine gark olıcak
Pes niçe ansun ol kişi yazug u müzd assı-ziyân

(259/3)

Denizlerin taşması ancak dalgalarla mümkündür. Celâlî tecelliler ne kadar şiddetle zuhur ederse vahdet idraki o kadar tesirli olur. Bu da aşkın verdiği vecd ve zevk ile mümkündür.

‘İşk başumdan aşıcaguz mevc uruban taşıcaguz
Bir dem gelür ki iy gönül mescidile Kur'ân'dasın

(278/5)

Yeri, göğü, dalgayı, denizi, cenneti, Hûriyi, cehennemi kısacası varlık âlemine ait olan her şeyi yaratan mutlak güç Cenâb-ı Allah’tır. Kısacası aşk özde bir iken parçalarda bin bir renkte tecelli eder. Dalga olmadan deniz, deniz olmadan dalga bilinmez. Yûnus Allah’ın bilinmesinin celâlî tecellilerle mümkün olduğunu söyler.

Yir gök kâyım turduğı denizler mevc urduğı
Cennet ü Hûr olduğı cümle sensin bahâne

(320/7)

Dalga denizden ayrı bir unsur değildir. Bilakis denizin görünüşüdür. Yûnus, hakikat deryasında dolaşıp duran balıkları denizdeki dalgalar gibi görmüştür. Çünkü

balık olarak tasavvur edilen mürşid-i kâmil, Cenâb-ı Allah'ın Celâl isminin en belirgin zuhurudur.

Denizde hakâyıklar cevân urur balıklar
Yûnus deniz mevcine taldum talmadum dime

(336/5)

2.2.4. Bulut, Yağmur

Divan şiirinde bulut genellikle yağmurla olan münasebeti sebebiyle şiirlere konu olmuştur. Beyitlerde bu iki unsur özellikle devir nazariyesinin anlatımı için sıklıkla kullanılmıştır.

Bulut kelimesi tasavvufî anlamda çalışma ve çabalama yoluyla müşahedeye ermeğe neden olan perdedir(Uludağ, 2005: 115). Yûnus Emre sıfat tecellisinin yani insân-ı kâmil yüzünden Hakk'ın tevhidini yaşama halinin, bulut yani dünyevî ve nefsî perdelerle gölgelenmeyeceğini söyler. Bulutu kesret âleminde nefsin oyunları olarak ifade etmiştir(Tatçı, 2012: 567).

Bulut gölge kılmayısar benüm ayum ışıgına
Hem gedilmez tolulugı nûrı gökden yire dogar

(77/2)

Âlem, Hakk'ın varlığında var olan bilginin açığa çıktığı ve sergilendiği yerdir. Bu bilgiden maksat Hakikat-i Muhammediyye'dir. Hakikat-i Muhammediyye havadan ateşe, suya ve toprağa doğru yürürken sahip olduğu bilgiyi de taşımakta, onun özünü açığa çıkarmaktadır(Tatçı, 2012: 522). Su, hayatın kaynağıdır. Onun hayat kaynağı olması toprakla buluşmasından ileri gelir. Bulutlar; ısının artmasıyla deniz, okyanus, göl gibi büyük su birikintilerinden buharlaşma yoluyla oluşur. Rüzgâr ile hareket eden bu hava kütleleri tekrardan yağmur olarak(yani su) yeryüzüne düşer ve eski haline döner. Yûnus bulutu vahdet deryasından buharlaşan ve aslına dönmek isteyen su damlalarına yol gösteren mürşid-i kâmil(üstad) olarak düşünmüştür. Bu durumda buluttan düşen damlalar da müritler(sâlik) olarak ifade edilir.

Seni bulut götürür 'âlemlere yitürür
Dürlü çiçek bitürür hoş üstâdun var senün

(147/3)

Yûnus Emre yeryüzündeki su merkezli döngüsel bağı Cenâb-ı Hak'la mâsivâ arasındaki devir ilişkisinin işareti olarak düşünmüştür. Sâlikin Cenâb-ı Hakk'ı "cem" ve "cem'ül-cem" makamlarında müşahade edebilmesi bu devir nazariyesine göre tasavvufî

olarak ifade edilmiştir. Yûnus bulutlar gibi seyreterek arşa yaklaştığını belirtmiştir. Çünkü bulut sûfîyi müşahedeye ulaştıran perdedir(Kiretmitçi, 2017: 577-625). Yani bulut, cem'ül-cem makamıdır.

Deniz yüzinden su alup sunı virürem göklere
Bulutlayın seyrân idüp 'Arş'a yakın varan benem

(177/3)

Yûnus Emre şiirlerinde sıklıkla şatahat üslûbunu kullanmıştır. Çünkü o, Allah'tan başka hiçbir şeyi görmeme halini yaşamaktadır. Bu nedenle de kendinden yine kendine sözler söylemektedir. Bulutları yerinden hareket ettirmek yalnızca Allah'ın tasarrufundadır. Bulut O'nun kudretini gösterdiği unsurdur. Yûnus'un bu kelamı etmesinin sebebi yine cem'ül-cem makamında olmasıdır.

Yıldırım olup şakıyan gökde melâik tokıyan
Bulutlara hüküm sürüp yağmur olup yagan benem

(177/4)

Yağmur canlı cansız bütün varlıkların yaşam kaynağı olması ve bu yönüyle Allah'ın merhametini ifade eden rahmetle özdeşleşmesiyle onun cemâli isimlerini hatırlatmaktadır(Kiretmitçi, 2017: 606). Bulut olmadan yağmurun olması mümkün değildir. Yûnus Allah'ın isim ve sıfatlarının kâinatın her tarafında bulunduğundan bahsetmiş; kendisini onun adına konuşturduğu şathiye üslûbuyla da mahlûkat üzerinde tasarruf sahibi olan yegâne varlığın Cenâb-ı Hak olduğunu dile getirmiştir.

Yagmur olup yire yagan bulud olup göge agan
Gözsüzlerün gözündeki boz pusaruk tuman benem

(193/3)

Ay oldum 'âleme togdum bulut oldum göge agdum
Yagmur olup yire yagdum nûr olup güneşe geldüm

(224/8)

Ka'be vü büt-îmân benem çarh uruban dönen benem
Bulut olup göge agan yagmur olup yagan benem

(194/1)

Bulut yağmurdan ayrı düşünülmediği için yağmur gibi rahmet, bereket ve feyzin sembolü de olmuştur. Bulutlar rüzgârla hareket edip birbirine çarpınca yağmur olur ve toprakla buluşan bu damlalar toprakta bereket kaynatır. Cenâb-ı Allah'ın bulutları rüzgâr ile oradan oraya sürüklemeye kudreti Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde

zikredilmiştir. “görmedin mi ki, Allah bulutları sürmekte, sonra aralarını birleştirmekte, sonra da onları üst üste yığmaktadır; böylece, yağmurun bunların arasından çıktığını görürsün...”(Nûr 24/43). Bu ayet-i kerimeden de anlaşıldığı gibi Allah her şeye kadirdir. Bulut O’nun kudretini gösterdiği bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Emrile bulut oynadan yirde bereket kaynadan
Elümde kudret şinigi halka rızkın viren benem

(212/4)

Yûnus bir beytinde de bulutu yağmur yağdırma özelliğinden ötürü kişileştirmiştir. Bu bulutun (yani Tanrı’nın) nefsinin engellerini aşmak için kendisinden rahmetini esirgememesini ve kendisine yardımda bulunmasını niyâz etmiştir.

Karlu tagların başında salkım salkım olan bulut
Saçun çözüp benüm için yaşın yaşın aglar mısın

(270/6)

Yûnus’a göre aşk ilâhî bir rahmettir. Bu rahmet gönül göğünden damlar. İnsan bu rahmetle ebedi hayatı bulur(Tatçı, c.I 20005: 249).

‘Işk yağmuru tamlası gönül göğinden tamar
Sevgü yili götürür yağmuru ayaz ile

(335/19)

2.2.5. Tufan

Tufan, suyun afet halidir. Çünkü önüne gelen her şeyi boğmak suretiyle yok etme kudretine sahiptir. Bu unsurla ilgili en bilinen hadise Nûh Tufanıdır. Nûh Tufanı, Nûh peygamber zamanında imana gelmeyen insanların Allah’ın gazabına uğrayarak suda boğulmaları hadisesidir. Gökten yağın yağmur ve yerden fışkıran su ile her yer su olmuş ve yalnızca Hz. Nûh’un gemisine binenler kurtulabilmiştir(Pala, 2008: 460). Tasavvufî anlamda Allah’ın tecelliler karşısında düşülen hayret hali tufana; insanı bu halden kurtaracak olan hikmet, ilâhî bilgi ve lütuf gemiye benzetilmektedir(Güler, 2006: 45). Yûnus Emre Allah’a ulaşma yolunda çok cefâ çekmedikçe fenâfillaha ulaşamaz anlamında Hz. Nûh’un ömrünün uzun oluşuna ve tufana işaret etmiştir(Güler, 2006: 47).

Bin yıl cefâ çekmeyince Nûh gibi
Tûfânında gemiye bindürmeye

(326/4)

Yûnus Emre'ye göre Nûh peygamber tasavvuf'i ıstılahta âşık(sâlik)ın sülûk makamlarından birini temsil eder(Tatçı, 2005: c.I 124). Tufan burada fenâfillah makamıdır. Yani sâlikin menzilidir. Tufandan geçmeyen âşık hakikati bilemez.

Nûh oldum Tûfân için çok dürişdim dîn için

Dînüme dönmeyeni suya gark idüp geldüm

(191/7)

Yûnus'ıla balık beni çekdi deme yutdı bile

Zekeriyyâ'yıla kaçdum Nûh'ıla tûfândayıdum

(168/6)

2.2.6. Gözyaşı(Zâr, Giryân)

Gözyaşı bezlerinin salgıladığı, bazı etkilerle akan duru sıvı damlacıklarından her birine gözyaşı denir(Türkçe Sözlük, 2005: 797). Divan şiirinde en çok konu edilen unsurlardanıdır. Çünkü gözyaşı duyguların suyudur(Selçuk, 2005: 2) ve aşk için dökülen gözyaşı şairin mürekkebi olmuştur. Yûnus Emre Dîvânı'nda, gözyaşı tasavvufi olarak değişik benzetmelerle kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Yûnus, gözyaşının sudan meydana gelmesi ve akıcılığı gibi özellikleriyle hem gerçek hem mecazi anlamlarda onu şiirlerine konu etmiştir.

Hakiki âşık aşkını ya ağzından çıkaracağı âh(zefre) ile veya gözyaşı şeklinde açığa vurur. Aşkın gözyaşına dönüşmesi, âşığın âh edemediği durumlarda sıcak havanın kalbin üstündeki soğuk kısma girerek rutubet meydana getirmesi sebebiyledir(Tatçı, 2012: 232). Aşk bir sırdır, bu sırrı ifşâ etmeden taşımak gerekir. Sevgili için çekilen âhları ve dökülen yaşları başkaları bilmemelidir(Selçuk, 2005: 5). Yûnus, bunun hikmetini anlayanların bile dillerine bu sırrın açığa çıkmaması için hükmettiklerini söyler.

Bu âhıla bu zârıla bu hikmeti kim ne bile

Bilse dahı gelmez dile tutdum yüzüm senden yana

(8/3)

Cenâb- Allah'ın özlemiyle, O'na kavuşma arzusuyla yanan müştakların gözyaşı durmadan akar. Çünkü madde âlemine ait nefsî arzularını temizlemenin tek yolu gözyaşı dökmektir.

Müştâklarun oldur işi müdâm akar gözi yaşı

Mutlak Hak'ı seven kişi mâla câna kalmadılar

(40/3)

Dervîşim diyenin işi durmadan âh ile zardır. Bu yüzden onun gözyaşı hiç dinmez.

Gitmeye bagrı başı dinmeye gözi yaşı

Her dem dervîşün işi âhıla zârı gerek

(142/3)

Hak aşığı olanın malı, mülkü, cânı, bedeni kısacası her şeyi aşka mağlup olmuştur. Bu mağlubiyet de durmadan akıttığı gözyaşları yüzünden(sayesinde)dir.

Miskîn olur ‘âşık kişi durmaz akar gözi yaşı

Mâlî mülki cân u başı ‘ışka tarâşdur ‘âşıkun

(146/4)

Evliyâlar, Hakk’ın sırrıdır ve bu yüzden gönüllerindeki Allah aşkıyla sürekli âh edip gözyaşlarıyla inlemişlerdir. Sabır ve karâr da onların işi değildir artık. Çünkü aşkın elinden gözleri sürekli yaş akıtmaktadır.

Özümün kalmadı sabr u karârı

Gözüm giryân olupdur ‘ışk elinden

(245/3)

Evliyâdur Hakk'un sırrı alındaki Allah nûrî

Anı seven âh u zârı kılsa gerek şimden girü

(286/4)

Benem zârî kılan şol yâre karşı

Gönül den cân viren dildâre karşı

(289/1)

Cenâb-ı Allah’ın varlığını gönlünde hissedenden kişinin gözlerinden yaşlar akar. Çünkü vahdetin kesretten arınması bu yaşlar ile mümkün olacaktır. Burada suyun arındırma özelliğinden bahsedilmiştir.

Terk ide fâsid işleri iş idine dervîşleri

Akıda gözden yaşları dost haberin duyan kişi

(372/8)

Aşk aynı bir sarmaşık gibi âşığın bedenini, ruhunu sarar ve eni sonu kurutur. Aşığın bu yüzden benzi sarı, gözleri yaşlıdır.

Benzüm sarı gözlerüm yaş
 Bagrum pâre yüregüm baş
 Hâlüm bilen dertlü kardaş
 Gel gör beni ‘ışk n'eyledi

(404/4)

Sûfilere göre insanın asli vatani ruhlar âlemidir. İnsan buraya geçici olarak, misafir olarak gelmiştir. O, bu âlemde gariptir; ruh daima asli vatani olan melekût ve ruhaniler âlemini özlemektedir(Uludağ, 2005:148). İnsan geldiği yere ve sahibine duyduğu bu iştiaqla durmadan gözyaşı döker(Selçuk, 2005: 15). Hatta o kadar çok gözyaşı döker ki gözündeki sular tükenir ve artık kan akmaya başlar.

Fîrâkun bagrumı taglar ne bilsün kadrünü saglar
 Seni görmeyeli dostum bu gözüm kanlı yaş aglar

(55/1)

Allah aşkıyla hemhâl olan gönlün her günü gözyaşı dökmekle geçer. Çünkü tek tasası O'na kavuşmaktır. Bunun için dostla gitme arzusundaki âşık ilini, şehrini ve her yeri terk eder.

‘Aceb midür ‘âşık kişi ma'sûkını zikr iderse
 ‘Işk başından aşıcagaz gönlini zâr itse gerek

(139/6)

Dün ü günü zâr olur ‘ışkunıla yâr olur
 Endîşesi sen olan cümle teşvîşden geçer

(70/3)

Düni günü kılur zârî ya‘ni görmek diler yârî
 İştizmezler bu haberi ‘ıksuzlar bî-haber olur

(93/2)

Terk idelüm il ü şârî
 Dost için kılalum zârî
 Ele getürelüm yârî
 Gel dostla gidelüm gönül

(160/4)

Dün-gün kılavin âh u zâr ‘âşık olayın il ü şâr
 Dökeyin kanlu yaşımı zârılıklar eyleyeyin

(283/5)

Yûnus Emre gözyaşlarının ne cennete kavuşmak için ne de oradaki nimetler için aktığını söyler. Onun gözyaşlarının akmasının tek sebebi vardır. O da Yaradan'ın varlığında yok olmak arzusudur.

Bana Uçmak neme gerek hergiz gönlüm ana bakmaz
İş bu benüm zârılığum degül ahî bir bâğiçün

(234/3)

Ateşin olduğu yerde aşk vardır. Ateşin kalbe düşmesi aşkın birinci safhası, ciğere düşmesi ise ikinci safhasıdır. Ateş-i aşkın ciğeri yakması durumunda önce içten bir yanık kokusu gelecektir(Tatçı, 2012: 232). Ciğer, vücutta kanın toplandığı bir merkezdir. Maddi ızdırabın acısı en fazla ciğerde hissedilir(Tatçı, 2005: c.I 302). Bu ızdırabın kanlı yaş olarak gözden akması ise nefsinden arınmanın timsalidir. Çünkü vahdete ulaşma hevesinde olan kalbin yanışını, gözden akan kanlı yaşlar ifşa eder ve kanlı yaş Yûnus'un kesretten kurtulmakta olduğunu gösterir(Tatçı, 2005: c.I 128).

Gözleri giryân ciğeri püryân
Olmışlar hayrân dîvâneler var

(79/6)

Uş yürüyem yana yana top ciğerüm döndi kana
'İşkundan oldum dîvâne niçe zârı kılmayayum

(215/2)

Miskîn Yûnus söyler sözi kan yaşıla toldı gözi
Bilmeyen ne bilsün bizi bilenlere selâm olsun

(231/9)

Akıdayım kanlu yaşum arturayım bagrum başın
Ta ki bulınca nakkâşum seyrân ideyin bir zamân

(253/5)

Suç anıcak göyner özüm kan yaşıla tolar gözüm
Yarın Hak katında yüzüm kar'olursa n'ideyin ben

(274/3)

Aglama direm şol gözlerüme
Kan yaş akıdur ag u karadan

(284/4)

Bu ne 'acâyib ser-güzeş çıkardı bagrumuzda baş
Gözlerümden kanıla yaş aksa gerek şimden girü

(286/3)

Gönül midür ol hikmeti kılmadı tefekkür
Yâ göz midür ol yaş yirine dökmeye kanı

(357/6)

Gözlerini giryân ider cigerini biryân ider
Gönülleri hayrân ider ‘ışk eseri olan kişi

(372/9)

‘Âşıkam diyen cânların bagrı kebâbdur anların
Gözlerinün akan yaşı cigerünündür kanları

(415/4)

Aşk derdini yansıtmak için divan şiirinde sıkça kullanılan kanlı gözyaşı kavramı aşkın en üst derecesini ifade ettiği gibi aşkın benliğinden soyutlanmakta olduğunu da gösterir(Selçuk, 2007: 492). Gerçek âşık olanların aşk nişaneleri gönüllerindeki âh yangınıyla gözlerinden durmadan akıttıkları kanlı gözyaşlarıdır.

Gerçek ‘âşık olanların yüzinde nişânı olur
Dün ü günü turmaz akar gözleri yaşının kanı

(377/3)

Kanlı gözyaşı Yakup peygamberin imtihanının diğer adı olmuştur. Çünkü Yusuf için o kadar çok gözyaşı dökmüştür ki gözlerinin ferî sönümüştür.

Yûsuf’ıla ben kuyıda yatdum bile çekdüm cezâ
Ya’kûb’ıla çok agladum bulınca figândaydum

(168/9)

Tasavvufî açıdan Yakup peygamber gibi gözyaşı dökmek sâlik sülûk esasında yaşaması gereken bir mertebedir(Selçuk, 2005: 12).

Gehî kan yaş akar Ya’kûb gözinden
Geh olur Yûsuf-ı Ken’ân-ı ‘ışkdur

(90/6)

Âşık maşuk için o kadar çok gözyaşı döker ki maşuğu onu soruncaya kadar kanlı yaş döktüğünün farkına bile varmaz.

‘Âşıkun gözi yaşı dün-gün dökülür durmaz
‘Âşık kan agladuğı ma’şûk soruncayımış

(124/8)

Yûnus gözlerinden dost için o kadar çok gözyaşı dökmüştür ki gözlerindeki kanlı yaşlar ırmak olup çağlamıştır. Yûnus da bu ırmak ile vahdete erecektir.

Yavu kıldım ben yoldaşı onulmaz bagrumun başı
Gözlerümün kanlu yaşı ırmag olup çağlar mısın

(270/3)

2.2.6.1. Gözyaşı - Gül ile Bülbül

Gül ve bülbül mazmunu divan şiirin en çok işlenen konularındandır. Bülbül güle âşık kabul edilir. Gül, naz; bülbül, niyaz için yaratılmış gibidir. Bülbül bütün niyazlarıyla gözyaşı ciğer kanıyla destan yazmaktadır(Pala, 2008: 77). Gül tasavvufta kesret ise de, bunun yanında bazen Hz. Muhammed'i de hatırlatır. Mâşuğun gül cemâline iştîyâk duyan âşık, derdini teskin etmek için gülistanlarda dolaşır. Gülü görünce sevgiliye olan hasreti daha da artar(Selçuk, 2005: 13). Bu yüzden bülbül gibi ağlayıp inler.

Şeyhüm andadur ben bunda
Cânım karâr kılmaz tende
Zârılıgum dün ü günde
Söyle bülbülcüğüm söyle

(343/8)

Gülün bülbül olur yâri anuniçün kılur zârı
Gülistândur anun yiri makâm olmaz ana bâglar

(55/3)

Bülbülü eğleyecek tek varlık güldür. O yüzden ısrarla onun için gözyaşı döküp ağlar ve inler. Hak ehli sâlikin de tek umduğu menzildir. Yani Cenab-ı Allah'tır. O yüzden kavuşma isteğiyle sürekli gözyaşı döker.

Anca zâr eyler kim şol bülbül eyler
Anı ol eylemez illâ gül eyler

(95/1)

Bülbülün feryadı ve gözyaşı dökmesi gül için, Hak aşığı Yûnus'un ki ise cemâlullah içindir. Çünkü Yûnus asıl vatani olan maşuğun yanından ayrılmıştır. Bu yüzden gül uman bülbül gibi garip kalmış ve sevdiğinin arzusıyla ağlayıp inlemektedir.

Garîb bülbülleyin zârı kıluram
Akar çeşmüm yaşı bu 'ışk elinden

(262/3)

Yûnus âşıkların seher vakti kalkıp Hakk'a niyaz edişlerini seher vakti güle karşı öten ve ağlayan bülbüle benzetir.

Seher-gâhın turup zârî kıluram
Sanasın bülbülem gül-zâre karşı

(289/3)

“Ağlamayı ibadet sayan bir medeniyetin çocuklarıyız. Çünkü ağlamak Hakk’a tevazu göstermenin şiddet halidir”(Pala, 2010: 151). Cenâb-ı Allah’ı hakkıyla idrâk edenler hem dünyalıklarını hem de ahiretlerini O’ndan isterler. Çünkü O, insanlara istediklerinin en hayırlısını verendir.

Allah diyü kıl zârı
Oldur kamunun varı
Andan umalum yarı
Allah görelüm n'eyler

(71/2)

Gözyaşı bazen yapılan günahlar yüzünden dökülür. Bu yaşların mürekkebi ise pişmanlık olur. Cenâb-ı Allah affetmeyi sevendir ve affedicidir. Nefsine uyup daha sonra pişmanlık gözyaşını dökenleri de affedecektir. Yûnus, Divânı’nda Mûsâ peygamber ile şeytanın karşılaşmasını anlattığı şiirinde şeytanın günah gözyaşlarının pınar gibi aktığını söyler.

İlerü vardı Mûsâ la’în oturmuş aglar
Gözinün yaşıyımış ol su bınar eyledi

(356/11)

Dünyeye gelen kişiler yola bile gelmek gerek
Ölümini anubanı dün ü gün ağlamak gerek

(137/1)

N'ola gelsen şimden girü fesâdı terk itsen gönül
Gâh aglasan günâhuna gâh kanâ‘at itsen gönül

(161/1)

Dünya kesrettir. Dünya varlığıyla mutlu olup bu kesrete kendini kaptıranlar mutlak varlığı unuturlar ve bu yüzden ahirette bu kişiler ağlamaya mahkûmdurlar. Yûnus ise gönlündeki kesreti ırmaklar gibi çok olan gözyaşlarıyla temizleyip vahdet için uyuduğu yastığı ıslatanlardan olduğunu söyler.

Bugün gülen kişi bunda yarın ağlayısar anda
Revân döküp göz yaşını yasdugumı yaş eyleyem

(197/6)

Ölen kişinin ardından mutlaka gözyaşı dökölür. Bu gözyaşları, ölüm acısını bir nebze olsun teskin eder. Peygamber Efendimiz dahi oğlu İbrahim'in vefatında mübarek gözyaşlarını dökmekten sakınmamıştır. Yûnus ölümün bir rahmet olduğunu ve bundan dolayı gözlerin yaşarıp kalbin mahzun olacağını; fakat Cenab-ı Allah'ın razı olmayacağı sözler dile getirmeyeceğini söylemektedir. Bu durum ölüm olgusu karşısında insanların tepkisinin nasıl olması gerektiğini de ifade etmektedir.

Bir niçenün bilin bükler bir niçenün mülkin yıkar
Bir niçenün yaşın doker var güçini üzer ölüm

(198/3)

Birinün alur kardaşın revân doker gözi yaşın
Hiç onarmaz bağrı başın hayır işden bezer ölüm

(198/4)

Alur yigidün hâsını doker gözlerin yaşını
Mecnûn ider anasını yüreklerin yakar ölüm

(198/8)

Yûnus, aşk ile gözyaşını sürekli zikretmiştir. Çünkü gözyaşı aşk ve acının emaresidir. Aşk cefasıyla ağlayan kişinin gözyaşları pınarla mukayese edilemez(Tatçı, 2005: c.I 260). Hatta göl olur ve aşğın ayaklarının dibinde kamışlar bitmeye başlar.

‘İşkunun cefâsından dünin günin ağlaram
Akan bunar ne misâl gözden inen yaşlara

(330/4)

‘Âşıkun gözi yaşı hem göl ola
Ayagından sâz bitüp kamışlana

(324/4)

Mecnûn, Leylâ'nın cemâlinde Mevla'nın cemâlini gördükten sonra o'na kavuşma iştiyakıyla gözyaşını sular seller eylemiştir.

Ne gördi Leylâ'nun yüzinde Mecnûn
Akıdup göz yaşın âb u sel eyler

(95/4)

Aşkın rengi türlü türlüdür. Gözyaşı da aşkın hüznün rengidir.

Bu ‘ışkun dürlü dürlü rengi çokdur
Kimi giryân kimi handân-ı ‘ışkdur

(90/9)

Gönül Tanrı’nın bütün sıfatlarıyla tecelli ettiği mahaldir. Yûnus Emre de pek çok şiirinde gönüle bir şahsiyet verir. Onu tecrit ve teşhis eder. Gönülle konuşur(Tatçı, 2005: c.I 247). Gönlü divan şiirindeki tegafül sahibi sevgili yapar ve kapısında bin yıl gözyaşı dökse dahi onun halini sormadığını söyler.

Gönül içerü dostıla ben kapuda feryâd u zâr
Bin yıl zârı kılurısam hâlün nedür diyü sormaz

(104/5)

Göz, sevgiyle samimiyetin buluştuğu noktadır. İnsan sevgisini en sevdiği uzvu olan gözüyle belli etmekte; samimiyetini gözyaşı dökerek ortaya koymaktadır. Bu yüzden Yûnus, âşık dervişi bir su dolabına benzeterek gözlerinden Allah’a samimiyetini ifade edecek yaşlar dökmesini ister. Çünkü nasıl ki bağ ve bahçeler suyla beslenip hayat bulursa gönül de gözyaşıyla beslenir ve irfana yükselir(Tatçı, 2012: 576).

Dervîş olan bil baglaya tolaplayın çok aglaya
Her kanda tolap varısa anda bâğ u bostân olur

(97/2)

Âşık dertlidir. Bu dert onun aslından (âlem-i ervâhtan) ayrı kalışı (dünyaya gelişi) ile ilgilidir. O, bu dünyaya sınanmak için gönderilmiştir. Öyleyse insan Hakk’ın takdir ettiği belâlara sabrederek asıl âlemine dönmek zorundadır. Âşığın ağlayıp inlemesi belâlara düştüğünden değil, aslından uzak kalışı yüzündendir. Bu sebeple âşık gece gündüz ağlayıp inler(Tatçı, 2012: 575).

Gel iy gözüm agla gülmezem ayruk
Cânum dosta gider gelmezem ayruk

(129/1)

Hız. Âdem Cenâb-ı Allah’ın emirlerine ve yasaklarına uymayarak Hız. Havva ile yasak meyveyi yemiş, cennetten dünyaya sürülmüştür. Hız. Âdem Hindistan’da bir yere, Hız. Havva da Cidde’ye indirilmiştir. Üç yüz yıl hicran ile ağlayarak yaşamışlardır(Güler, 2006: 34). Yûnus da Allah’ın emirlerine uymadığı takdirde aynı Hız. Âdem gibi üç yüz yıl boyunca gözyaşı dökmeyi ve ancak o zaman Tanrı tarafından affedilmeyi umar.

Buyruğun tutmazısan Âdem'leyin
Üç yüz yılda yaşunı dindürmeye

(326/3)

Gözyaşı, tabiatında su olmasından dolayı ıslatıcı bir özelliğe sahiptir. Bu da onu nemli bir konuma getirmektedir. Çünkü gözyaşı akmayı durdursa dahi aktığı yerleri ıslatmış ve nemlendirmiştir. Yûnus bazı beyitlerinde Allah aşkıyla döktüğü gözyaşlarını “nem” olarak dile getirmiştir.

Ben bende buldum çün Hak'ı şekk ü gümân nemdür benüm
Ol dost yüzün görmez isem bu gözlerüm nemdür benüm

(170/1)

Yûnus imdi tapdur hemin akıtma gözünün nemin
Eger bugün eger yarın çün Hakk' için kurbâdasın

(278/7)

Yûnus şiirlerinde bir yerde gözyaşını “aşk suyu” olarak ifade etmiştir. Çünkü “aşk insanda masivâ (gayrı) yı yuyan bir sudur. Yûnus da kendisini aşk suyu (gözyaşı) ile nefsinı temizleyen ârif bir kişi olarak tarif etmiştir”(Tatçı, 2005: c.I 269)

Bu dem ‘ışkun suyuyla gayrı yudum
‘Aceb ‘ârif benem ‘irfân içinde

(332/2)

İnsan-ı kâmilin gönlü, makam-ı hayrette kâinattaki bütün ikiliklere inip çıkabilir. Bu manevî iniş-çıkışlar halinde gönül, bir an neşeli; bir an ağlayan, hüznü bir durumda olur(Tatçı, 2005: c.I 248)

Hak bir gönül virdi bana hâ dîmedîn hayrân olur
Bir dem gelür şâdî olur bir dem gelür giryân olur

(49/1)

2.2.7. Kan

Kan, atardamar ve toplardamarların içinde dolaşarak hücrelerde özümleme, yardımlama görevlerini sağlayan plazma ve yuvarlardan oluşmuş kırmızı renkli sıvıdır. Kanın yüzde 55 kadarı plazmadır. Plazma da ise yüzde 90 oranında su bulunur(Türkçe Sözlük, 2005: 1056). Vücudumuz için en hayati sıvı olan kanın yarından fazlası sudur.

Divan şiirinde kan birçok güzellik unsuruyla birlikte zikredilmiştir. Dudak, yanak, ben kan rengine olduğu için aşığa kanı hatırlatır. Aşığın ağlayan gözlerine kan

oturur ve kanlı gözyaşları dökmesine sebep olur(Pala, 2008: 212). Tasavvufi ıstılahta ise gâh kesret için gâh ise Hak aşığının cezbe ve vecd halini ifade etmek için kan kelimesi kullanılmıştır.

Kibirli zengin insanlar dünya nimetlerine kanmış yoksul kanı içen kişilerdir.

Gitdi begler mürveti binmişler birer atı

Yidügi yohsul eti içdügi kan olısar

(60/3)

Nefis ve kan münasebetini Yûnus Emre şiirlerinde sıkça işlemiştir. Çünkü her iki unsur da kesreti ifade etmek için kullanılır. Kan, dört unsurun ترکیbi olmasının yanı sıra ana rahminde anneden aldığımız, yani yediğimiz gıdalardır. İnsan nefsinin ham maddesi bu kandır. Dünyaya gelen insan buradaki nimetlerden zevk almaya başlayınca kendisini besleyen ana rahmindeki kandan tiksinecektir. Yani dört unsur içinde haps olup kan yiyerek (nefsi besleyerek) vakit geçirmek, masiva ile oyalanmak âşıkların işi değildir(Tatçı, 2012: 423). Beden elbiselerine bulaşan nefis kanını yıkayıp temizlemeleri gerekir.

Bilmezem aslum nedür ata hod bahânedür

Ezel ana karnında kan yiyüp dirilmişem

(227/3)

Kan degül benüm aşum hırs u hevâ yoldaşum

Hazret'e uçar kuşum meger tene girmişem

(227/4)

Ciğer, vücutta kanın toplandığı merkezdir. Maddi ızdırabın acısı, en fazla “ciğer” de hissedilir. İnsanın nefsi davranışları “kan” ile alakalı olduğu ve kan da maddeyi, kesreti sembolize ettiği için sûfî, “nefsin ciğerini dağlar”. Böylece ciğerden kan akacak yahut ciğer pişmiş olacaktır. Nefsin tasfiyesi (temizlenmesi) için ciğerden kan akması ya da ciğerin pişmesi gerekmektedir(Tatçı, 2005: c.I 302).

Uş yürüyem yana yana cigerüm gark oldı kana

‘İşkun bir ok urdı câna niçe zâri kılmayayın

(269/5)

Togaldan bagrumı togradı gurbet

Sızar tamar ciger kanı tamardan

(263/3)

Yûnus turdı girdi yola kamu gurbetleri bile
Kendü cigerüm kanıla vâsf-ı hâlüm yazar oldum

(222/11)

Rûh ve beden birbirini tamamlayan iki önemli unsurdur ki bunların terkiinden insan denen varlık zuhura gelmiştir. Erkek insanın bedenindeki nutfе, kadın rahminde bambaşka bir hal alarak kan ile beslenen yeni bir varlık oluşturur. Bu, kâinatın yegâne tertibidir. Fakat Yaradan'ın kudreti olan rûh olmadan bu işleyişin olması mümkün değildir. Fakat Azrail gelip ruhu bedenden ayırınca ilk çekilecek olan damarlardaki kandır.

‘Azrâîl alır cânumuz kurur tamarda kanumuz
Yayıcagız kefenümüz saranlara selâm olsun

(231/4)

Anda beni cân eyledi et ü sünük kan eyledi
Dört on günü diyicegez degirtmege düşdi gönül

(152/2)

Bilenlere sormak gerek bu tendeki cân neyimiş
Cân hod Hak'un kudretidür tamardagı kan neyimiş

(120/1)

Kırklar Meclisi olarak bilinen Ashâb-ı Suffa Hz. Peygamber devrinde yaşayan “kendilerini Allah yolunda vakfetmiş fakirler” dir. Gündüzleri çalışan geceleri de ibadetle meşgul olan bu kişiler ruhî tecrübelerle önem veriyorlardı. Sayıları kırk ile dört yüz arasında değişebiliyordu(Tatçı, 2005: c.I 214). Bunlar kırk vücutta yekvücut olmuş kişilerdir. Biri bir yudum su içse hepsi o suyla kanıyormuş, birine bir neşter değse hepsi yaralanıp vücutlarından kanlar akıtıyormuş. Yûnus şatahatvari üslûbuyla onların bu hallerini ibret gösterenin kendisi olduğunu söyler. Kan burada hikmet göstergesidir.

Ol kırkdan birisine çaldımdı neşteri
Kırkından kan akıdup ‘ibret gösteren benem

(185/3)

Zekeriya peygamber İsrailoğulları tarafından içine saklandığı ağaçtan testere ile kesilerek katledilmiştir. Peygamberler Allah dostu, elçisi olan kişilerdir. Yûnus da kendi kanını Zekeriya Peygamber gibi saçıp Allah’a yaklaşma çabasıdadır.

Zekeryâ oldum kaçdum irdüm agaca geçdüm
Kanum dört yana saçdum depem deldürüp geldüm

(191/10)

2.2.7.1. Nefis Kan

Derviş kişi nefis itinden kaçır. Çünkü nefis iti besleyenlerin içeceği kandır. Kudret kılıcı ile nefsin boynunu koparanın elleri kan içinde kalır.

Dervîş oldur itden kaçır it besleyen kanlar içer
Kogıl hem it beslemegi it besleyen sekbân olur

(97/3)

Kudret kılıcın almış nefsün boynını çalmış
Nefsini depelemiş elleri kan içinde

(302/7)

Tasavvufta kan imgesi Hallâc'dan beri çok kullanılır. Hallâc'ın el ve ayaklarını al kan içinde görenler: "Bu ne hal" diye sorduklarında, Hallâc "Aşkla kılınan iki rekâtın abdesti kanla alınmazsa sahih olmaz" demiştir. Yine Hallâc'ı öldürüp astıkları zaman bedeninden akan kanlar "Allah Allah" (Ene'l-Hak, Ene'l-Hak) yazmıştı(Uludağ, 2005: 206). İşte bunun adı maşuk nakşıydı ve âşık kendi nefsinı katlederek bu aşk Kur'an'ını yazmıştı.

Helâl kıldı ma'şûka 'âşık kendü kanını
Ma'şûk nakşından okur her 'âşık Kur'an'ını

(398/1)

Yûnus da tıpkı Hallâc gibi önce aşkın kanıyla boyanmış, sonra da yana yakıla maşuğuna yürümüştür. O andan itibaren de onda ne akıl vardır, ne de idrak. Bu Hâlin müsebbibi ise aşktır.

Ben yürürem yana yana
'İşk boyadı beni kana
Ne 'âkilem ne dîvâne
Gel gör beni 'ışk n'eyledi

(404/2)

2.2.8. Şarap, Mey, Şerbet, Bâde

Divan edebiyatında içecek olarak kullanılan lezzeti ve sarhoş edici özelliğiyle şiirlere konu edilen bir sıvıdır. Bezm ve işret meclislerinin vazgeçilmez unsurudur. Aşkı Allah'a ulaşma yolu kabul eden tasavvuf ehli ise şarabı ruh coşkunluğu için bir araç olarak görür(Pala, 2008: 52). Çünkü şarap aşk, muhabbet, şefk ve vecdin temsilcisidir.

Şarap gibi aşk da insanı kendinden geçirir; aklını, mantığını ve şuurunu kullanmasına engel olur(Uludağ, 2005: 327).

Şarabın tasavvufta mecazi anlamlarından biri sabit kalırken, diğeri değişikliğe uğramıştır. Sabit kalan bu kavramın asıl çekirdeği Yaratıcı’ ya olan sevgi ya da aşktır. Değişen ise sufiye meşayihîsiyle yazar ve şairlerin sevgi ya da aşk mertebeleri ile ortaya çıkışının niteliğine ilişkin tabir ve çıkarımlarıdır(Pürcevadi, 1998: 288).

“şarap, mey ve bâde” kelimelerinin tümü insanın Yaratıcıya duyduğu aşk anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakınca “suyun sarhoşluk halidir” diyebiliriz. Bu aşkın, sülûk mertebe ve menzilleri bakımından şiddetli ve zayıf olduğu durumlar vardır. Yeni başlayanların aşkları hepsinden zayıf olup “bâde” diye adlandırılır. Orta hallilerin aşkıysa daha güçlü olup “mey” diye adlandırılır. Aşk hallerinin en güçlüsü ise sonuca ulaşanlara nasip olur ki buna da “şarap” adı verilir(Pürcevadi, 1998: 293).

Yûnus Emre, Divânı’nda şarap unsurunu çokça kullanmıştır. Bunu da “aşk şarabı, Kevser şarabı, Hak şarabı, mani şarabı...” gibi değişik terkiplerle ifade etmiştir. Ona göre aşk şarabını içen canlar göçmeye konmaya uymazlar. Çünkü bu şarabı içenlerin ulaşmak istedikleri tek yer Allah’ın yanıdır.

Bildük gelenler geçdiler gördük konanlar göçdiler
‘İşk şarâbın içen cânlar uymaz göçmege konmaga
(1/10)

Her da‘vîden geçen kişi Hak'dan yana uçan kişi
‘İşk şarâbın içen kişi geh esrük geh mestân ola
(3/5)

Yûnus’ a göre derviş olmak isteyen nefsin terbiye edip gönlündeki kesreti açmalı, beyazlatmalıdır. Bunun için de aşk şarabını içmek gerekir.

Nefs yolından geçemezsin ‘ışk şarâbın içemezsin
Gönlüm kara açamazın dervîş olubilsem dervîş
(123/2)

Aşk şarabı içeni kendinden geçirir, bilincini yitirtir. Öyle ki kendini kaybeden âşık istese de kendini bulamaz. Çünkü içtiği şarap ile ledünni sırlara vakıf olur ve hayran bir şekilde dolaşır.

‘İşkun şarâbın içeli kandalıgum bilimezem
Şöyle yavı kılam beni isteyüben bulımazam
(189/1)

Aşk şarabını içen Yûnus, Arş-ı Rahmân' da Cemâlullah'ı müşâhede etmek için her an bu aşkın sarhoşluğundadır.

Ben anun 'ışkı şarâbın içmişem her dem-be-dem
Dost cemâlin görmege gel 'Arş-ı Rahmân idelüm

(200/6)

Aşk şarabını içip kendi varlığını yok eden kişi fenâ sarayından göçüp bekâ sarayına yerleşmiştir ve âşık burada aşk şarabını kana kana içmek ister.

Fenâ sarâyından göçüp bekâ sarâyına geçüp
'İşkun şarâbından içüp kansa gerek şimden girü

(286/6)

Anun 'ışkı şarâbın nûş idelden
İrişür yüregüme yâre karşı

(289/6)

Mutlak varlığın sırrını manasını, duyanlar aşk şarabından içmiştir. Çünkü bu şarabı tadınca akılları başlarına gelecektir.

'Aklum başuma gelmedi 'ışk şarâbın tatmayınca
Kandalıgum bilimedüm girçek ere yitmeyince

(325/1)

Bildük gelenler geçmiş konanlar girü göçmiş
'İşk şarâbından içmiş kim ma'nî tuyarısı

(299/7)

Âşık, aşk şarabını dost(mürşid, Hz. Peygamber, Allah) elinden içer. Bu durumda sâkî aşk kadehini sunandır. Yûnus sâkîyi çoğunlukla Cenâb-ı Allah olarak ifade etmiştir ve O, hakikat sırrını şarap olarak mürşidle fakihlere (zahidlere) sunmaktadır.

Toldur kadeh sungıl bize 'ışk şarâbından iy sâkî
Ol badyadan gerek bize andan içe şeyh ü fakî

(366/1)

Dost elinden ol er şâhı aldı içdi 'ışk şarâbın
Anuniçün gitmez âhı dost firâkıdur honları

(415/3)

Yine esridi Yûnus Tapduk yüzün göreliden
Meger anun gönlinden bir cur'a şerbet içdi

(391/5)

İlahi aşk ve bilgi, işret meclisinde elden ele devredilen piyâle gibi erenlerden erenlere devredilegelmiştir(Tatçı, 2005: c.I 275).

‘İşk şarâbın içenlere gel bir nazar eyleyi gör

Bunca yıldur niçe döner ol meclisün piyâlesi

(406/6)

Yûnus Emre, “ ‘İşk Şarâbı” terkebiden başka “ışk badesi, ışk badyası, câm-ı ışk, câm-ı ebedi, aşk kadehi, piyale, birlik şarabı, hak şarabı, kevser şarabı” terkiplerini kullanarak yine aşk şarabını yani ilahi aşkı anlatmıştır.

Yûnus ol ‘ışk badyasından sen iñen esrük olmışsın

Bî-hod iken irdün Hakk'a ayuk olmak nendür senün

(148/10)

Dost diridüm istegüm dermânıdur ‘âşıklarun

Câm-ı ‘ışkı koma kim peymânıdur ‘âşıklarun

(150/1)

Biz ol ‘ışk bâdesini ol dost elinden içdük

Bize ol kadeh sunan dünyâ dervîşi degül

(164/7)

Gel beri kulum diyüp kalbüne nazar salup

Câm-ı ebedî sunup hayrân olasın birgün

(229/2)

Aşk kadehinden içtikten sonra nefsinin arzularına sırtını dönerek hak yoluna düşen, gerçek âşıktır. Bu şarabın bir damlası dahi kişiyi akıldan ve fikirden etmeye yetmektedir.

‘İşk kadehinden içüp nefis dileginden geçüp

Hak yolına er gibi turmayan ‘âşık mıdur

(36/2)

Kim ki ‘ışk kadehinden bir zerre içdiyise

Ana ne ‘akl u ne us ne esrük ü ne humâr

(26/5)

Bezm-i Elest, ruhların Cenab-ı Allah ile ahitleştikleri yerdir. Yûnus padişahın (Allah, sâkî) elinden bu mecliste ilahi aşk şarabını içmiş ve onun tesiriyle sürekli âh etmiştir. Yine bu aşk şarabının sunulduğu kadeh nurdandır ve mürşid-i kâmiller o

kadehten içmek için birbiri ile yarış ederler. Hatta bu uğurda kendileri hor ve aşağı görüp melâmî olmuşlardır.

Bezm-i ezel'de pâdişâh elüme sundı bir kadeh
İçeliden kıluram âh bilmezem ki ne belâdur
(59/5)

Şâh u sultân sohbetinde sürilür nûrdan kadeh
Sâkiler çağrışup eydür dost elinden kim içer
(67/7)

‘İşk durur âfet belâ döndürür hâlden hâle
Dost elinden piyâle hoş melâmet olmuşlar
(68/4)

Erenlerin aşk kadehi daima ilâhi aşk ve Tanrı’nın hakikat bilgisi ile doludur. Bu yüzden Hak katında niyâzları makbuldür.

Ben gördüm erenler uçdı ‘ışk kadehin tolu içdi
Hak katında nâzı geçdi şöyle yüzi yire durur
(72/6)

Yûnus Emre aşk şarabını içen kişiyi “esrük, humâr, sarhoş” gibi sıfatlarla nitelemiştir. Bazen de bunların hiçbirini kabul etmemiş, her daim ayık olduğunu ifade etmiştir.

Badyalar tolu tolu içelüm biz
Biz esrük olmazuz humâr gerekmez
(101/4)

Yine mahfiller düzüldi yine badyalar kuruldı
Yine kadehler sunuldı esrük oldu cânlarımız
(118/2)

Aşk ateşiyle yanan gönüller, o yangının hararetiyle bağrını pişirir ve teskin olmak için kana kana aşk şarabından içerler.

Sana eydürem ey paşa neler geliserdür başa
Kimi isiden bagrı pişe kim şarâba kanışıcak
(127/6)

Aşk şarabı gönüller için âb-ı hayat gibidir. Onu dost elinden içenler ölümsüzlük sırrına ererler ve ebedi sarhoş olurlar. Ebedi sarhoşluğun diğer şartı da aşk kadehiyle 12 ay sarhoş olmaktır.

İsterisen bu dünyede ebedî sarhoş olasın
‘İşk kadehin tolu götür yıl on'ki ay sarhoş yüri

(403/5)

Ol dost bana gelsün dimiş sundum kadeh alsun dimiş
Aldum kadeh içdüm şarâb ayruk gönlüm ölmez benüm

(175/3)

Yûnus ilahî aşk şarâbını âlemi ervah'ta ruhların içtiğini hatırlar ve o şarabın nûrdan olduğunu söyler.

Ol vaktin biz uçarduk cevân urup göçerdük
Nûrdan şarâb içerdük Hak bizi toylar iken

(243/5)

Senliği benliği terk edenler Yaradan'ın varlığında yok olurlar. Bu kişiler aşk şarabından içip sarhoş olmuşlardır.

Senlik-benlik terk idüp yoklık evine girüp
‘İşkdan içüp esriyüp varlık terk ide misin

(252/5)

Dünyaya gönderilen her varlık, aynı zamanda ilahi bir unutkanlığa itilmiştir. Bu unutkanlık beraberinde bir yabancılaşmayı da getirir. Varlık ve insan, aslı olan ilahi varlığı unuttuğu dünya âleminden, tekrar geldiği âleme dönecektir. Bu dönüş vuslat halidir(Tatçı, 2005: c.I 364). Yûnus bunu şaraba benzetmiştir. Vuslat şarabını içip masiyyet denizini gecenler en sonunda mescitlere kanarlar.

Ölmez vuslat meyin içen ma‘siyyet denizin geçen
Meyhânenen ‘azim idüp mescidlere kanmaz mısın

(267/5)

Âşıklar aşk şarabını ulu kadehten yudumlar. Öyle ki bütün âşık ehli bu şarabın sarhoşluğuyla meclisteki kadeh gibi elden ele döner durur. Âşık cânlar ellerine gelen aşk şarabını kana kana içerler. Sarhoşlukları da bundandır.

Yine Yûnus başdan çıkıp ‘âr u nâmûsı yıkup
‘Âşıklarun cur‘asından ulu kadeh içdi yine

(312/8)

Görenün hâli döner nişânsuz bî-nişâna
Esritdün cümle halkı sırf içürdün peymâne

(320/1)

Yûnus, ilahi aşk şarabını “birlik şarabı” olarak ifade etmiştir. Birlik şarabını tatmak için senlik-benlik ayırımından vazgeçip zât tevhidini bilmek gerekir.

Virdi birlikden şarâb kılduk dükkânı harâb
Cümlesini terk itdük assı-ziyânumuzı

(416/3)

İy yârânlar siz bu sözi dinlen gönül kulagıla
Cân dudagı hâlis gerek birlik şarâbın tatmaga

(323/8)

Sermayesi tevhid olan zinde aşığın gönlü aşk meyhânesi olur. İnsân-ı kâmil gönlüne giren sâlik, o şaraptan kana kana içer. Çünkü onun cânı artık dostun kadehi olmuştur(Tatçı, 2012: 494).

Bir sâkîden içdük şarâb ‘Arş’dan yüce meyhânesi
Ol sâkînün mestleriyüz cânlar anun peymânesi

(406/1)

‘Âşık-ı zinde kulun hükmi geçer cânlara
Eksilmez nukl u şarâb ‘ışk hânın yiyeclere

(331/1)

‘İşkun ile ‘âşıklar yansun yâ Resûla’llâh
İçüp ‘ışkun şarâbın kansun yâ Resûla’llâh

(344/1)

Aşk kadehindeki ilâhi aşk şarabı Hakk’ın zâtî sırrını taşır. Bu şarap içenlerin aklını başından alır ve kendinden geçirir. Öyle ki bu delilik haline dönüşür.

Ol kadehün içi tolı anı içen olur deli
Ol hocanın tâlibleri bil bağlamuş yollarına

(345/3)

Aşk kadehini sunan mahbub, Allah’tır. Allah’ın kullarına sunacağı şarap, hakikat bilgisinden başka bir şey değildir(Tatçı, 2005: 276). Cennette akan şarap ırmakları olarak tasavvur edilen aşk-ı ilahiden ibarettir. Burada “rabbin içireceği temiz şarabı”(İnsân 76/21) içenler dünyevi isteklerine yüz çevirirler(Tatçı, 2012: 491).

Vay bu ayrılık firâkı dünyâ kime kaldı bâkî
 Hak Çalab'um olmuş sâkî kadeh sunar kullarına
 (345/2)

Tûbâ talından uçanlar yüce makâmlar geçenler
Şarâben tahûr içenler banmaz dünyâ ballarına
 (345/7)

Ma'ni şarabından içenlerin gözündeki nefis perdesi kalkar. Çünkü onların kadehleri aşk ile dolmuştur. Yine bu kişiler vahdet gülünü dermiş cânını fenâfillaha saçı yapmıştır.

Mahlûk bilüsinden geçen Mi'râc dapa oldur uçan
 Ma'nî şarâbını içen mestlikden ayılmadılar
 (40/6)

Bu kişiler aynı zamanda Ene'l-Hak demini vurup Erenler şarabından da yudumlamışlardır.

Yûnus'a kadeh sunan Ene'l-Hak demin uran
 Erenler cur'asından içdüm ayılamazam
 (188/7)

Ol nâzı dergâhda geçer ma'nî şarâbından içer
 Hicâbsuz cân gözün açar dost kendü siler gözümü
 (349/3)

Her ki bu dünyâdan geçer 'ışk kadehin tolu içer
 'Işka cânun saçu saçar dost gülünü diren kişi
 (372/4)

Âşıkların timsâli olan Mecnûn'u Yûnus bir beyitte aşk yerine kullanmıştır. Âşık Mecnûn kadehini alıp Leyla gönlüne daldırır. Maksadı aşk şarabı içmektir. Çünkü bunu içince Mutlak zatın sırrına vakıf olacağını bilir.

Mecnûn kadehin aldum Leylî gönline taldum
 Çün Hakk'ı 'ıyân bildüm andan sınura geldüm
 (178/11)

Yûnus Emre kadeh kelimesini ömür, yaşam süresi manasında da kullanmıştır. Eceli gelip vadesi yeten kişinin ömür kadehine ölüm şarabı dolar. Eğer o kişi dünyada iyi amel işlememişse bu ölüm şarabı ateşten olur.

Bin uyagur bin bir togar buyruk ile gelmiş meger
Kimdür bu dünyâya toyar peymânesi toldı gider

(87/6)

Eger varısa ‘amelün gin olısar sinün senün
Eger yogısa ‘amelün oddan şarâb içdi gönül

(152/15)

Ecel irdi va‘de yitdi
Bu ‘ömrüm kadehi toldı
Kimdür ki içmedin kaldı
Allâh sana sundum elüm

(184/2)

Bârî koyuban kaçmasan
Göçgünci gibi göçmesen
Ölüm şarâbın içmesen
Âh n'ideyin ‘ömrüm seni

(384/6)

Hak şarabı içmek için ille derviş olmaya gerek yoktur. Yardıma muhtaç çaresiz birini görünce ona yardım etmek dahi aşk şarabını yudumlamaya yeter.

Bir miskîni gördünise bir eskice virdünise
Yarın anda sana gele Hak şarâbın içmiş gibi

(388/6)

Kevser Şarabı cennet içkisidir. Bu içkiden içebilmek için türlü aşamalardan geçmek gerekir. Öncelikle ibadetleri vaktinde eksiksiz yerine getirmek gerekir. Sonra da sıratı Yaradan'ın himmetiyle geçmek lazım gelir.

Helâl ola sana Uçmak
Uçmak'da Hûrîler kuçmak
Kevser şarâbını içmek
Tanla seher vaktinde tur

(88/8)

Kıl gibi köpri yaparsın geç diyü
Geçüben kevser şarâbın iç diyü

(417/11)

Yine fazlundur kulunı geçüren

Geçüben kevser şarâbın içüren

(417/13)

2.2.8.1. Şerbet

Şerbet tatlandırılmış içecektir. Bu durum bazı maddelerin suda eritilmesi ile mümkün olur. Tasavvufta ise ilahi sevgi ve aşk şarabı olarak ifade edilmiştir(Parlatır, 2009: 1572). Aşk şerbetini içen âşıklar nerede olduklarını bilmezler, ne yaptıklarından bî-haberdirlere. Bu kendinden geçmiş vecd hali âşıkların mutlak zatın varlığında yok olmaları ile mümkündür. Bu yüzden aşk şerbetini herkes içemez. Kim mana duyarsa bu şerbeti o içer. Yûnus da bu şerbeti içip işret meclisinde sarhoş olmuştur. Fakat onun bu halini cahiller anlamaz.

Bu bizüm ‘işretümüz oldur bu lezzetümüz

İçüp esridüğümüz ‘ışk şerbeti gülüdür

(25/5)

Bildük gelen geçerimiş konan girü göçerimiş

‘İşk şerbetin içerimiş her kim bu ma'nîden tayar

(28/8)

Dünyâya gelen göçer bir bir şerbetin içer

Bu bir köpridür geçer câhiller anı bilmez

(103/4)

Bir kuş olup uçmak gerek bir kenâra geçmek gerek

Bir şerbetden içmek gerek içenler ayılmaz ola

(327/2)

Aşk şerbeti aynı zamanda “Kevser” ile mukayese edilir. Sofunun Cennet’te içmek için can attığı Kevser, sâlikin nazarında “ışk şerbeti”nden başka bir şey değildir. Âşık ferdâda (ahiret günü) içeceği bu şarâbı beklemez(Tatçı, 2005:c.I 276).

Bize ‘ışk şerbetinden sun i sâkî

Bize Uçmak'da kevser gerekmez

(101/3)

Yûnus ezelde aşk şerbeti olarak ifade ettiği Muhammedî Nûrun sırrı ile vahdet ummânından taşıp geldiğini söyler.

'Işk şerbetinden içdüm on iki ırmak geçdüm
Denizler bendin deşdüm 'ummândan taşup geldüm

(181/7)

Şerbet fazla tatlı olunca dili yakar. Şiddetli aşk da âşıkların yüreğini yakar. O kişi tahammülünü yitirir. Yûnus, aşk şerbetinin derde sebep olduğunu söyleyerek şiddetli aşk halini ifade eder.

Yandı yüregüm dutuşdı bagrum cigerüm kebâb durur
'Âşıklarun şerbetleri bu derdüme sebep durur

(47/1)

Bu etkisinin tam tersi olarak aşk ateşiyle tutuşan âşık gönlü bir kadeh şerbet ile teskin de olabilir. Bu şerbet ölümdür.

Gelüp göğsüne kona dutuşup cânun yana
Bir kadeh şerbet suna içüp kanasın birgün

(276/2)

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de "her nefsin ölümü tadacağı"(Bakara 2/185) zikredilir. Bu, ecel şerbetini içmekle mümkün olur. Her canlı bu ecel şerbetini tadacaktır. Şerbet ölüm münasebeti âşıkların ölümü dosta kavuşmada ortadan kalkan bir engel gibi gördükleri için ölüm onlara tıpkı şerbet gibi zevk verir.

Sürdüm 'ömrümi geçürdüm
Cânum Hazret'e uçurdum
Ecel şerbetin içürdüm
Esenledüm dünyâm seni

(413/2)

İş bu ecel şerbetini elbet dadısarsın
Dadışuna şek yokdur şimdi anı datdun tut

(18/9)

Mutasavvuf, bütün varlık âlemini Hakk'ın vücudu bilir ve görür. Bu anlayışını, "Lâ-mevcûde illallah" ifadesi ile dile getirir. Arif, eşyada Tanrı'nın vücudunu görünce mevhumu bırakır, kendi vücudunda mutlak vücudu yaşar ve "Ene'l-Hak" der(Tatçı, 2005: c.I 360). Yûnus bu vecd hâlinin dost elinden içilen "Ene'l-Hak" şerbetinin etkisi olduğunu söyler.

Çün içerü giresin dost yüzini göresin
Ene'l-Hak şerbetini dost elinden içesin

(242/15)

2.2.9. Zehir, Ağu

Aşk yaşanması, tahammülü zor bir hâldir. Ağunun acılığı, içilmesine mani olduğu gibi aşkın ızdırabı da yaşanmasına manidir. Hakiki âşık “aşk ağusu tiryak bana” der. Ağunun tiryak(ilâç) olarak kullanılması, devrin bir tedavi yöntemidir. Yûnus’un bunu kullanmadaki maksadı ise aşk ızdırabına katlananların dertte derman, ayrılıkta vuslat bulmalarındandır(Tatçı, 2005: c.I 274).

‘Aceb ‘aceb ne nesnedür bu derdile firâk bana
Cânumı serhoş eyledi ‘ışk agusu tiryâk bana

(10/1)

Agu içerse nûş olsun süçi içerse hoş olsun
Yûnus ile yoldaş olsun gelsün Allâh'ına giden

(265/5)

Sâlik aşk ağusunu içmeyi şekerden daha iyi görür. Çünkü gurbet gülistanına varabilmek için diken vatan bilmek gerekir.

Vatan oldu diken gurbet gülistân
Agu içmek yig oldu ney-şekerden

(263/4)

Yûnus dünyevi istekleri murad edinen kişiye, bu isteklerin aslında bal değil zehir gibi olduğunu söyler. Bu ağuya parmak banmanın doğru bir şey olmadığını dile getirir.

Agudur bal degül dünyâ murâdı
Niçe bir aguya parmak banasın

(279/4)

Yûnus’un aşk şarabı olarak kullandığı terkiplerden biri de zehr-i katildir. Zehr-i katil yani şarap âşığın cânına tiryaktır. Çünkü aşk insanın nefsinin öldürüp onu ruhen yeniden diriltir(Tatçı, 2005: c.I 274)

Nûşdur senün elünile zehr-i kâtil içerisem
Bilmezem ne ma’nîsi var ol olur cânuma tiryâk

(144/5)

Yûnus sen Tapdug'una kıl du'âyı
İçersün zehr-i kâtil ‘ışk elinden

(262/10)

Tevhîd ehli ağı ile balı bir görür. Çünkü ağı ile balı bir görmeden cem' bilincine ulaşılmaz. Yûnus da bu makamda ağuyu bal zannederek ona parmak uzatmıştır.

Aguya bal diyü barmak uzatdum

Aşuma zehr-i kâtil katmışam ben

(258/8)

3. HAVA(HEVÂ)

3.1. Hava İle İlgili Genel Özellikler

Hava veya hevâ sözcüğü sözlükte hava yuvarını oluşturan, bütün canlıların solunumuna yarayan, renksiz, kokusuz, akışkan gaz karışımı olarak ifade edilmiş; Anâsır-ı Erba'anın bir unsuru olarak tanımlanmıştır(Türkçe Sözlük, 2005: 858). Yûnus Emre Dîvânı'nda özellikle nefsin arzu ve eğilimlerini ifade etmek maksadıyla kullanılmıştır.

Yûnus, Allah aşkıyla gönlü dolu olan âşığın cimrilik ve açgözlülüğe burada yer vermediğini söyler. Aşkın saadetine, nefsin hak ve fazileten sapan hırs ile heveslerine yol vermediğini de buna ekler.

Buhl u tama' sığmaz ana 'izzet de kaldı bir yana
Yol bulmaz hırs u hevâ kimde ki bu devlet olur

(45/6)

Dost iline vasıl olmak için arzu ve heveslerden vazgeçmek gerekir. Bunu isteyen âşık, aşkını bir arslan avcısı olarak görür ve saldırgan, hırçın nefsinin dostun inayetiyle hidayete erdirmeye çalışır.

Biz bu cihândan göçelüm
Ol dost iline uçalum
Arzû hevâdan geçelüm
Gel dosta gidelüm gönül

(160/6)

Hidâyet irdi kamuya hevâsından geçmezler
Tevfik yüzün yire urup 'ışkumı şîr-gîr eyleyem

(206/8)

Yûnus Emre hava kelimesini gökyüzü anlamında da kullanmıştır. Hak âşığı erenler onun nazarında gökyüzünün en yüksek yerine akıp uçan hümâ kuşu gibidir. Çünkü onlar dünyaperest değildir, kaz gibi alçaktan uçmazlar ve alçak şeylere meyletmezler.

Erenler gelüp geçdiler dünyâyı koyup göçdiler
Havâyı agup uçdılar bular hümâdur kaz degül

(166/2)

3.2. Hava İle İlgili Unsurlar

3.2.1. Yel(Yıl), Rüzgâr(Rûzîgar)

Havanın yer değiştirmesi sonucunda oluşan esintiye rüzgâr denir. İbrahim Hakkı Hazretleri ise Cenâb-ı Allah'ın yeşil cevherden(nûr-ı Muhammedî) suyu yarattıktan sonra onun buharından da rüzgârı yarattığını ifade etmiştir(İbrahim Hakkı, 2006: 33). Yine bu rüzgârın yarattıklarının ruhlarına nefes olduğunu belirtmiştir(İbrahim Hakkı, 2006: 34).

Yûnus Emre Dîvânı'nda rüzgâr ve yıl olarak iki şekilde karşımıza çıkan bu unsurlar, değişik anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Bunlardan birisi ömürdür. Rüzgârın esiş hızı ile ömrün hızlı geçmesi arasında benzerlik kuran Yûnus, yine dünya heveslerinin geçiciliği ve hayal gibi hızlı geçmesi arasında da aynı ilgiyi kurmuştur.

Akar yaşum sele benzer 'ömür geçer yile benzer
Güler yüzün güle benzer ne bilsün geçe bu çağlar

(55/2)

Kogıl bu dünyâ bezegin bu dünyâ yıl durur hayâl
Ne vefâ kılsar bize çün pusuda durur zevâl

(155/1)

Dostu mâşuk bilen âşğın cânı asla ölmez. Bedeni çürüyüp toprak olsa bile yel onu savurmaz ve zerrelere ayrılmaz.

Tozını yıl almaya bir zerre ırılmaya
'Âşık cânı ölmeye ma'sûkı sen olasın

(261/6)

Rüzgâr(yel) temelinde aşk olan hiçbir varlığı yerinden oynatıp savuramaz. Çünkü aşkı olan her şey sağlamdır.

Yir gök kâ'im ırılmaz yiller esüp deprenmez
Her nesne muhkem olur 'ışk olıcak bünyâdı

(371/3)

Yel önüne geleni savurma özelliğine sahiptir. Özellikle ağırlık olarak hafif olan nesnelere havaya karışınca dağılamaz ve toplanamaz. Kül de bunlardan biridir. Hallâc-ı Mansûr "Ene'l-Hak" sırrını ifşa eden bir aşk şehididir. Devrindeki insanlar bu kelimenin batınî anlamını idrak edemediklerinden ötürü onu şirk koştığı gerekçesiyle önce öldürmüş sonra vücudunu parçalamış, daha sonra her bir parçasını Dicle nehri üzerindeki köprülere asmış ve en sonunda bu parçaları yakarak küllerini nehire

savurmuşlardır. Onun idamıyla ilgili çok değişik rivayetler vardır. Fakat en yaygın kanı bu şekildedir. Yûnus Emre kendisinin de Hallâc gibi aşk ehli olup “Ene'l-Hak” dediğini ve bunun için de dünyaya ait en ufak varlık emaresinin dahi kalmamasını ister. Bunun için de aynı Mansûr gibi yakılıp küllerinin yele savrulmasını söyler. Burada yelin en önemli görevi varlık denen acziyetin fenâ sürecini tamamlamaktadır.

Mansûr'ıdum ben ol zamân uş yine geldüm bunda ben

Yak külümü savur yile ben Ene'l-Hak didüm ahî

(370/8)

Yûnus Emre dünyanın yaratılışı ile ilgili balık ve öküz inancını dile getirirken hava(yel) unsurunda da bahsetmiştir. Bu inanca göre Allah yerleri yaratmış, fakat arzın gemi gibi sallanıp durduğunu görünce onu omuzları üzerinde tutması için bir melek yaratmıştır. Meleğin ayağını altına kırmızı yakuttan bir kaya, o kayanın altına bir öküz, öküzün altına da büyük gövdeli bir balık yaratmıştır. Balığa karagah olmak için büyük bir deniz, denizin altına hava ve havanın altına da zulumat-karanlıklar halk etmiştir(Onay, 1996: 236). Bu ifadelerin bir benzeri Marifetnâme adlı eserinde de zikredilmiştir(İbrahim Hakkı, 2006: 36). Yine Hz. Peygamberin de bu konuyla ilgili bir hadisinin bulunduğu da rivayet edilmektedir.

Öküz taşun üstinde taşı balık götürür

Balık suyun içinde binâsın yilden kodı

(369/4)

Yel unsuru Allah tarafından emri altına verildiği Süleyman Peygamber ile pek çok şiire konu olmuştur. Sebe Melikesi Belkısın meşhur tahtını elde ettikten sonra emrine verilen rüzgâr ile istediği yere istediği anda ulaşmış; madde ve mânâ âlemine hükmetmiştir(Tatçı, 2005: c.I 135).

Yûnus Emre Dîvânı'nda mürşîd-i kâmil manevi tasarrufları ile mülkün Süleymân'ı olarak ifade edilmiştir. Yel(rüzgâr) ise mürşîd-i kâmilin manevi kuvveti olarak tanımlanmıştır. Yûnus kendisinin seyr ü sülûkta bu mertebeye eriştiğini, rüzgâra hükmettiğini söyleyerek dile getirmiştir.

Kâf'dan Kâf'a hükm eyleyen dîvleri hükmüne koyan

Yile binüp seyrân kılan bu mülke Süleymân benem

(195/6)

Uçan kuşlar uçunur esen yil görse turur

Dîvler hükmüne girür Belkîs-Süleymân mısın

(257/3)

Seher(sabâ) yeli doğu cihetinden esen hafif ve latif rüzgârdır. Divan şiirinde sevgilinin kokusunu taşıması, dağıtması ve yayması bakımından çokça kullanılmıştır. Bundan başka gülşen, bâğ, bostân gibi yerleri dolaşıp oraların gelişmesini, goncaların açılıp gül olmasını sağlar. Âşığa sevgiliden haber getiren bir postacı gibidir(Pala, 2008: 383). Yûnus bu rüzgârı koku, haberci, rahmet anlamlarında olacak şekilde kullanmıştır. Öd ağacı bilindiği gibi yakıldığı zaman güzel koku çıkaran bir ağaçtır. Çünkü rivayete göre Hz. Âdem ve Hz. Havva Cenâb-ı Allah'ın yasakladığı meyveyi yiyince anadan üryan kalmışlar ve ağaçların arkalarına saklanmak istemişlerdir. Öd ağacı dışında hiçbir ağaç onları dallarının altına sığdırmamıştır. Öd ağacı ise Hz. Âdem alnında nur-ı Muhammedîyi taşıdığı için buna izin vermiştir. Cenâb-ı Allah ödün gerekçesini kabul etmiş fakat emrine itaat etmediği için ona sadece yakıldığı zaman ortaya çıkacak güzel bir koku bahşetmiştir. Yûnus içindeki aşk ile vücudunun öd ağacı gibi yandığını, bu yangından çıkan dumanın ise seher yeli olduğunu ve dostun kokusunu getirdiğini söyler.

Öd agacı bigi yanar vücûdum
Dütünüm göklere seher yilidür

(50/2)

Dostu en iyi tanıyan ve bilen onun kokusunu, onun emaresini üzerinde taşıyan seher yelidir. Âşık seher yeli sayesinde ayrılığa tahammül edebilmektedir.

Dostdan haber kim getürdi sorun seher yillerine
Hak Çalab'um bititmesin ayrılığın kullarına

(345/1)

Seher vakti gün doğmadan önceki tan vaktidir. Duaların kabul edildiği bir vakit olduğu için bu sırada kul ve Tanrı çok yakınlaşır. Yûnus rahmet rüzgârının kulun niyazını ve aşkını dosta götürdüğünü söyler.

Yatanların yatlu hâli
Hiç nesneye irmez eli
Seher eser rahmet yili
Tanla seher vaktinde tur

(88/4)

3.2.2. Rüzgâr

Yûnus rüzgâr kelimesini daha çok zaman, devir, çağ anlamında kullanılmıştır. Âşkın ay ve yıl gibi kavramlarının olmadığını ifade etmek için ona rüzgârın yani

zamanın uğramadığını söyler. Rüzgarın kalıcı olmadığı Yine zamanın gelip geçici olduğunu rûzgâr kavramı ile dile getirmiştir.

Niçeler eydür Yûnus'a çün kocaldun 'ışkı kogıl

Rûzigâr ugramaz 'ışka 'ışkun ne ay u yılı var

(32/7)

Miskîn ol yâre miskîn gide senden kibr ü kîn

Rûzigâr gelür geçer pes kime kalasıdur

(64/5)

Yûnus çağın ve zamanın insanların itâatkârsızlığını, tevbe etmezliğini ifade etmek için “sarp rûzgâr” tamlamasını kullanmıştır. Burada rûzgârı yani zamanı sarp, çetin yapan gönüllerin mühürlü ve Hak bilmez oluşudur.

Oglanlar ögüt almaz yigitler tevbe kılmaz

Kocalar tâ'at kılmaz sarp rûzigâr olmışdur

(76/3)

Yine Yûnus Emre, acziyetinden ve dervişâneliğinden ötürü takındığı miskinliğin dost yüzünü görüp onunla sonsuz zamanın rûzgârını sürmesinden kaynaklandığını söyler. Yûnus burada rûzgâr unsurunu yine zaman anlamında kullanmıştır. Fakat burada kastedilen zaman kavramı âlem-i ervâhta ruhun geçirdiği bâkî zamandır.

Tehî görmen siz beni dost yüzün görüp geldüm

Bâkî devrân-rûzigâr dostıla sürüp geldüm

(191/1)

3.2.3. Nefes

Nefes yani soluk alıp verme canlı varlıkların en mühim hayati ihtiyacıdır. Çünkü nefes ile aldığımız hava insanın hayat sebebi, hücrelerin enerji sermayesidir(Pala, 2010: 213). Bu bakımdan nefes canlı ve cansız varlıkları birbirinden ayıran en önemli farktır. İnsan ömrü nefes alıp vermenin kesilmesiyle sona erer. Bu sebepten Şirazlı Sadi “Her nefeste iki şükür vaciptir. Biri nefes alabildiğin için diğeri ise aldığın nefesi verebildiğin içindir” demiştir. Yûnus Emre insanların her soluğunun ömür kesesini eksilttiğini söyler. O yüzden ömür kesesinin yarısının boşaldığı anlaşılnca tamamı boşalmış gibi farz edilmesi ve ona göre kendine çeki düzen verilmesi gerektiğini belirtir. Ömrü hoşluk ve güzellik ile geçirmek kişinin kendi elindedir. Sonuçta bu dünya gelip geçicidir. Ve verilecek son bir nefes ile inayete erecektir.

Her gâh ki nefes gelür ol kîsenden eksilür
Çün kîse ortalandı sen anı düketdün tut

(18/8)

Yüz yıllar hoşlugıla ‘ömrün olursa Yûnus
Sonucı bir nefesdür geç andan da ötdün tut

(18/11)

Nefes, tasavvufi ıstılahta ise gaybın latifeleriyle gönüllerin ferahlanması ve ilahi nefes olarak ifade edilmektedir(Uludağ, 2005: 273). Yûnus aşk derdiyle çaresiz bir şekilde hayrân olduğu için onun her soluğu bal ve şekerdir. Hatta kendisi gibi bî-çârelere onun bu tesirli nefesi anber gibi güzel kokular saçar ve dallarından cümle âlem hakikat meyvelerini tadar. Çünkü kâmillerin zikir ve riyâzât neticesinde nefisleri nefese, ter kokuları ise miske dönüşmüştür(Tatçı, 2012: 330).

Bî-çâre Yûnus'ı gör derdile hayrân olmuş
Anun her bir nefesi şehd ü şekere benzer

(69/10)

Nefesinden müşkile ‘anber düte
Budagından il ü şâr yimişlene

(324/2)

Rahmani nefes, ayn olarak a'yâna yayılmış genel varlık ve varlıkların suretlerini taşıyan heyuladır. İnsanın nefesi esas itibariyle aynı olduğu halde boğaz, ağız, dil ve dudakların çeşitli hareketleriyle nasıl farklı ses ve sözler haline giriyorsa, aslında bir ve aynı olan vücut da mazharlara göre o şekilde farklılık gösterir(Uludağ, 2005: 273). Yûnus bu vahdeti Hak nefesi olarak ifade etmiştir ve bu nefes olmadan ömrün sürdürülemeyeceğini belirtmiştir.

Ben beni senden ayru kanda bulam
Ki sensüz Hak nefes ‘ömrüm sürilmez

(107/4)

Yûnus'un erenler diye ifade ettiği veli ve dervişler söz, ses ve soluklarıyla muhatapları üzerinde ruhî ve manevi bir te'sir oluştururlar. Çünkü erenlerin nefesi kalpteki fitne yangınına söndüren ve onu rahatlatarak selamete erdiren bir unsurdur. Havanın ateşi söndürme kabiliyeti burada açık bir şekilde ortaya koyulmuştur.

Erenler nefesidür devletümüz
Anunçün fitneden olduk selâmet

(20/8)

Yûnus, Hak nefesi almayanların dost âşıklarının meclisinde yerinin olmadığını ve o meclisten uzaklaştırılması gerektiğini dile getirir.

Bu sohbe gelmeyenler Hak nefesi almayanlar
Sürün anı bundan gitsün tururısa çok iş ider

(80/4)

Her zaman özellikle de yolculuk sırasında âsâ bulundurmak sûfilikte bir gelenektir. Hz. İbrahim ve Hz. Musa'nın asâları olmuştur. Hz. Peygamber de asâ kullanmıştır. Çünkü asâ o dönemlerde hem silah, hem bazı ihtiyaçları giderme aracı olarak kullanılmaktadır (Uludağ, 2005: 45). Yûnus, sâlik olanın erenler nefesini kendisine asâ olarak kullanmasını tavsiye eder. Çünkü nefsinin kötülüklerinden ancak bu şekilde korunabileceğini düşünür.

Erenler nefesin 'asâ idin sen
Eger nefsüne uyarsan fenâsın

(279/9)

Erenlerin nefesi kutludur; hayat bahşedicidir. Bu nefes gönüllerdeki pası silip yerine nur doldurur (Tatçı, 2005: c.I 409).

Döndürür erün nefesi iricegiz Tanrı hâsı
Siler gönüllerden pâsı yirine nûr toldurmaga

(329/5)

Yaşıl ton geydi ağaçlar
Pervâz urup uçar kuşlar
Nefesün cânlar bağışlar
Söyle bülbülcüğüm söyle

(343/3)

Yine dervişliğin kutsiyetini dile getirmek için Yûnus Emre dervişlerin batan ve doğan bir ay olduğunu, her nefeste göğe ağan bir güneş olduğunu söyler.

Dervîş tolinur togar her nefes göğe agar
Ben diyeyin togrıyı cânına kıyan gelsün

(239/3)

3.2.4. İsrâfil-Sur

Arşı taşıyan büyük meleklerden biri olan İsrâfil, kıyamet günü sûr ile haşır ve neşri haber verecek olan ilâhî kudrettir. İsrâfil Aleyhisselâm Hak Teâla'nın emriyle

Sûr'a üç defa üfler birinci ve ikinci üfürüş çok şiddetlidir. Fakat üçüncü üfleyişi öyle zarif ve lâtif yapar ki, Sûr'un içinde olan ruhlar o anda ufuklara yayılıp her cân kendi kafesini bulur(İbrahim Hakkı, 2006: 43). Kıyamet günü elindeki Sûr'u birinci üfürüşünde bütün canlılar ölecek, yeryüzünde sert bir rüzgâr esip yeryüzünü harap edecek, yeryüzünün çarkını bozacaktır. Sûr'un ikinci üflenışıyle bütün mahlûkat dirilecektir(Tatçı, 2012: 201).

İsrâfil sûrını ura cümle mahlûk turı gele
Dirilüben haşre vara anda kâzî Sübhân ola

(9/2)

İsrâfil sûrını ura yir yüzi divşürile
Harâb ola berr ü bahr çarh-ı felek yoyıla

(306/1)

İsrâfil sûrını urıcak mahlûkât turugelicek
Senün ününden artuk hîç kulagum işitmeye

(3/8)

İkinci Sûr'un üflenışinde her suret kendi nefsinin arayacak ve nefisler o makamda haşr olacak, yani yeniden dirilecektir. İsrâfil'in bu ikinci nefesi diriltme maksatlardır.

İsrâfil sûrını urıcak her bir sûret nefsum diye
Ben anmayam hîç Yûnus'ı Tapduk gele ol dem dile

(317/10)

Andan İsrâfil Sûr ura ölenler yirinden tura
Mizân terâzû kurıla hükmini ide zü'l-Celâl

(153/6)

Yûnus Emre İsrâfil'in üflediği Sûr'a ledünnü manalar da yüklemiştir. Ona göre Hak âşıkları mürşid-i hakîkînin nefesiyle dirilecekleri, ruhlarına mezar olan vücudlarının ilâhî hayat bulacağı o gün, Cenab-ı Hakk'ın "Bugün mülk kimindir" sorusuna zikir ve fikirlerinin gücü nefes-i kudsi sahibi erenlerin himmetiyle cevap vereceklerdir(Tatçı, 2012: 202). Bu bakımdan İsrâfil ve Sûr, insan vücudundan taşra değildir.

Mûsâ'nun agdugı Tûr'ı yohsa Beytü'l-Ma'mûr'ı
İsrâfil çaldugı Sûrını cümle vücûdda bulduk

(133/5)

3.2.5. Koku

Koku beş duyardan biridir. Nesnelerden yayılan küçük zerrelerin burun zarı üzerindeki özel sinirlerde uyandırdığı duygudur(Türkçe Sözlük, 2005: 1196). Tasavvufi ıslahta ise velilerin etraflarına saçtıkları ve esmanın eşyaya yansımış sırrı olarak ifade edilen güzel kokulardır. Koku molekülleri hava unsuru olmadan bir yerden bir yere ulaşma kabiliyetine sahip değildir. Bu yüzden koku ile hava arasında her zaman bir bağ vardır.

Havanın “koku hali” âşık ve maşukun tevhîd ile hakikatleri ile ilgili sırlarıdır. Çünkü Allah, mahlûkata koku şeklinde tecelli etmiştir. Yûnus Emre koku mevzusunu daha çok çiçekler ile birlikte zikretmiştir. Bunun sebebi bitkilerin çiçek açanlarının daima etrafa güzel kokular saçmasıdır. Yûnus gül ve reyhan gibi güzel kokan iki çiçeğin yan yana getirildiğinde çiçeklerin kokusunun birbirine karışıp ayırt edilemeyecek hala gelmesini seven ile sevilenin ilişkisine benzetmiştir. Çünkü aşk gelince seven sevilen, sevilen ise seven olur. Tevhîd tecelli eder ve kokular bir olur.

Gül ü reyhânun kokusu ‘âşıkıla ma‘şûkadur
‘Âşık olanun ma‘şûkı hergiz öginden gitmeye

(3/7)

Cenâb-ı Allah bütün sıfatlarıyla mahlûkata tecelli etmiştir. Tecelli koku şeklinde olunca gül kokusunu getirir. Çünkü kâinat Hz. Peygamberin nurundan yaratılmıştır ve “gül Muhammed teridir.” Yûnus için.

İki cihân toptolu bâg u bostân olurısa
Senün kokundan eyü gül bostân içinde bitmeye

(3/6)

3.2.6. Yankı

Yankı, sesin bir yere çarpıp geri dönmesiyle duyulan ikinci sestir(Türkçe Sözlük, 2005: 2124). Yankının oluşabilmesi için hava boşluğuna ihtiyaç vardır. Yûnus yankı sözcüğünü kaya ile birlikte kullanarak kendisi gibi âşıkların sözlerinin aşksızlara kaya yankısı gibi geldiğini söyler. Çünkü kalbinde aşka dair en ufak bir hissiyat barındırmayan kişinin kalbi taştır. Bu nedenle söylenen sözleri âşık kendi söyler, kendi dinler.

‘İşksuzlara benüm sözüm benzer kaya yankusına
Bir zerre ‘ışkı olmayan bellü bilün yabandadır

(65/3)

3.2.7. Hüma Kuşu

Gökyüzü, oluşturduğu hava akımı sayesinde kuş gibi kanatlı hayvanların bu akımla kanat çırparak uçtukları bir mahaldir.

Hüma kuşu Kaf dağında, okyanus adalarında yaşadığına ve gökyüzünün en yüksek kısmından uçtuğuna inanılan efsanevi bir kuştur. Devlet kuşu, talih kuşu olarak bilinen bu kuşun gölgesi yeryüzünde kimin başına düşerse onun ileride padişah olacağına inanılmıştır. Şiirde daha çok refâh, kudret ve mutluluğa giden baht açıklığının sembolü olarak anılmıştır(Pala, 2008: 216). Gelenekte olduğu gibi irfan ehlini, mitolojik kuşlar temsil etmektedir. Ankâ, sîmurg, kaknus, hümâ gibi kuşlar tamamen ulvi kuşlar olup yerden, yuvadan, yiyintiden ve maddeden soyutturlar. Dolayısıyla mükemmeliyeti sembolize eden bu kuşların olumsuz bir kurgulanışı söz konusu değildir(Yıldırım, 2015: 237).

‘Înâyet anun işi anlamaz degme kişi
Bilgil bu hümâ kuşu ‘âşıklar devletidür
(34/6)

Dervîş bilür dervîşi Hak yolına turmışı
Dervîşler hümâ kuşu çaylak u baykuş degül
(167/3)

3.2.8. Uçmak

Hak Teâlâ, arş ve Kürsî ‘nin altında, yedi göğün üstünde Arşın nuru ile sudan sekiz cennet yaratmıştır. Bunlar birbirinden yüksektir ve her birinin “Adn, Dârü’s Selâm, Cennetü’l Me’va” gibi değişik isimleri vardır(İbrahim Hakkı, 2006: 22). Cennet gökyüzünün en yukarılarında düşünüldüğü için hava unsuru ile ilişkilendirilebilir. Fakat Yûnus uçmak arzusuyla onun nimetlerine ulaşmaya çabalayan biri değildir. Onun için gerekli tek şey Cenâb-ı Allah’tır. Çünkü ona göre uçmak seven kişi, âşık olmaz. Yine cennet zühd makamıdır, zahidlerin arzusudur. Didâr görenlere ise zindan yani mâsivadır.

Sensin benüm cânım cânı sensüz karârım yok durur
Uçmak'da sen olmazısan va'llâh nazarum yok durur
(52/1)

Seni gördüm güneş gibi Cennet bana zindân gibi
Cennet'üne zâhidün ko Uçmak'da arzûm yok durur
(52/6)

Miskîn Âdem yanıldı Uçmak'da bugday yidi
İşi Hak'dan bilenler şeytândan tutmayalar

(57/8)

Pâdişâhdan destûr oldu bizi bunda mülke saldı
İki cihân Uçmak oldu Uçmak'da Rıdvân'dayıdum

(169/8)

3.2.9. Dem

Yûnus'un nefes anlamında kullandığı bir diğer kelime de demdir. Dîvân'da toplam 62 beyitte dem kelimesini kullanmıştır. Fakat bu kelimenin “soluk” anlamına çok az beyitte rastlanmaktadır. Yûnus'a göre aşk İsa nefesiyle ölüyü diriltendir. Yûnus Cenab-ı Allah'ın Hz. İsa'ya bahsettiği mucize ile nefesiyle ölüleri dirilmiştir. Zira uyuyan gönülleri uyandıran canlı cenâzelere hayat veren iksir onun nefesinde mevcuttur(Tatçı, 2005: c.I 133).

Dirildür ölüyi 'İsâ deminde
Geh olur Mûsî-i 'Ümrân-ı 'ışkdur

(90/7)

Bir dem gelür 'İsâ gibi ölmüşleri diri kılur
Bir dem gelür güm-râhleyin yolında ser-gerdân olur

(49/12)

3.2.10. Ruh

Dinlerin ve ruhçu felsefelerin insanın vücudunda bulunduğunu kabul ettikleri, yaşamın özü saydıkları, canlılığı sağlayan, maddesel olmayan ve ölümsüz olan varlık ruhtur(Tatçı, 2012: 433). Ruh emir âleminden olup cismi idare etmek vazifesiyle görevlendirilmiş müstakil bir varlıktır. Beden ölse dahi ruh varlığını devam ettirir. Ruh latif ve nuranidir. Beden hapisanesine düşünce kesif ve maddi olmuştur.

Her varlık hayat(cân) sahibi olduğu halde bu varlıkların hepsinde rûh yoktur. Rûh-ı insânî, cân denen varlığın kemâl halidir. Kur'ân-ı Kerimde buyurulan “ Rûh, Rabbimin emrindedir. Size ilimden pek az bir şey verilmiştir.”(İsra 17/85) ayeti bunun delili niteliğindedir. Çünkü cân denen varlığın ruha dönüşebilmesi için insanın iman etmesi ve nefis eğitiminden geçmesi gerekir(Tatçı, 2012: 433).

Rûhumdan kimsene haber viremez

Emrdür kâdırılığı virür hareket

(19/5)

Yûnus Emre ruhunu dört unsurla hayat buldurmadan önce öldürmüş gönül kazanında bütün nefsi davranışlarını pişirmiştir. Ruhun cisme ulaşmadan önceki mahali âlem-i eruâhtır ve Yûnus Elest meclisinde verdiği söz ile doğmadan ölenlerden olmuştur.

Çig bişüp kazan taşmadın rûh cisime ulaşmadın

Ana rahmine düşmedin ol togmadın ölen nedür

(94/4)

3.2.11. Gökyüzü, Arş, Gök

Yûnus Emre'nin hava unsurunu kastederek kullandığı bir diğer kelime ise göktür. Yûnus bu kelimeyi yine arş, gökyüzü ve ay, yıldız gibi gök cisimleri ile birlikte zikretmiştir. Cenâb-ı Allah melekler ve ruhların yaratılmasından sonra ilk cevhere muhabbetle bir daha bakmış ve onun yüzü suyu utancından harekete geçip dalgaları yükseltmiştir. Sonuçta cevherin yüce özünden “Arş-ı Azâm” vücûda gelmiştir. Arş-ı Azâm'ın nûrunun büyüklüğü o kadar fazladır ki bütün yarattıklarının sıfat ve suretleri burada nakşolunmuş, resmedilmiştir. Göklerin üstünde Rahman'ın arşı meleklerin kıblesi olarak kılınmıştır(İbrahim Hakkı, 2006: 16-17).

Halâyık bunda gelmedin gökler melâik tolmadın

Bu mülke bünyâd olmadın mülk-i yaradandayıdum

(172/2)

Çün elini 'ışka ura 'ışk okına kimdür tura

Gök yüzinde melâiki 'ışk anı indürdi yire

(307/2)

Gevherden bug çıkardı bugından gök yaratdı

Gök yüzünün bizegin çok yıldızlar eyledi

(355/2)

Yûnus Emre arşı zatî tecelli mahalli olarak görür. Mîraç'ta ruhun seyri ferşten arşa hatta arş-ı azime doğrudur. O yüzden Cemâlullah burada müşâhede olunur(Tatçı, 2005: c.I 186). Arşın tek sahibi vardır o da Cenâb-ı Allah'tır.

Senündür ‘Arş u Kürsî Levh ü Kalem

Döner çarh yer tutur hoş hikmetün var

(48/11)

Meydânumuz meydân oldu cânlarımız hayrân oldu

Her dem ‘Arş'a seyrân oldu Hazret oldu dîvânumuz

(118/6)

Bu çizginen gökleri tahte's-serâ yirleri

Yitmiş bin hicâbları cümle vücûdda bulduk

(133/2)

Dîdârum sana ‘ıyân gösterem bellü-beyân

În Burâk'dan ol yayan ‘Arş'uma bas bir ayak

(134/10)

Geh feleklerde meleklerden dilekler eyleyem

Gâhı ‘Arş' u şems ile gerdün olam gerdân olam

(201/2)

Üveys yirinden turdı ‘Arş'da na'lin döndürdi

Muhammed anı gördi visâle döndi firâk

(134/12)

Gör Muhammed n'eyledi gökleri seyreyledi

Ümmetini toyladı ‘Arş'a henüz varıcak

(134/8)

Yûnus âşıklar meydanını arştan yüce görmüştür. Çünkü orada artık âşık maşuk ayırımı yoktur. Her şey yek vücuttur.

Yûnus sen Tapduk'a kılğıl du‘âlar

‘Âşıklar meydânı ‘Arş'dan uludur

(50/7)

‘Âşıklar meydânı ‘Arş'dan yücedür

Çalarlar çevgânı topı belürmez

(113/9)

Gah batn-ı Hût içinde Yûnus'ıla söyleşem

Geh çıkam ‘Arş üzere bir cân olam Selmân olam

(201/6)

Geh dönem bir şems olam zerremde yüz bin ‘Arş ola
Geh yine tугyân olam ‘âlemlere tûfân olam

(201/44)

Yûnus yine kıyametin şiddetini göstermek için göklerin çatlayıp yıldızların insanların üzerine düşeceğini söyler.

Ol günde gök çatlayısar
İnsân niçe katlanısar
Ol günde kim korkmayısar
Ağlaşalum ol gün için

(272/3)

3.2.12. Ay, Yıldız

Dünya, çember içinde çember olmuş kabuklarla örtülüdür. Bu gök katmanlarına işlem bilginleri felek demiş, feleğin her bir katmanının da iç içe istiflenmiş olduğunu söylemişlerdir. Feleklerin birbirine karşı olan dönüşleri insanların talihleri, refah ve mutlulukları üzerinde etkili olur(Pala, 2010: 210). Göğün hâkimi Allah’tır. O’nun emri ile felekler döner ve ayın, güneşin devranı yine O’dur. Yûnus Hz. Muhammed’i yıldıza benzetmiştir. Kâinatın yaratılma sebebi olarak gösterdiği o yıldız hiçbir peygamber yokken yetmiş bin yıl öncesinden onu yaratmıştır.

Yitmiş bin yıl öndinden yaratdı Muhammed’i
Hak kendü âşık oldu bahâne bir yılduzdan

(233/8)

Ol yılduz ki varıdı kandaydı Âdem cânı
Ya bunca peygamberler anılmadı ağızdan

(233/9)

Yine Yûnus dervişlerin sohbetini yüceltmek için ay ve güneşin onlara ortak olarak meleklerle Yaradan’ı tesbih ettiğini söyler. Çünkü hava, dört element içinde en ruhani olanıdır ve melekler havada uçar(Pala, 2010: 212).

Ay u güneş müştâk durur dervîşlerün sohbetine
Firişteler tesbîh okur zikir ider dervîşleri

(374/2)

Hârût ve Mârût yeryüzüne inmeden önce, Allah katında yaşayan iki melektir. İsrailiyat’ta oldukça geniş rivayetlere bürünmüş olan Hârût ve Mârût’a, Kur’ân’ın bir

ayetinde (Bakara 2/102) telmih edilmektedir. Yûnus Emre, Dîvânı'nda iki beyitinde doğrudan, bir beyitinde de “melâik” adıyla bu meleklerden bahseder. Yûnus'un eserinde bu iki melek, mecazi aşk ve dünyevi ihtiraslara takılıp kalan kişileri sembolize eder ve bu da hava unsurunun mecazi anlamını karşılar. Hârût ve Mârût'un âşık oldukları Zühre, mecazi aşk ve dünya sevgisinin yani kesretin ifadesidir.

Gör Hârût-Mârût neyidi Hazret'de ferîşteyidi
Nasîbin 'ışka aldurup makâmın zühreye vire

(307/3)

Gökdeki Hârût-Mârût 'ışk için indi yire
Zühre yüzün göricek unıtdı Rahmân'ını

(398/6)

Yılduzıdum bunca zamân gökde melâik arzûmân
Cebbâr-ı 'âlem hükm ider ben ol zamân andayıdum

(169/9)

Niçe bir Cercîs ü Bercîs olam u Mirrîh olam
Niçe bir Câlinûs u Bukrât olam Lokmân olam

(201/23)

4. ATEŞ (OD)

4.1. Ateş İle İlgili Genel Özellikler

Ateş, yanabilen bir maddenin tutuşma sıcaklığına gelerek oksijenle temas etmesi neticesinde ortaya çıkan ısı, ışık, nâr, od'dur. Devamlılığı için yakıt ile oksijenin mevcut ve temas halinde olması gerekir(Pala, 2010: 244). Yûnus Emre Dîvânı'nda bu unsura, genellikle tasavvufi açıdan yakıcılık, ızdırap vericilik, eriticilik, aydınlatıcılık, yok edicilik, süreklilik, sıçrayıcılık, hayat vericilik gibi özellikleri ile yer vermiştir. Divan edebiyatında ateş, aşkın içinde bulunduğu aşkın ızdırabıdır. Ayrıca sevgilisine duyduğu özlem ve hasret de ateş şeklinde kendini gösterir ve daima aşığın yakar(Pala, 2008: 41). Yûnus Emre'nin gönlündeki ateşin ise mahiyeti farklıdır. Çünkü onun gönlünde yanan aşk ateşidir ve bu ateş yaratıcı tarafından insanoğlunun gönlüne misak gününde, can eyvanında (ruhlar âleminde) yerleştirilen aşktır(Demirel, 2006: 82). Bu sebeple Yûnus ateş unsurunu zikrederken “ışk odı, mahabbet odı, sıdk odı, Nemrud odı” terkiplerini kullanmıştır. Kâinatta var olan her şeyin yaratılma sebebi aşktır. Bu aşk Muhammedi Nur şeklinde tecelli etmiş ve tüm varlıkların hakikatleri olmuştur. Yûnus bu nedenle onu “aşk odı” olarak ifade etmiş ve kâinatın bu aşkın ateşiyle ayakta durduğunu söylemiştir. Bu bakımdan aşk ateşi yaratılışın en önemli nişanıdır.

Ne var eger Yûnus dahı ‘ışk içinde zerreyise
‘İşk odıyla kâyım durur yirile gök çarh-ı felek
(144/8)

Nâgâh yağmâ eyledi ‘ışk odı cânümüzı
Hîç kimse nitelikden virmez nişânümüzı
(416/1)

Aşk ateşi ezelden beri âşıkların gönlünde yanar ve ölüm anına dek, hatta ölümden sonra dahi canlı kalır. Yani bir bakıma ebedidir. Aynu'l-Kudat Hemadanî, göklerin, unsurların, suyun, toprağın, havanın ve ateşin Allah'a iştihak duyduklarını düşünür. İştihak onların özündedir. Bu öz aynı zamanda ateşin de hakikatidir ve bu hakikat, Allah'a iştihaktan başka bir şey değildir(Pürcevadi, 1998: 397). Yûnus bu iştihakı aşk olarak kabul etmiş ve bu aşkın aslının ateş olduğunu dile getirmiştir. Yalnız bu hakikatin ifşa edilmemesi gerektiğini de söylemiştir.

Cümle Hak'a yol vardılar sabrıla Hakk'a irdiler
‘İşkun aslı oddan durur sabrumıla olmaz benüm
(214/7)

Evvel dahı varıdı cânımda bu ‘ışk odı
Eşkere itmez idüm bilürdüm ki dost kodı

(371/1)

Yerle göğün hakikati ışıktır. Bu, yüce Allah’ın zâtından tecelli etmiş ışıktır. Öyleyse yerde ve gökte bulunan her şey bu tecelliden pay almıştır(Pürcevadi, 1998: 399). Bu tecellilerden biri de aşk ateşiyle yanan âşıktır. Onun kandil gibi yanan gönlünden etrafa yayılan ışıklar Hak aşkıyla yanan diğer âşık gönüllerin karanlığını aydınlığa erıştırir.

‘Işk odına yan dirisen gönüllere gir dirisen
Karanular aydın ola ne kandil ü çerâk bana

(10/3)

Yûnus’a göre aşk bir ateştir; yürekte yanar ve buna bütün âlem şahitlik eder. Çünkü âşığın yüreğinde yanan ateşle, ağzından çıkan âh dumanı bu aşkın en belirgin emaresidir.

‘Işkun odı yüregümde yandugına ‘âlem tanuk
Kanda bir od yanarisa nişânı var düdün tüter

(78/2)

Aşk ateşinin ızdırabı çok şiddetlidir. Canını, gönlünü ve ciğerini aşk ateşinde yakan Yûnus’un benzi sararmış; gözleri yaşarmış ve ciğeri yaralanmıştır. Bu nişan kimde varsa o aşk ateşine düşmüştür.

Cân u gönüli n’itdüm ‘ışkun odına atdum
Sıdkı dahı unuttum gümân kayusu degül

(165/9)

Nişânı bu benzi saru gözleri yaşdur ‘âşıkun
‘Işk odına yanar cânı ciğeri başdur ‘âşıkun

(146/1)

Başaklar haziran güneşi olmadan sararıp olgunlaşmaz. Yûnus’un kâmil olup sülûkta olgunlaşması için de aşk ateşiyle yanması gerekir. Yûnus gönlünde yanan aşk ateşinin dumanıyla benzinin sarardığını söyleyerek bu olgunluğa ulaşmaya çalıştığını ifade etmektedir.

İçümde yanar ‘ışk odı gönlümde anun hasadı
‘Işk odunun tütüninden Yûnus'un benzi sarara

(307/6)

Ateşin en önemli özelliği sürekliliğidir. Sürekliliği de onu canlı tutan en önemli husustur. Ateş sürekli bir değişim halinde durmadan değişir. Durmadan değişir, büyür ve küçülür. Ateş hiçbir zaman aynı kalamadığı halde hep aynı olandır(Fromm, 1990: 32-33). Aşk ateşi de böyledir. Sürekli aşkın gönül چراغında yanar durur. Fakat âşkın, gönlünde yanan bu sürekli ateşi ifşa etmemesi gerekir. Yoksa akıbeti bu ateşin harında Mansûr gibi yanmak olur.

Sır sözi eşkere olmaz anda od yanar belürmez
Dün ü gün yanar söyünmez bu benüm çerâgum anda

(310/7)

Dünyâya çok gelüp gitdüm erenler etegin tutdum
Kudret ünini işitdüm kaynayuban cûşa geldüm

(224/2)

Ateşin bir başka özelliği de sıçrayıcı olması ve bu yolla yayılmasıdır. En ufak kıvılcım dahi önüne engel konulamayan büyük yangınlar çıkarabilir. Yûnus, aşk ateşinin de böyle olduğunu söyleyerek bir zerresi ile gönlündeki aşkı aşıkâr ettiğini dile getirmiştir.

Senün 'ışkun odı meger sıçramaya kimesneye
Bir zerre degdi Yûnus'a cihân içinde fâş oldu

(354/10)

Yûnus yüzünü ve gönlünü dosttan tarafa döndürdüğü için gönlünü dostun ateşinde yakmayı göze almıştır. Yaradan'ın cemâl ve celâl tecellileri Yûnus'un nazarına değdikçe aşk ateşi de onunla her an yanmaktadır.

Yanup oda dirsen girem yatluga baş indürmeyem
Senden yüzüm döndürmeyem çün sana tutdum yüzümi

(409/3)

Yine yüzini gördüm yine yüregüm yandı
Dost senün 'ışkun odı yüregüme dayandı

(400/1)

Ateş eriticidir. Bunu şu şekilde izah etmek gerekirse, yer kürenin alt tabakalarına doğru gidildikçe magma denilen ateş kütlesi karşımıza çıkar. Burada sıcaklık çok fazladır ve bütün madenler erimiş vaziyettedir. Zaman zaman gizlendiği bu yerden yanar dağlar yoluyla çıkar ve önüne gelen her şeyi yok edip eritir. Aşk ateşi de böyledir.

Aşığın gönlündeki gizinden kurtulduğu anda ona demirden yapılmış dayanıklı zırhlar bile kâr etmez. Çünkü aşk ateşi sert sözdür. Oku cana batınca acıtır.

Çokal-cevşen bu 'ışk odına döymez

Okı câna batar katı yaludur

(50/3)

Serd söz ile gönül yıkdum od oldum cânları yakdum

Sırrımı 'âleme çakdum bu halka temâşâ geldüm

(224/4)

Aşk ateşi gönle düşünce yürekteki yağı eritir. Gönülün nefsi heveslerini kökünden ateşe atar ve orada yok eder. Burada Yûnus ateşin hem eriticiliğini hem de yok ediciliğini birlikte zikretmiştir.

'İşkun odı düşdi câna eritdi yürek yağını

Kesdi hevâsetün kökin oda yandurdu bâgını

(376/1)

Ateş yakıcıdır ve dokunduğu yer neresi olursa olsun ızdırıp verir. Fakat Hak âşığı için gönlündeki aşk ateşi ne kadar yakıcı olursa olsun âşık bundan gam yemez. Çünkü aşk ateşi âşığın sadece nefsinin yok etmez. Onu her türlü gamdan kurtarıp yokluğu ile birlikte hakkaniyete erdiren yegâne unsurdur. Bu bağlamdan hareketle Yûnus, dost aşkının ateşi ile yanan ciğerinin parça parça olsa dahi bundan herhangi bir rahatsızlığının olmayacağını dile getirir. Çünkü aşk ateşinde yanmak Yûnus'un hoşnut olduğu bir durumdur.

İy dost senün 'ışkun odı cigerüm pâre baş kılur

'İşkundan yanar yüregüm yandugum bana hoş gelür

(92/1)

Aşk ateşi, Yûnus'un aşk derdinin dermanıdır. Bu yüzden Allah'tan kendisini bu aşkın ateşinde yakmasını ister. Çünkü o gerçek bir dost âşığdır. Aşk ateşi ne kadar ızdırıp verirse versin, o bu cevri ü cefaya asla ah vah etmez. Onun için sevgilinin lütfü da, kahrı da hoştur.

Ben eydürem kim iy Ganî nedür bu derdün dermânı

Zinhâr esirgeme beni 'ışk odına yak Çalab'um

(186/3)

Senden gelür cevır ü cefâ ben âh u vâh itmeyeyüm
Düşmişem ‘ışkun odına yanup niçe dütmeyeyüm

(215/1)

Yûnus eydür iy sultânım ‘ışk odına yandı cânım
Virsen eger dermânını ayruk cânım ölmez benüm

(226/7)

Ateş, hava unsuruyla biraraya gelince çıkacak yangından kurtulmak mümkün değildir. Aşk da cana düşünce yanmaması gibi bir durum söz konusu olmaz. Yûnus canına düşen bu aşk ateşi ile halinden hoşnut bir şekilde yana yana dolaşmaktadır.

Hoşdur eger yürürisem ‘ışk odına yana yana
Pes yanmadın nite olam çün ‘ışk odı düşdi cânâ

(294/1)

Pervane ile şem arasındaki hikâye divan şiirinde sıkça işlenen mazmunlardan biridir. Âşığı temsil eden pervâne, muma âşıktır. Onun çevresinde döne döne en sonunda kendini alevlere bırakır, yok olur. Tasavvufi anlamda vahdet yolundaki sufînin kendini yok etmesi bu durumla benzerlik gösterir. Ateş yok edicidir. Aşk ateşiyle yanan Yûnus, aynı pervanenin mumun alevinde kendini feda edip yanması gibi dostun aşkının ateşiyle günde bin kez yanıp yok olmaktadır. Fakat bu hâl Yûnus’a öyle güzel, öyle şirin gelir ki bu ateşe cânını sürekli fedâ etmek ister. Ateşin iştîyâk ediciliği burada bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Çünkü Yûnus öyle bir cezbededir ki, aşk ateşi şekerden bile daha tatlıdır.

Râzîyam ol oda ben günde bin kez yanarısam
Gör niçe cân fidâ kılur şem‘i öninde pervâne

(294/7)

‘İşka neçe yanarısam dahı şîrîn gelür bana
Cânım fidî olsun beni bu ‘ışk odına atana

(294/8)

Günde bin kez yanaram râzîyam ben şol oda
Zîrâ şekerden şîrîn bana ‘ışkunun odı

(371/5)

Ateş harlandığında kontrol altına alınamaz bir güç haline gelir. Yûnus gönlündeki aşk ateşinin onu cûşa getirip hoşnut ettiğini ve bu coşkuyla yanan aşkının söndürülmesinin mümkün olmadığını söyler.

‘İşk odı cûş eyledi cânımı hoş eyledi
Kimse söyündüremez cânumda yanan odı

(371/8)

Yûnus’a göre âşığın en önemli özelliği pervane gibi yok olacağını bile bile kendisini ateşte yakmasıdır. Tasavvufi istilahta dervişler de mürşid huzurunda mumum çevresindeki pervaneler gibi mürşidin aşkıyla kendini aşk ateşinde yok eder. Çünkü bilir ki ateşte yok olmadan âşık olmak mümkün değildir.

‘İşka tanışık sıgmaz degme cân göge agmaz
Pervâne gibi oda yanmayan ‘âşık mıdur

(36/5)

‘Âşık ol ‘ışk odına pervâne gibi yana gör
Oda yanan kimseler pes cânıdur âşıklarun

(150/2)

Yûnus’un od kelimesi ile zikrettiği başka bir terkip ise “sıdk odu” dur. Sıdk odu Allah’ın sıfatları ile varlığın sır tarafına zuhur eden tecellilerinin âşıklar tarafından gönül gözüyle görülmesini sağlayan ve gönlündeki şüpheleri, kesreti yok eden vahdet ateşidir. Burada ateşin nur gibi aydınlatıcılık özelliği ön plana çıkarılmıştır.

Miskîn Yûnus gözün aç bak iki cihân toptolu Hak
Sıdk odına gümânı yak ol eşkere pinhândadır

(54/9)

Âşığın bedeni aşk ateşiyle yandığı için aşk külhân olarak düşünülür. Burası aynı zamanda âşığın gül bahçesidir. Çünkü âşıklar bülbül gibi gül başında aşk ateşine kanatlarını ve bedenlerini yakarlar. Onlar her zaman aşka müşteri oldukları için en sonunda ona vasıl olup onunla barışmış kimselerdir.

Bu yirün külhânları gülşenleridür ‘âşıkun
Anda bülbüller yakarlar ‘ışk odına bâl u per

(67/3)

Her kim ‘ışka irişe ‘ışk anunla barışa
Kim ‘ışka müşteriyse cânına od urmuşlar

(68/2)

Yûnus hakiki âşığın aşk ateşiyle yanarak meydana geldiği söyler. Nitekim en kıymetli cevherler de yüksek ısıya maruz kalınca bünyesindeki yabancı maddelerden

kurtulup ve özüne döner. Burada ateşin ayrıştırıcı ve bütünleştirici özelliği ön plana çıkmıştır.

Mescidde medresede çok ‘ibâdet eyledüm

‘İşk odına yanuban andan hâsıla geldüm

(196/9)

Tanrı’nın kâinattaki tecellileri karşısında gönül gözüyle ezeli sırrı bilip ona hayrân olan Hak âşığının aklı başından gider ve aşk ateşine düşüp durmadan onunla yanar durur. Yûnus bu hal üzereyken nazarının değdiği her şeyi Tanrı zannetmektedir.

Giderem ‘aklum başumdan şaşuban

Yanaram ‘ışkun odına düşüben

(244/1)

Şöyle hayrân eyle beni ‘ışkun odına yanayın

Her kancaru bakarısam gördüğüm seni sanayın

(268/1)

Gündelik hayatta insanlar beslenme ihtiyaçlarını gidermek için yemek gibi unsurları pişirmede ateşten faydalanır. Yûnus Emre aşk ateşiyle pişen aşlarla (iyi amellerle) donattığı aşk sofrasında kendisi gibi âşık gönülleri toylamak istemektedir.

‘İşkun od urdı cânuma gelsün ‘âşıklar yanuma

Dökeyin ‘ışkun hânını ‘âşıkları toylayayın

(283/3)

Yûnus Emre aşk ateşinin yakıcılığını aydınlatıcılığı ile birlikte de zikretmiştir. Ona göre aşk oduyla yanan âşığa talih gülmüş demektir. Çünkü aşk ile yanan gönlünden yükselen âh dumanı gönül evinin üzerinden kalktıktan sonra orası artık aşk ateşinin nuruyla aydınlanıp feraha kavuşacaktır.

Devlet durur ol kişiye yanarısı ‘ışk odına

Acı tütünü çıkıcak aydın olısar bu hâne

(294/5)

Duman nesnelerin ateşte yanması sonucu ortaya çıkar ve hava akımından dolayı daima yukarıya yükselir. Yûnus’un gönlünde olan aşk ateşinin dumanı da arşa doğru yükselmektedir. Çünkü bu duman âşığın aşkta yok olma alametidir. Yûnus aşkta yok olarak arşa duman şeklinde çıkmak; orada dostla bir olmak arzusundadır. Bu hali dışarıdan gören göz idrak edemez. Bu kül olmuş gönlü, ancak batınî bir nazar anlar.

Ne kim senün cevrunile geçürmişem ben günümi

‘İşkun odı çıkarısar ‘Arş'a degin dütüümü

(409/1)

‘İşkun odı düşdi bana ben yanaram ne gam sana

Yanup içüm kül olmuşam gözetme taşra tonumu

(409/2)

Ayrılık ve hasret elem, acı vermesi yönüyle ateşle alakalıdır. Çünkü bunlar âşığa hem maddi hem de manevi ızdırap verir. Fakat Yûnus’un bahsettiği ayrılık ve hasret kavramları Dîvânı’nda tasavvufi boyutuyla ele alınmıştır. Kul, dünya denen gurbet yurdunda asıl vatanı olan Yaradan’ın yanını arzuladığı için hasret ateşiyle durmadan yanmaktadır. Yûnus bu halini kimsesizlik olarak da ifade etmiştir.

Kimseler garîb olmasın

Hasret odına yanmasun

Hocam kimseler olmasun

Şöyle garîb bencileyin

(277/3)

Aşk ateşinden tadan sürekli onunla ve onu gönlüne yerleştiren ile hemhâl, yek vücut olduğu için dostun ayrılığının ateşinden kaynaklı kaygısından kurtulur.

Dadarsan ‘ışk dadından geçesin zâhir dînden

Ayrulıgun odından ol vakit kurtulasın

(281/6)

İnsanların insaniyet vasfına ulaşabilmesi için ateşe, hatta ateşle yanmaya pişmeye ihtiyacı vardır. Çünkü sûfî anlayışında ateş arındırıcı ve temizleyicidir. Bu nedenle ateşte yanarak sülûkta mertebe kat etmek büyük önem arz eder. Sâliki maddeden yani nefsi isteklerinden kurtaracak tek unsur ateştir. İnsan-ı kâmil olmanın en önemli merhalesi budur. Nefis ancak manevi ateşle olgunlaşır, pişer(Pala, 2010: 302). Yûnus bu sebeple nefsinin dirlik olarak ifade etmiş ve onun çiğliğinin aşk ateşiyle yandıktan sonra kâmilleştiğini dile getirmiştir. Sonuç olarak aşk ateşiyle yanan âşığın da gönlünde artık başka ateşe yer yoktur.

Her nesne ki çiğ olıcak od olmayınca bişmez ol

Benüm dirliğüm çiğidi ‘ışk odı oldu bahâne

(294/3)

Kişi ‘âşık olmak gerek ma‘şûkayı bulmak gerek
‘İşk odına yanmak gerek ayruk oda yanmaz ola

(327/5)

Gönüllerde ig olmagıl mahfillerde çig olmagıl
Çig nesnenün ne dadı var gel ‘ışk odına biş yüri

(403/7)

Ateş her şeyi arındırır. Çünkü maddeyi ayrıştırma ve katkıları yok etmek gibi bir vasfı vardır(Bachelard, 1995: 105). Yûnus her zaman aşağılık, saldırgan ve hor gördüğü nefisini it olarak adlandırarak bu nefis itinin ateşle yakılarak yok edilmesi gerektiğini söyler. Çünkü ona göre aşığın dünya zevklerinden arınması ancak bu yok oluşla gerçekleşecektir.

Anun gibi dîn ulusu hâç öpdi çaldı nâkûsı
Sen dahı bırak nâmûsı nefsün itini oda yak

(130/6)

Nefsinin hırs ve dünya arzusu gibi hasletlerini yok etmek isteyen Yûnus bunun için onu ateşte yakar, yok eder. Nefsinin evini de yıkar ve darmadağın eder. Bu, onun nefsiyle savaşıdır.

Uram yikam nefs evini oda yana hırs u hevâ
El götürüm şimden girü nefsile savaş eyleyem

(197/4)

Ateş ile koku arasındaki ilgi ateşin güzel kokuyu ortaya çıkarma özelliğinden kaynaklıdır. Aşk ateşi sürekli ve âşık aşk ateşinin harareti arttıkça etrafa aşk kokusunu saçar. Bu açıdan bakıldığında Yûnus’un konumu öd ağacı gibidir. Çünkü öd ağacı da yanıp yakılmadan güzel kokusu ortaya çıkmaz.

Yıl on iki ay ‘ışk odı içümde uş yanup durur
Yandugunca artar kokum devrüm geçüp solmaz benüm

(214/6)

4.1.1. Ateş – Su İlgisi

Ateş yanıcı ve yakıcı, su ise ferahlatıcı ve söndürücü bir özelliğe sahiptir. Maddelerin egemenliğinde su ile ateş arasındaki zıtlıktan daha büyük bir tezat yoktur(Bachelard, 1995: 113). Yûnus Emre de ateş ve su gibi iki zıt unsur, bazı beyitlerinde aşk ve gönül ile bağlantılı olarak mevzu etmiştir. Muhabbet ateşini gönlüne

düşüren Yûnus, denizlere dalsa dahi bu ateşi sönmez. Bilakis artar. Çünkü Yûnus'un boğulmak istediği gönül deryası muhabbet ateşinin kaynağı olan vahdet mahallidir. Burada da artık ne ateşin yakıcılığı ne de suyun söndürücülüğü hüküm sürer.

Bu mahabbet odı benüm yüregümde yana durur
Denize gark olurısam söynüp hatâ kılmaz benüm

(214/5)

Bu mahabbet odı benüm yüregümde yana durur
Denize gark olurısam söynüp hatâ kılmaz benüm

(329/1)

Aşk derdinin dermanı yine aşktır. Bu yüzden aşk ateşiyle yanan gönüle dert suyu içince ferahlık gelir ve Tanrı'nın tecellileri karşısında gözü gönlü açılır, hayrân bir şekilde dolaşıp durur. Yûnus suyun ateşe karşı serinlik ve teskin etme özelliğinin baskınlığını ön plana çıkarır. Çünkü denize düşen ateş tütmez ve söner.

‘İşkun odına yanayın derdün suyına kanayın
Gördüğüm seni sanayın hayrân olayın bir zamân

(253/4)

Su gibi sıvıların sıcaklığı belli bir dereceye ulaşınca buhar durumuna geçer ve fokurdamaya başlar. Aşk ateşinin harareti de öyle şiddetlidir ki bir zerresi dahi denizleri kaynatacak kudrete sahiptir. Bu yüzden bu ateşe düşenin mutlak akıbeti tutuşup yanmaktır.

Bir zerre ‘ışkun odı kaynadur denizleri
Düşdüm ‘ışkun odına tutuşuban yandum ben

(280/2)

Gözyaşı aşkın ateşini artırır. Bu yüzden âşıklar sürekli gözyaşı dökerek içlerindeki aşkın hararetini dışarı vurur. Bu durum da aşk ateşinin gözyaşı ile olan birlikteliğinde ateş ve su unsurunun birbirinin varlık sebebi olduğunu gözler önüne serer. Bu yüzden Yûnus sürekli aşk ateşiyle gözyaşı döker.

‘İşkun odına yandugum ağlamak oldu güldüğüm
Dost sana zâri kıldugum münkirlere savaş gelür

(92/2)

Yansun cânım yansun ‘ışkun odına
Aksun yaşum aksun silmezem ayruk

(129/7)

4.1.2. Od(Ateş) – Hallâc-ı Mansûr

Yûnus Emre'nin Dîvânı'nda en çok zikredilen mutasavvıf Hallâc-ı Mansûr'dur. Hallâc "Ene'l-Hak" sırrını ifşâ etmiş ve devrinin insanları tarafından anlaşılmadığı için önce asılmış sonra yakılarak katledilmiştir. Özellikle bedeninin yakılarak küllerinin savrulması hadisesi Yûnus gibi pek çok mutasavvıfı derinden etkilemiş ve ondaki cezbe halinin bedeli olan bu eyleme çok değişik manalar yüklenmiştir. Hatta bu durum seyr ü sülûkta ilerleyen sâlikin geçtiği fena makamlarını ve Hak sırrını ifşâ neticesinde fenâfillaha ulaşmasını ifade etmek için sıklıkla kullanılmıştır. Sûfî'nin vahdet bilincine varması Mansûr gibi aşk ateşinde yanmasıyla mümkündür. Yûnus bunu Tanrı tarafından âşığa verilen bir aşk kadehi olarak tasavvur etmiştir. Bu Mansûr kadehinden içip dört bir yanına ateş düşmeyen Yûnus'u anlamaz.

‘Âlemde fîtneyi kodum Mansûr'ı kül itdi odum
Dilinde Ene'l-Hak didüm boynındaki organ benem
(199/2)

Niçe bir derdler ile odlara yanam yakılam
Niçe bir şâkir olam zâkir olam mihmân olam
(201/20)

Mansûr eydür Ene'l-Hak dir sûretün oda yak
Dinüz dâra gelsünler ben dârı kurup geldüm
(217/6)

Uş yine Mansûr kadehin ma‘şûka sundı elüme
Dört yanumdan od urdılar kimse hâlüm bilmez benüm
(226/2)

Hallâc-ı Mansûr gibi "Ene'l-Hak" diyerek sırrı ifşâ edenlerin sadece maddi ateşte yakıldığı zannedilir. Çünkü zahiri görenlere göre bu kelim küfürdür ve dinde imanda yeri yoktur. Hâlbuki Mansûr'un yandığı ateş ezelden beri ruhundadır. Yûnus da Tanrı'nın katında makbul bir âşık olmak için Mansûr gibi yanmak, yakılmak, küllerini savurtmak istemektedir.

Her kim anı gördüm dise gerek oda yakalar
Her kim ana şek getirür ne dînde ne îmanda
(328/3)

Eger gerçek ‘âşıkısan key beklegil sır sözünü
Bir sözden oda atdılar miskîn Hallâc-ı Mansûr'ı
(408/5)

Çün Mansûr gördi ol benem didi

Oda yakdılar işitdün anı

(353/9)

Oda yandurtdun külin savurtdun

Eyle mi gerek seni seveni

(353/10)

Dünyaya gelen ruhun bir zaman burada oyalanıp tekrar Allah'a dönmesi yani teferrüc etmesi için darağacında asılıp maddi varlığının dünya ateşinde yakılması gereklidir(Tatçı, 2005: c.I 308).

Ne oda yanam dagılam ne dâra çıkam bogılam

İşüm bitince yürüyem teferrüce geldüm ahî

(370/9)

4.1.3. Nemrûd – Ateş

Nemrûd, İbrahim Peygamber yıldızlara tapan kavmini Allah'a inanmaya davet edince onu ateşe attıran Bâbil hükümdarıdır. Fakat Nemrûd'un ateşi İbrahim Peygamber'i yakmaz. Cenâb-ı Allah'ın inayetiyle İbrahim Peygamber bir mucize görülür ve Nemrûd'un ateşi gül bahçesine dönüşür.

Nemrûd odın İbrâhîm'e ben bâg u bostân eyledüm

Küfür yüzinden toguban gine odı yakan benem

(187/8)

Nemrûd'daki sûret kılan İbrâhîm'i oda atan

Bir kılını yandurmayan od u kül ü reyhân benem

(199/4)

Hakk'un 'inâyeti çokdur irer kullarına dâim

Allah Halîl'i sakladı Nemrûd oda atmış iken

(273/3)

İbrâhîm'e Nemrûd odın 'ışkdur gülistân eyleyen

'İşkdan çün irdi bir nazar gül-zâr oldu nâr olmadı

(386/6)

4.1.4. Od – Cehennem

Cehennem kelimesi insanlara daima ateşi çağırıştırır. Bütün dinlerde insanların işledikleri günahlardan ötürü ateşle yanmak, yakılmak suretiyle cezalandırıldıklarına inanılan bir yer vardır. Bu ruhanî azap ise en şiddetli cezadır(Pala, 2010: 289).

Dört unsurun her birinin insana bir ahlaki vasıf kazandırdığı görüşü mutasavvıfların nefsin dört mertebesini bunlara benzetmesinden ileri gelir. Buna göre kötülüğü emreden nefs-i emmâreyi ateş unsuru karşılamaktadır. Bu unsur kişiye kötü vasıflar aktardığı için bununla vasıflananların yeri cehennemdir(Ayar, 2014: 91-92-93). Çünkü nefs-i emmâre kişiye dinin hükümlerini boş ve faydasız göstererek bunlara itaat etmesini engeller.

Yûnus Emre'ye göre kişi, riya yani ikiyüzlü olmaktan kendini daima sakınmalıdır. Çünkü o, kişiyi günah çukurunda yanan ateşe davet eder.

Riya çökük yerde durur key sakın oda buyurur
İhlâs gelüp cümlesin yur Yûnus yolu yavlak sezer

(83/7)

Yine mülkün, varlığın ve her şeyin hakiki sahibi olan Cenâb-ı Allah'ı unutup üstüne bir de bunların kendisine ait olduğunu sanan kişinin akıbeti günah ateşiyle azaptan başka bir şey değildir.

Eger gözüm bakarısa bakdugına akarısa
Gördüğün benüm dirise oda düşer 'âr eylemez

(112/2)

Yûnus dünya denen yokluk âleminde Tanrı'nın mutlak varlığından bî-haber olan kişilerin ömürlerini nefsi emmârenin istekleri ile yok yere harcayıp amellerini ateşe attıklarını söyler. Çünkü ona göre bu kişilerin işi gücü fesadlıktır ve "hırs odu" benliklerini yakmaktadır.

Bu 'ömrüm yok yire harc itmişem ben
Cânumı gör ne oda atmışam ben

(258/1)

İşün gücün fesâdıla yakdı beni hırs odıla
İltsen yârı bir ugurdan yanar oda atsan gönül

(161/2)

Şeriatı uyup Allah'ın verdiği rızıkı yoksul kardeşleriyle bölüşerek onların gönüllerini daima hoş tutan kulların cehennem ateşinden kurtulduğunu söyleyen Yûnus, âkil olan hakiki kullara yol göstermeden de edemez.

Kazandugunu virüben yoksulları hoş görüben
Hak hazretine varuban oddan o kurtulmak gerek

(137/7)

Yûnus Emre Dîvânı'nda birçok beyitte şatahatvari bir üslup kullanmaktan çekinmemiştir. Cenâb-ı Allah'ın celâl sıfatının tecellisi olan ateş unsurunu işlemeye yeltendiği günahların bir nevi bekçisi olarak daima başında beklediğini sitemkâri bir tavırla dile getirmiştir.

Terezü kurdun günâhum tartmaga
Kasd idersin beni oda atmaga

(417/16)

Şimdi dirsın seni oda urayım
Şerri bir denk artugısa göreyim

(417/20)

Son olarak Yûnus'un "od" kelimesini kullanarak ateşte yaktığı bir diğer varlık ise dikendir. Bilindiği üzere tasavvufî istilahta vahdet, gül çiçeği ile ifade edilmektedir. Bu bağlamda menzili mutlak varlık olan erenlerin yolu da vahdet yolu olmaktadır. Bu yolda onların karşısına çıkan dikenler (engeller) ise dünyaya ait nefsi arzulardır. Maddiyatta gülün dikenleri sivridir ve battığı yerde acıyla birlikte bir yanma, sızlama hissi oluşturur. Yûnus işte bu hâli teşbih unsuru olarak kullanmıştır. Vahdet yolunda nefse uymayı diken gibi görmüştür ve nefesine uyanın dikenin verdiği yangından çok daha fazlasını yaşatacak olan cehennem ateşinde yanacağını dile getirmiştir.

Diken olma gül ol eren yolında
Diken olurısan oda yanasın

(279/6)

Buraya kadar ifade etmeye çalışılan en önemli husulardan birisi de bütün beyitlerde Yûnus'un ateş kelimesi yerine öz Türkçe olan "od" kelimesini kullanmış olmasıdır. Bu, Yûnus Emre'nin bilinçli bir seçimidir. Çünkü Yûnus Türkçe'nin ses bayrağını 13. Yüzyılda dalgalandırmaktan yüksünmemiş bir halk şairidir.

4.1.5. Ateş –Nâr

Yûnus Emre'nin ateş (od) olarak kullandığı diğer bir kelime de “nâr” dır. Divânı'nda müstakil olarak üç beyitte yer verdiği “nâr” kelimesini daha çok cehennem ateşi anlamında kullanmıştır. Gönül şehrinden giden yollardan birinin cehenneme çıktığını söyleyen Yûnus, nefesine aldanarak işlediği günahlardan ötürü ahiret gününde Tanrı'nın azabıyla yanıp yakılmaktan büyük korku duymaktadır.

Bu şârdan üç yol çıkar biri cennet biri nâr

Birisinün arzûsı maksûd dîdâra benzer

(69/7)

Zelîl magbûn kala başum anda hîç dinmeye yaşum

Mahşer günü içüm taşum nâr olursa n'ideyin ben

(274/2)

Allah'a imanın geçerli olabilmesi için O'nun resulüne, resulüne indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaplara, meleklerine ve ahiret gününe inanmalıdır. Bunu inkâr ederse derin bir sapıklığa düşer ve cehennem ateşinde yanar. Yûnus Emre de iki cihan güneşi Hz. Muhammed'i sevmeyenin imanından şüphe eder. Bu yüzden onu sevmeyenin cehennem ateşinde yanmasını diler.

‘Âşıkam şol dîdâra bûlbûlem şol gül-zâra

Seni sevmeyen nâra yansun yâ Resûla'llâh

(344/5)

Yûnus Emre, Divânı'nda bazı beyitlerde ateş unsurunu doğrudan kullanmayıp onu hatırlatan ibarelere yer vermiştir. Bunlardan birisi de yakma eylemini karşılamak için kullandığı “sûz” kelimesidir. Aşk derdi ile kahr evinde sürekli gönlündeki yangınla âh eden Yûnus, bunun aşk derdine derman olduğunu söyler. Yani aşk ateşi Yûnus'un hem derdinin sebebidir hem de de derdinin dermanının kefaretidir.

Yûnus bu derd ile âh it kahr evinde neyler râhat

Bu derde dermân keferet bir âh ile sûzdan gelür

(42/10)

4.2. Ateş İle İlgili Unsurlar

4.2.1. Kül – Külhan

Kül, yanan maddelerden arta kalan toz maddedir(Türkçe Sözlük, 2005: 1280). Bu sebeple ateşin olduğu yerde mutlaka kül bulunur. Kül aynı zamanda yanan nesnenin tamamıyla yanıp ilk halinin kalmadığının da göstergesidir. Bu yüzden bütünüyle yanan ve yok olan şeyler için “kül olmak” deyimini kullanılır. Bu durum tasavvufi ıstılahta ise nefisten arındırılmış benliğe ulaşmak için maddi benliği yok etmek maksadıyla kullanılır. Yûnus Emre gerek aşk şehidi Hallâc-ı Mansûr'u hatırlatmada gerekse yukarıda bahsi geçen manada bu deyim bazı beyitlerinde zikretmiştir. Yûnus'un gönlündeki aşk ateşi bir anlık harlı bir alev değildir. Bu öyle bir ateştir ki gönlünü tamamen yok edip küle döndürünceye dek yakar.

Yanmışam 'ışkuna tâ kül olunca
Boyandum rengüne solmazam ayruk

(129/5)

Yana yana kül oluban sen ma'sûkanun yolına
Günde bin kez yanarısam dostdan yüzüm dönmez benüm

(226/3)

Undaki madeni maddelere kül denir. Undaki kül miktarı o unda saf un külü ile karışan kepek tozu miktarıdır. Yûnus Emre, nefsi arzularından vazgeçen aşığın benliğinin özüne aşkının külünü kattığını ve artık bundan rızıklanacağını ifade eder.

Dünyâdan gönlini çeke eli ile arpa eke
Unına yarı kül kata güneşde kurutmak gerek

(140/4)

Hallâc-ı Mansûr “Ene'l-Hak” sözünün aşkıyla hem maddi anlamda yanmış, hem de manevi anlamda yanmış ve kül olmuştur. Kül, onun Cenâb-ı Allah'ı bulmasında yegâne yardımcısı olmuştur. Çünkü onun aşk ile tozan külleri aslına giderken onu da mutlak menzili olan Yaradan'a ulaştırmıştır.

Çünkü ben bunda geldüm ben anı bunda buldum
Mansûr'am dâra geldüm kül oluban tozaram

(171/8)

Külhân, hamam ocağına verilen isimdir. Bu ocak hamamların altında kapalı ve geniş olan bir ocaktır. Hamamlardaki suyu ısıtmak için orada daima ateş yakılır. Bu yüzden sıcak bir mekândır. Aşığın vücudu da aşk ile yandığı için aşk külhane

benzetilmiştir. Külhana ne kadar çok odun atılırsa ateşi ve alevi de o kadar çoğalır. Aşığın gönlündeki aşk da ne kadar şiddetli olursa vücut o denli yanar ve nefsinin arzularından arınır. Âşık olan kişi aşkının ateşi bir an dahi azalmasın diye külhanı kendine yurt edinir. Çünkü aşığın canı ancak ve ancak vücudûnda (külhanda) yanan aşk ateşiyle benliğine ulaşacaktır(Tatçı, 2005: c.I 264).

Koyup İbrâhîm Edhem tâc u tahtı
Yiri külhân olupdur ‘ışk elinden

(245/5)

Dürlü dürlü ‘imâret köşk ü sarây yapan ol
Kara nikâb dutunmuş girmiş külhân içinde

(302/10)

Ger meyhâneye vardum ansuz yir göremedüm
Yine ana sataşdum girdüm dahı külhânda

(328/4)

4.2.2. Dütün

Duman, bir maddenin yanmasıyla çıkan ve içindeki katı zerrecilerle buğu bulunan kara veya esmer renkli gazdır. Dumanın oluşabilmesi için cisimlerin ateşte yanması gerekir. Yanan cisimlerin üzerinde dumandan ötürü bir tabaka oluşur ki bu tabakaya is adı verilir. Tasavvufta bu is, vahdetin önündeki kesrettir. Aşığın iç alevindeki ateşin ve elemin ifadesi olan ah nidası bir aşk emaresidir(Uludağ, 2005: 26). Yedi cehennemde yok eden bu ah o kadar şiddetlidir ki onun gücü sekiz cenneti bile aydınlatabilir. Yûnus, burada yine ateşin sadece yakıcı özelliğinin değil ışık yayma ve aydınlatma özelliğinin de olduğunu ifade eder. Çünkü tüm olgular arasında birbirine zıt iki değeri iyiliği ve kötülüğü aynı açıklıkla taşıyabilen; cennette ışık saçıp cehennemde yakan tek olgu ateş unsurudur. Bu bakımdan hem iyidir, hem de kötüdür; hem tatlıdır hem de işkencedir. Daha net ifade etmek gerekirse ateş kendisiyle çelişkiye düşen bir unsurdur(Bachelard, 1995: 13).

Yidi veyil Tamu'sını kül eyler ‘âşıklar âhı
Kasd ider sekiz uçmagı nûr ide nûra katmaga

(1/9)

Dost bahçesinde aşk ile yanan aşığın bu aşk ile yok olduğu, üstünden yükselen dumanlarından anlaşılır.

Ko ben yanayın tüteyin dost bahçesinde yiteyin
Bir gül olayın biteyin açıluban solmayayın

(269/6)

Ah divan şiirinde aşığın aşk ateşiyle gönlünden çıkan bir duman olarak düşünüldüğü için gönüldeki ateşin dışı vuruluş şeklidir.(Birici, 2016: 9) Tasavvufta ah bir aşk alametidir. Çünkü âşıkların ah zikri vahdet-i zâtın tecelli ettiği noktada olur(Tatçı, 2012: 113). Artık bu noktada hakiki âşıkların ilahi cezbe ile gönüllerindeki aşk ateşinden taşan aşk feryatlarından başka bir şey yoktur.

Erenlerün âhına tag-taş katlanımadı
Kalkanı demir ise okları atmak gerek

(141/5)

Bezm-i ezel'de pâdişâh elüme sundı bir kadeh
İçeliden kıluram âh bilmezem ki ne belâdur

(59/5)

Yogıdı bu bârigâh varıdı ol pâdişâh
Âh bu 'ışk elinden âh derd oldu dermân bana

(12/4)

Cehennemın ateşinin yakıcılığı kabirden başlar. Dünyada iyi amel işlemeyenlerin, sürekli günah ile iştigal edenlerin akıbeti bu ateşte yanmaktan ibarettir. Burada ateşin cezalandırıcılığı ortaya çıkar. Günahkâr insanların kabirlerinin ateş dolu olduğu, üzerinden yükselen dumanlarından anlaşılır. Yûnus, kalp gözü açık bir Hak âşığı olduğu için bu hale birebir tanıklık etmektedir.

Kimi zâri kılup aglar zebânîler cânın taglar
Dutuşmış sinleri oda çıkan düünleri gördüm

(207/8)

4.2.3. Şu'le

Şu'le ışık saçan ateş parçasıdır. Şu'lenin hem yakıcı hem de ışık yayıcı özelliği vardır. Fakat Yûnus Emre bu kelimeyi Divânı'nda daha çok ışık yayma özelliği ile kullanmıştır. Özellikle de dünyadaki en büyük ısı ve ışık kaynağı olan güneş ile zikretmiştir. Güneş, Tanrı'nın tecellilerinin kalbî olarak müşahede şeklidir. Şu'le ise masivanın Hak gözüyle görülmesidir. Cenab-ı Allah bizatihi ışık(nur) olduğu için idrak

edilmesi mümkün değildir(Pala, 2010: 336). O yüzden Yûnus Emre güneş ve şu'le kelimelerini kullanarak tecelliler ile nurlanan basiretini ifade etmek istemiştir.

Eydürsin kim gözüm görür da'vîyi ma'nîye irür
Gündüz güneş şû'le virür gice yanan çerâk nedür

(37/6)

Eydürsin kim gözüm görür da'vîyi ma'nîye irür
Gündüz güneş şû'le virür gice yanan ol nûr nedür

(56/5)

Kime dokundısa ol dost nazarı
Anun şu'lesi var günden içerü

(290/6)

Bütün kâinat Hz. Peygamberin nurundan zuhura gelmiştir. Onun ışığı bu sebeple tüm âlemin aydınlanmasının kaynağıdır. Yûnus şu'le gibi küçük bir alevi kastetmek maksadıyla bu kelamı dile getirmemiştir. Onun şu'leden gayesi her şeyin özü olan “Muhammedî Nûr”dur. Mürşid-i kâmil aşığın gönül kandilindeki ateşi işte bu şule ile daim kılar.

Ol ayun şu'lesinden 'âlem münevver oldu
Gönlümdeki çerâğı uyardı ulu hoca

(342/3)

Âşığın gönlü bir ev gibidir. Bu evin sahibi Cenâb-ı Allah'tır. Âşık, gönlünde her daim Allah sevgisinin var olduğunu göstermek için aşk ateşini canlı tutar ve onun aşkının ateşi, gönlünü bacası tüten; şu'leleri görülen bir ev gibi âlem-i cihana kendini gösterir(Tatçı, 2005: c.I 253).

Virgil su'âle cevâb tutalum olsun savâb
Şu'le kime gösterür 'ışk evinün bacası

(351/2)

Daha önce de belirtildiği üzere biz insanların müşâhede ettiği âlemde en büyük ısı ve ışık kaynağı güneştir. Yeryüzünde yaşayan insanların, hayvanların ve bitkilerin bu ısıyı; ışığı kullanarak hayatlarını idame ettirmeleri tamamen güneşe bağlıdır. Yûnus Emre insanoğlunun Tanrı tarafından kendi tasarrufuna sunulduğunu zannettiği güneşin sırf bedeni üşümesin diye yaratılmadığını söyler. Çünkü güneş, Hakk'ın tecellisinin en büyük ısı ve ışık halidir. Birçok insanın gönül gözü açık olmadığı için bu büyük

tecelliden bir kıvılcım dahi vücuduna isabet ettiremez. Burada Yûnus Emre'nin Şu'leden kastı ilahi tecelliden yansıyan nur, yani ışıktır.

Eyitmesün çogaç togar etüm-tenüm üşütmeye
Çün vücûdun delük degül şu'le irmez gündün ana

(11/4)

4.2.4. Şem – Çerak

Şem balmumu demektir. Aydınlatma özelliği olan bir araçtır. Çerak da aynı şekilde aydınlatma maksadıyla kullanılır. Yûnus Emre, Divanı'nda bu kelimeleri Allah'ın cemal nurunun tecellisi, mürşid-i kâmil, âşık gönlü gibi anlamlara gelecek şekilde kullanmıştır. Yûnus'a göre âşığın canı aşk ile aydınlanır. Dervişler için mürşid-i kâmil aşk şemidir. Bu yüzden dervişler mürşidin etrafında pervane gibi durmadan döner dururlar ve en sonunda bu aşk mumunun alevinde yok olur giderler. Yûnus' burada olduğu gibi diğer beyitlerinde de genel olarak mumun ya da çerağın aydınlatma, yanma ve yok etme özellikleri vurgulanmıştır(Tatçı, 2005: c.I 267).

Dervîşler Hakk'un dostı cânlarıdır Hak mesti
'İşk şem'ini yakdılar pervâne olan gelsün

(239/8)

Gören seni pervâne tek niçesi oda düşmesin
İki yanadın çün turur ol iki şû'leli çerâk

(132/5)

Yûnus'a göre kulun dünyada işlediği iyi amelleri kabirde ona şem ve çerak olacak, kabrini gün gibi aydınlık yapacaktır.

Ahşam durur üç farîza tagca günâhun arıda
Eyü 'amellerün sinde şem ü çerâğ olsa gerek

(136/6)

Hiz. Peygamber, âleme ebedi ışık veren bir kandil olarak düşünülmüştür. Yûnus Emre'ye göre Hak âşığı bu kandilin nuruyla yanar kül olur veya Hiz. Peygamber'in çerağı olup yanmak suretiyle daima ışık vermeye talib olur(Tatçı, 2005: 432).

Kogıl beni hoş yanayın kül oluban uşanayın
Ol sevdüğün Muhammed'e olayın çerâk Çalab'un

(186/5)

Yûnus’a göre mârifet nuru cânda yanar ve aşk ile harlanır, coşar. Cenâb-ı Allah tarafından bu nurla aydınlanan gönül ise sonsuza kadar yanmaya devam eder. Çünkü buradaki nûr, iman nûrudur.

Senün hikmetün ırak sensün cânlara turak
Sen yandurdugun çerâk bildük ebedî yana

(320/5)

Cânda yanar çerâğı gönüllerde turagı
Gönül dahı cân dahı ‘ışkıla cûş eyledi

(361/6)

İslâmiyet daima iyiliği emreder. Kişi kendisine kötülük yapılsa bile buna daima iyilikle karşılık vermelidir. Öyle ki kişinin imanına kast edilse bile onun duası ve niyazı, ona bu kötülüğü reva görenin iman ışığının Cenâb-ı Allah tarafından yakılması olmalıdır. Çünkü çırak, kişinin kötülüğün karanlığından imanı ile çıkmasını ve gönlünü aydınlatmasını sağlamaktadır.

Kim bize taş atarsa güller nisâr olsun ana
Çırâguma kasd idenün Hak yandursun çırâğını

(376/5)

Yûnus’un şem ve چراغdan başka beyitlerinde kullandığı bir diğer aydınlatma gereci de kandildir. Kandil, içine sıvı yağ konularak yapılan ve aydınlatmada kullanılan bir alettir. Yûnus bir beytinde kandil fitili için “ışk urganı” kelimesini kullanmıştır. Kandil gönül olunca içindeki fitil yani can gizi gizli yanar. Aşk öyle bir ateştir ki gönül kandilinde için için yanar da bu ateşi asla aşıkâr etmez.

Ol kim beni bekleridi her kandasam saklarıdı
‘İşk urganı ucındağı kandîldağı cândayıdum

(169/3)

Nasîhat kandîlinden bir işâret göründi
Tenüm içinde cânum andan yana süründi

(383/1)

4.2.5. Kazgan

Kazan, altında ateş yakılan ve içerisine koyulanları pişirmeye yarayan mutfak gerecidir. Yûnus bunu “kazgan” ifadesiyle bir beyitinde ve ilm-i zahirin pişirildiği mutfak gibi düşünerek zikretmiştir.

Yine sülûka çıkmadan önce sâlikin gönlünü kerpice benzetmiştir. Çünkü kerpiç aşk ateşinin harareti ile değil güneş harareti ile bu şekle bürünmüştür. Böyle bir gönüle aşk tesir edemez. Kazan ile birlikte dile getirdiği Poyraz rüzgârını ise soğukluğundan dolayı amelsiz ûlemada yer alan ilmi karşılamak üzere kullanmıştır. Ona göre sâlikin gönlünün güneş hamlığının gitmesi için ilim kazanında aşk ateşiyle pişmesi gerekir(Tatçı, 2005: c.V 179-180).

Kerpîç koydum kazgana poyrazıla kaynatdum

Nedür diyü sorana bandum virdüm özi

(407/2)

4.2.6. Körük

Körük ateşi canlandırmak için kullanılan ve açılıp kapandıkça içindeki havayı üfleyen araçtır. Ateşin sürekliliğini sağlaması ve kuvvetini arttırması açısından önemli bir gereçtir. Yûnus aşkı körüğe benzeterek kendisi gibi Hak âşıklarının ham bir maden kütlesi gibi olan nefislerinin bu kudret körüğü ile kaynadığını ve arınıp değerli bir maden olan gümüşe dönüştüğünü söyler.

‘İşkdur kudret körügi kaynadur ‘âşıkları

Niçe kapdan geçürür andan gümüşe benzer

(66/6)

4.2.7. Kebab-Biryân

Biryân, kebab ve yanık anlamlarına gelen farsça bir kelimedir. Gönlün tecelliler içinde terbiye edilmesi için kebab olması gerekir(Uludağ, 2005: 209). Yûnus Emre kebab ve biryân kelimelerini ciğer kelimesi ile birlikte zikrederek aşk ateşinin şiddetini vurgulamaya çalışmıştır. Çünkü ateşin olduğu yerde aşk da vardır. Bu bakımdan ateşin gönle düşmesi aşkın birinci aşaması, ciğere düşmesi ise ikinci aşamasıdır(Tatçı, 2012: 232). Ciğer vücutta kanın toplandığı en önemli mahaldir. Kan ise nefsi arzuların şeklidir. Ciğerdeki bu kanın yani nefsi arzuların yok olması için onun aşk ateşi ile pişmesi gerekir. Ciğeri biryân olan âşık hakiki aşkın en güzel resmidir.

Gönül hayrân olupdur ‘ışk elinden

Ciger biryân olupdur ‘ışk elinden

(245/1)

Şu gönlüm garîb idi cigerüm kebâb idi
Görklü yüzünü gördüm içüm taşum bezendi

(400/4)

Âşıkların ciğeri dost meclisinde kebab olur. Çünkü mürşid-i kâmil bu mecliste aşk şarabının sâkiliğini yapar. Meclisteki bu aşk bâdesi ciğeri yakar. Yine mürşîd, bir mum gibidir ve etrafında dönüp duran âşıklar onun aşkının ateşiyle pervâne gibi yok olup giderler. Bu durum aynı zamanda kebabın döne döne pişmesi ile de benzerlik göstermektedir.

Bir meclisdür meclisümüz anda ciger kebâb olur
Bir şem‘adur anda yanar ay u güneş pervânesi

(406/2)

Biryân kelimesi Dîvân’da “yanmak” anlamında cehennem ateşini karşılamak için de kullanılmıştır. Yûnus Tanrı buyruğunu tutmayan günahkâr kulların tamunun ateşinde pişip kebab olacağını söyler.

Mâlik eydür hey hey Tamu korkubanı ditrer kamu
Tanrı buyruğun tutmayan anda bişe biryân ola

(9/5)

4.2.8. Yanmak

Ateş ile birlikte gelen en önemli eylem yanmaktır. Manevi yanmanın müsebbibi aşktır. Yüreğine aşk ateşi düşenler durmadan bu yangınla yanar durur. Bu yangın da onu ölümsüz kılar.

‘İşkuna düşenlerün yüregi yanar olur
Kendüyi sana viren dükeli işden geçer

(70/2)

Ko beni yanayın göynüklerümle
Kaçan ‘âşık olsam ölmezem ayruk

(129/8)

Yûnus, ölümü anınca onun verdiği endişeden büyük üzüntü duyar. Çünkü günahkâr olduğunu düşünen kullar için ölüm; hesaba çekilip cezalandırılacağı olayların başlangıcıdır. Fakat Hak âşığı bir gönül için böyle bir üzüntü mevcut değildir. Çünkü ölüm onun için vuslattan, asıl sevgiliyle bir arada olmaktan başka bir şey değildir.

Yanar içüm göyner özüm ben ölü(mi)anıcak
Ölüm endîşesi ne hoş ululara danı(şı)cak

(127/1)

Ahiret günü bütün yaratıklar dirildiği zaman işledikleri âmellere göre kimi Allah'ın emirlerine itaat etmediği için kimi de diğer günahlarından ötürü cehennem ateşiyle yanacaktır. Yûnus bunu açık bir dille ifade etmiştir.

Yarın siyâset kurıla cümle halâyık dirile
Kimi emir savan birle kimi isiden yanışıcak

(127/7)

4.2.9. Tamu-Cehennem

Cehennem, ahiretteki azap yurduudur. İmansız ölenler ile suçları bağışlanmayan günahkâr kulların yeridir. Cehennemin birçok sıfatı ateş unsuruna ait sıfatlardır. Cehennem ile özdeşleşen şeytan da ateşten yaratılmıştır. Yûnus bunu “Azâzil oddanıdır...” ifadesiyle dile getirmiştir. Bazı tefsir âlimleri birbiri üstüne kurulan yedi tabakana oluşan yedi cehennem olduğunu söyler. Cehennemin üzerinde sırat köprüsü vardır. Kullar bu köprüden geçer günahlarına göre bu yedi cehennemden birine düşecektir. Efsaneye göre Cenab-ı Allah cehennemi yarattığı zaman bin yıl kırmızı yakut, bin yıl beyaz yakut, en sonda ise kara yakut olmuştur. Kara olduğu için ışığında alev yoktur. Fakat ateşi hiç sönmeyecektir. Cehennem ateşi o kadar şiddetlidir ki oradan dünyaya küçük bir delik açılrsa bütün dünya içindekilerle yanar(Pala, 2008: 85).

Yûnus Emre, Dîvânı'nda cehennem kelimesine karşılık olarak “Tamu, duzâh” kelimelerini çoğunlukla kullanmıştır. Özellikle de Türkçe “Tamu” kelimesini zikretmesi onun Türkçeye karşı ne kadar özverili olduğunun bir göstergesidir.

Cehennem ve “tamu” kelimeleri doğrudan ateş unsurunu çağrıştıran kelimelerdir. Bunun nedeni oradaki azabın daha çok ateş ile olduğunun düşünülmesidir. Kutsal kitabımızda da Allah'a itaat etmeyenlerin ve kâfirlerin oradaki halleri, oranın dehşeti ayetlerle ifade edilmiştir. Yûnus Emre'de bu azap durumunu beyitlerinde ateş unsurunu çağrıştıracak şekilde zikretmiştir. Ona göre tamudaki ateşin şiddeti kemikleri yakıp kül edecek kadar şiddetlidir.

Zebâniler çeke tuta götüre Tamu'ya ata
Deri yana sünük düte dün-gün işi efgân ola

(9/3)

Tâ'at kılan uçmağıçün dîn tutmayan Tamu için
Ol ikiden fârig olur neye benzer bu işâret

(17/3)

Allah'ın varlığını inkâr edip namaz kılmayanların yeri cehennemdir. Onun
habibine ümmet olanlar ise cehennem nedir bilmezler.

Suçlu suçsuz günahkâr şefâ'at andan umar
Ol Cehennem'de yananlar münkirün inkârıdur

(81/6)

Gönlinde ikilik tutan ol metâ'ı bunda satan
Yarın Cehennem'de yatan bunda namâz kılmayandur

(99/5)

Gönüllerde yir eylemek Muhammed'e gelmiş durur
Mustafâ'ya ümmet olan Tamu'da karâr eylemez

(112/6)

Komşusunun hakkını boynunda taşıyanlar cehennem ateşinde bâkî olarak kalır.
Çünkü bu insanların kalbi fesatlıkla doludur. Allah bu günahlarla suçlu kişilere
cehennemdeki ateşin korkunç heybeti ile muamele edecektir.

Eger konşı hak'ı boynundayısa
Cehennem'de yarın bâkî kalasın

(279/12)

Fesâdıla tolu içüm hey hoca bağışla suçum
Key Cehennem benüm için yir olursa n'ideyin ben

(274/4)

Yitmiş bin zebânî yide
Tamu'yı haşırda ilede
Mücrimlere heybet ide
Ben n'ideyin n'eyleyeyin

(275/4)

Bir kez Cehennem silkine
'Âsîlere ide kîne
Yâ Rab iricek ol güne
Ben n'ideyin n'eyleyeyin

(275/5)

Tamu ateşten yaratılmıştır. Tasavvuf erbabı buranın yedi kapısı/makamı olduğunu kabul eder. Nefsin ıslahı için sâlik bu makamdan geçmek zorundadır. Tamunun ateşinin yakıcılığı korkunçtur. Fakat tamu nefsin kin, kibir, şehvet, riya, yalan, haset, gıybet gibi özelliklerini yakıp temizleyeceği için sâlik buradan geçmek zorundadır. Manevi anlamda cehennem bir nevi benliklerin temizlendiği yerdir. Çünkü benlik temizlenmezse aşkın hakikati burada tecelli etmez. Nefis tamunun ateşinde yandıkça, yok oldukça, sâlikin gönlü aşk ile yeniden imar olunacaktır(Tatçı, 2007: 744). Bütün bu saydığımız sebeplerden ötürü Yûnus gibi hakiki âşıklar tamunun ateşinde yanmaktan asla korkmazlar.

Korkarısın sen Tamu'dan (gel) alçak olgıl kamudan

Ol günü ince köpriden (bil) kamular geçmek gerek

(137/5)

Gâh duzahda yanam Firavn'ıla Hâmân'ıla

Gâh Cennet'de varam Gılmân'ıla Rıdvân olam

(201/14)

Uçmak'dan umusu yok Tamu'dan korkusu yok

Kendözin yavı kılup hayr u şer elden koyan

(236/3)

Aşığın gönlündeki aşk ateşinden kaynaklı yükselen ahları öyle şiddetlidir ki yedi tamu denilen yer bile buna tahammül edemez.

Yidi Tamu didükleri katlanmaya bir âhuma

Sekiz uçmak eglemeye bunda niye egleneyin

(268/5)

‘Âşıkları Tamu'ya yandurmaya

Uçmaguna bunlar baş indürmeye

(326/1)

Hakiki âşıkların Tanrı'dan cennet, Huri, köşk gibi isteği olmaz. Çünkü onların derdi Yaradan'ın aşkıdır. Bu sebeple bu aşk ile hemhâl olmadıkça her makam onlar için azap vericidir.

Seni seven kişiye ne hâcet Hûr u Kusûr

Seni sevmeyen câna Tamu'dur cümle makâm

(202/4)

SONUÇ

Tarihimizde bir istihâle devri olarak değerlendirilen XIII. asrın Anadolu sahasındaki en önemli mutasavvıf şairlerinden biri olan Yûnus Emre, bugün bile okunduğunda yazıldığı açık ve temiz Türkçe kelimelerle oluşturduğu Divân adlı eserinde ilâhî aşk, ahlak, yaratılış sırrı ve mutlak hakikatten ibaret olan ilmini gözler önüne sermiştir. Kur’ân-ı Kerîm’e, Hz. Peygamber’in davranışlarına ve kendisinden önce yaşayan mutasavvıfların fikir sistemine dayandırdığı tasavvuf anlayışıyla, varlığın özüne ehemmiyet veren Yûnus’a göre insanı insan yapan bu öz, yaratılışındaki aşk cevheridir ve var olmanın yegâne sebebidir. İşte Anâsır-ı Erba’a da bu varoluşun her durumunda an-be-an vücûda gelmektedir.

İnsan, kendine ve eşyaya baktığı zaman yaratılan her şeyin tek ve mutlak varlık olan Allah’tan ibaret olduğunu idrak edebilir. Ateşten toprağa, yerden göğe, vahdetten kesrete varacağı tek yer ezeli ve ebedî bir noktadır. Bütün mahlûkata bu nazariye ile bakan Yûnus, kelimelerin efendisi olduğunun bilinciyle aklın bahşolunduğu tek varlık olan eşref-i mahlûkata benliğini oluşturan dört unsur vasıtasıyla “benden içeri ben”lerin de var olduğunu söyleyerek “ben” sırrına ulaşmaları için onlara kılavuzluk yapmıştır.

XIII. asırda Türkçenin sesi olan Yûnus Emre, Divânı’nda halkın her kesimine mensup insanların anlayabileceği sâde ve anlaşılır bir üslûp kullanarak yüksek idrak gerektiren tasavvufî görüşlerini sehl-i mümteni denebilecek bir tarzda ifade yoluna gitmiştir. Çalışmamızın esasını teşkil eden Anâsır-ı Erba’a kavramının da aynı şekilde dile getirilmiş olması bu bakımdan bize kolaylık sağlamıştır.

Yûnus Emre Dîvânı’ndan toplamda 547 beyit incelediğimiz bu çalışmada 151 beyitin toprakla, 196 beyitin suyla, 70 beyitin havayla ve son olarak 130 beyitin ateş unsuruyla ilgili olduğunu tespit ettik. Bu sayısal veriden hareketle de “Yûnus Emre, Dîvânı’ndaki şiirlerinde Anâsır-ı Erba’a kavramından en çok toprak ve su unsurunu kullanmıştır” diyebilmemiz mümkündür. Yûnus’un tasavvufi dünyasında bu unsurlar yaradılışın özünü teşkil etmektedir. Yûnus’un ölüm ve yaşam arasındaki ince çizgiye oturttuğu toprağı “topraktan yaratıldın yine topraktır yerin” diyerek insanın hem aslını, hem akıbetini, hem ahlakını bu unsurun şekillendirdiğini vurgulaması önemli bir husustur. Canlı olan her şeyin sudan yaratılmış olması, onu varlığın hakikatini ve sırrını taşıyan önemli bir unsur haline getirmektedir. Yûnus, suyun bâkî vücûd olan Tanrı’nın kendini mevcudatta gösterdiği ilk varlık olan “Nûr-ı Muhammedi” olduğunun

bilincindedir ve bu yüzden su unsurunu bu bilinçle kullanmıştır. Hava(hevâ) unsurunu ise çok kısıtlı kullanmıştır. Bu da daha çok nefsin arzu ve eğilimlerini ifadeye yöneliktir. Bu sebeple çalışmamızda hava unsurundan ziyade bu unsurla ilgili olanlara(yel, koku, nefes...)yer verdik. Ateş yani Yûnus Emre'nin kelimıyla “od” unsuru ise maddi konumunun dışında mahiyeti farklı bir şekilde ele alınmıştır. Çünkü onun gönlünde yanan ateş, manevi aşk ateşidir ve bu ateş de yaratılışın en önemli nişanıdır.

Yûnus Emre şiirlerinde Anâsır-ı Erba'ayı dile getirirken tarihte cereyan eden ve dini-tasavvufi açıdan derin manalar içeren bazı olaylara da yer vermiştir. Bunlar içinde Hz. Peygamberin su ve taşlarla ilgili mucizeleri, Hz. İsa'nın ölüleri diriltme mucizesi, Hz. İbrahim'in ateşe atılması ve ateşin gül bahçesi olması mucizesi, Hz. Hızır ile Hz. İlyas peygamberlerin âb-ı hayat mucizesi, Hz. Peygamberin miraca çıkması gibi hadiseleri saymamız mümkündür. Bu olaylar aktarılırken Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerle de izah edilmeye çalışılmıştır. Yûnus yine kendisinin velilik alametleri taşıdığını, “ölse dahi mezar toprağından Allah zikrinin eksik olmadığını” söyleyerek dile getirmiştir.

Halkın tercümanı olan Yûnus Emre halk arasında yaygın bir şekilde anlatılagelen halk hikâyelerine de şiirlerinde yer vermiştir. Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun hikâyelerinin bahsini geçirerek Anâsır-ı Erba'a kavramının, alakalı olduğu diğer unsurlarla birlikte daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Yûnus Emre tasavvufa ait soyut kavramları ve tasavvuf öğretilerini insanlara aktarırken Anâsır-ı Erba'ayı kullanmıştır. Burdaki maksadı gerçek anlamda beş duyuya daha kolay hitab edebilen Anâsır-ı Erba'a ile bu soyut kavramları somut hale getirebilmektir. Böylece seyr ü sülûka talib olanların halleri ve nefis terbiyesinde geçirdikleri merhaleler tasavvufun da temelini oluşturan güzel ahlak ile bütünleşerek anasır-ı Erba'anın idrakini sağlam temellere oturtmuştur.

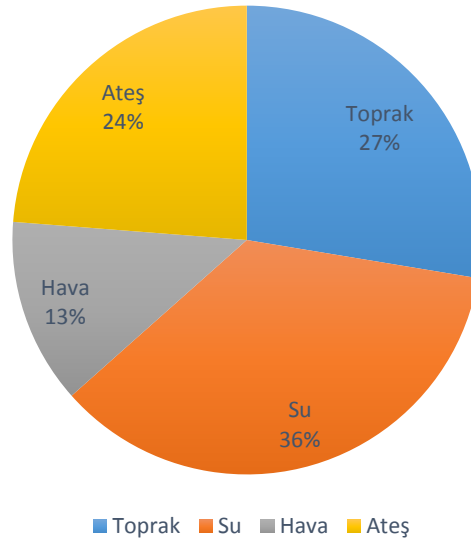
Yunus Emre Dîvânı'nda Anâsır-ı Erba'a diğer ilimlerle birlikte de zikredilmiştir. Kudret körüğü olan aşk ateşi ile nefsin kaynayıp arınarak değerli bir maden olan gümüşe dönüşmesi kimya ilmiyle, dağların engebeli yapısı ve bitki örtüsü bakımından zenginliği coğrafyayla, çok gözyaşı dökmenin vücuda verdiği tahribat tıp ilmiyle alakalı olarak dile getirilmiştir.

Yûnus Emre'nin şiirlerinin genelinde Türkçe kelimeleri kullanmış olması bize Türçeğe karşı bir hassasiyetinin olduğunu düşündürmüştür. Bu hassasiyeti çalışmamızın konusu olan Anâsır-ı Erba'anın unsurlarını zikrederken de ortaya

çıkıştır. Yûnus türab, berr kelimeleri yerine Türkçe kökenli toprak kelimesini; âb kelimesi yerine suyu; ateş kelimesi yerine odu; cehennem kelimesi yerine tamuyu kullanmıştır. Bu kullanımlar aynı zamanda Yûnus'un yaşadığı yüzyılın özelliklerini yansıtmaları bakımından da önemlidir. Türkçeyi pürüzsüz bir şekilde kullanan Yunus Emre, duygu ve düşüncelerini halka ifade etmede halkın dilini kullanmayı tercih etmiştir. Bu sebeple Anadolu insanı kendi benliğini, yaratılışının ve yaratılmışların hakikatini bulduğu bu şiirleri; hem severek, hem anlayarak hem de yaşamına tatbik ederek yüzyıllardır okumaktadır.

Bu çalışmamızın sonucunda Yûnus Emre'nin varlığın hakikatlerini, varlığı meydana getiren cevheri ve bu cevherden vücûda gelen Anâsır-ı Erba'a'yı, hem müstakil olarak hem de ilgili unsurlarla birlikte nasıl dile getirdiğini tespit ettik. Yûnus Emre bunu bazı yerlerde çok bariz görülecek şekilde, bazı yerlerde halka ait söylemlerle, bazı yerlerde de özellikle tasavvufu da merkeze alarak kendine has semboller, remizler ve telmihlerle Türkçe olarak ifade etmiştir.

Yûnus Emre Dîvanı'nda Anâsır-ı Erba'a

Dört Unsurun Kullanımı

Dört Unsur (Toprak, Su, Hava, Ateş)	10 beyit
-------------------------------------	----------

Tablo I.

Yûnus Emre Dîvânı'nda Toprak Unsurunun Kullanımı

Toprak	52 beyit	Taş	20 beyit
Türâb	3 beyit	Kaya	2 beyit
Hâk	2 beyit	Gubar	1 beyit
Berr	1 beyit	Toz	3 beyit
Yir/yer	37 beyit	Kara Kül	1 beyit
Dağ	29 beyit	Toplam 151 beyit	

Tablo II.

Yûnus Emre Dîvânı'nda Su Unsurunun Kullanımı

Su	27 beyit	Kan	15 beyit
Çeşme	1 beyit	Kevser Havuzu	1 beyit
Yaş/İslak	1 beyit	Kevser Âbı	1 beyit
Âb-ı Hayat	4 beyit	Mevc	4 beyit
Âb-ı Hayvan	2 beyit	Bulut	9 beyit
İrmak	3 beyit	Yağmur	1 beyit
Akarsu	1 beyit	Tufan	3 beyit
Göl	7 beyit	Gözyaşı	12 beyit
Deniz	46 beyit	Giryân	5 beyit
Umman	17 beyit	Yaş	6 beyit
Bahr	5 beyit	Zâr/Zâri	15 beyit
Bahri	1 beyit	Ağlamak	5 beyit
Gemi	2 beyit	Nem	2 beyit
Toplam 196 beyit			

Tablo III.

Yûnus Emre Dîvânı'nda Hava Unsurunun Kullanımı

Hevâ	3 beyit	Hüma Kuşı	2 beyit
Hava	1 beyit	Uçmak	4 beyit
Yıl	11 beyit	Dem	2 beyit
Rüzgâr	4 beyit	Ruh	2 beyit
Nefes	11 beyit	Gök/Gökyüzü	5 beyit
İsrafil Sûrı	6 beyit	Arş	10 beyit
Koku	2 beyit	Yıldız	3 beyit
Yankı	1 beyit	Zühre/Mirrih	3 beyit
Toplam 70 beyit			

Tablo IV.

Yûnus Emre Dîvânı'nda Ateş Unsurunun Kullanımı

Od	72 beyit	Çerak	5 beyit
Kaynamak	1 beyit	Kandil	2 beyit
Nâr	3 beyit	Kazgan	1 beyit
Sûz	1 beyit	Körük	1 beyit
Kül	4 beyit	Biryân	2 beyit
Külhân	3 beyit	Kebâb	2 beyit
Dütün	1 beyit	Yanmak	4 beyit
Âh	5 beyit	Tamu	9 beyit
Şu'le	6 beyit	Cehennem	4 beyit
Şem	3 beyit	Duzah	1 beyit
Toplam 130 beyit			

Tablo V.

KAYNAKÇA

- Aclûnî-İsmâîl b. Muhammed el Aclûnî(2001), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlû'l-İlbâs I-II*, Thk. Yusuf b. Muhammed el-Hac Ahmed, Dimeşk: Mektebetü'l-İlmi'l-Hadîs
- Ayar, Murat (2014), *Çevreden İnsanın Kimyasına Dokunuşlar “Yûnus Emre'nin Şiirinde Anasır-ı Erba'anın İnsandaki Ahlaki İzdüşümleri”* ISEM. s.87-97, Adıyaman
- Akar, Metin (1994), *Su Kasidesi Şerhi*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları
- Bachelard, Gaston (2006), *Su ve Düşler-Maddenin İmgelemi Üzerine Deneme*(Çeviren: Olcay Kunal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,
- Bachelard, Gaston (1995), *Ateşin Tin Çözümlemesi*(Çeviren: Nail Bezel), Ankara: Öteki Yayınevi
- Bars, Mehmet Emin (2017), *Yûnus Emre'de Ahiret İnancı*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, S.42, s. 244-259
- Birici, Sevim (2016), Nedim Dîvânı'nda Ateş ve Ateşle İlgili Kelimelerin Kullanımı, *Journal of Turkish Language and Literature* Volume:2, Issue: 4, Autumn (1-15)
- Bratton, Fred Glastone (1995), *Yakın Doğu Mitolojisi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
- Ceylan, Ömür (2007), *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, İstanbul: Kapı Yayınları
- Çoruhlu, Yaşar (1999), *Türk Mitolojisinin ABC'si*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Çoruhlu, Yaşar (2006), *Türk Mitolojisinin Anahatları*, c.III İstanbul: Kabalcı Yayınevi,
- Demirci, Mehmet (1997),“*Hakikat-ı Muhammediyye*” md İslam Ansiklopedisi, C15, s.179 İstanbul: TDV Yayınları
- Demirel, Şener (2000), *Ateş Redifli İki Matla Beytinin Karşılaştırmalı Tahlil Denemesi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.10 Sayı 2, 65-89.
- Devellioğlu, Ferit (1997), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 14. Baskı
- Eraydın, Selçuk (2008), *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
- Fromm, Erich (1990), *Rüyalar, Masallar, Mitoslar-Sembol Dilinin Çözümlemesi*(Çeviren: Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten), İstanbul: Arıtan Yayınevi
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1989), *Mesnevi ve Şerhi*, c.V, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

- Güler, Zülfi (2006), *Divan Şiirinde Peygamber Hikâyelerine Telmihler*, Malatya: Uğurel Matbaası
- Güler, Zülfi (2006), *Yûnus Emre'nin Nur-ı Muhammedî Anlatımının Türk Yaradılış Destanlarıyla Benzerliği*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:16, Sayı:2
- Hançerlioğlu, Orhan (1993), *Felsefe Ansiklopedisi*, c. I, İstanbul: Remzi Kitabevi
- İbn Arabî (1998), *İlâhî Aşk* (Çeviren: Mahmut Kanık), İstanbul: İnsan Yayınları
- İbrahim Hakkı (Erzurumlu) (2006), *Marifetnâme*, Sadeleştiren: M. Fuad Başar, İstanbul: Âlem Yayıncılık
- İbrahim Medkûr ve diğerleri (2007), *İbn Arabî Anısına(Makaleler)*(Çeviren: Tahir Uluç), İstanbul: İnsan Yayınları
- İllich, İvan (2007), *H₂O ve Unutmanın Suları*(Çeviren: Lizi Behmoaras), İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi
- İltar, Gazanfer (2003), *Eski Türklerde Mezar Kültü ve Günümüze Yansımaları*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi, S.27
- Kanar, Mehmet (2000), *Osmanlıca Sözlük*, İstanbul: Deniz Kitabevi
- Karlıağa, H. Bekir (1991), “*Anâsır-ı Erba'a*”, İslam Ansiklopedisi, c.3 s.149-151, İstanbul: TDV Yayınları
- Kavlu, Emine(1999), *Fuzûlî Dîvânı'nda Anâsır-ı Erba'a*, Marmara Üniversitesi Türkiyat araştırmaları Enstitüsü(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Kılıç, Mahmut Erol (2009), *Sûfî ve Şiir (Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası)*, İstanbul: İnsan Yayınları, 7.Baskı
- Kiremitçi, Ferdi (2017), *Yûnus Emre'nin Benem Redifli Bir Gazeli Üzerine Çoğulcu Tahlil Denemesi*, Mavi Atlas, S.5(2), s.577-625
- Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli* (2009), Ankara: TDV Yayınları
- Kurnaz, Cemal (1996), *Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlili*, İstanbul: MEB Yayınları
- Levend, Âgâh Sırrı (1984), *Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar)*, İstanbul: Enderun Yayınevi
- Massignon, Louis(1964), *Nur-ı Muhammedî*, md İslam Ansiklopedisi, c. 9, İstanbul: MEB Yayınları
- Mevlânâ (1992), *Divân-ı Kebir*(Hazırlayan: Abdalbaki Gölpınarlı), c. 6, Ankara: MEB. Yayınları

- Onay, Ahmet Talat (1992), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Hazırlayan: Cemal Kurnaz, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları
- Ögel, Bahaddin (1971), *Türk Mitolojisi*, c.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Pala, İskender (2004), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları
- (2010), *Dört Güzeller- Anâsır-ı Erba'a*, İstanbul, Kapı Yayınları
- Parlatır, İsmail (2009), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Yargı Yayınevi, 2. Baskı
- Pürcevadi, Nasrullah (1998), *Can Esintisi- İslam'da Şiir Metafiziği*, İstanbul: İnsan Yayınları
- Sefercioğlu, M. Nejat (1990), *Nev'î Dîvânı'nın Tahlili*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Selçuk, Bahir (2005), *Fuzuli'de Gözyaşı*, Ekev Akademi Dergisi, Yıl: 9, S.25
- Selçuk, Bahir (2007), *Fuzuli'de Melamet Kavramı*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c.16, S.2, s.487-502
- Seyidoğlu, Bilge (2002), *Mitoloji Üzerine Araştırmalar (Metinler ve Tahliller)*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Basım
- Şemseddin Sâmî (1989), *Kâmûs-ı Türkî*, Önsöz: Dr. Mehmet Emin Ağar, İstanbul: Enderun Kitabevi
- Şentürk, Ahmet Atilla (2005), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları
- Tatçı, Mustafa (2005), *Risâletü'n-Nushiyye*, c. III, İstanbul:MEB Yayınları
- (2005), *Yûnus Emre Dîvânı İnceleme*, c. I, İstanbul: MEB Yayınları
- (2005), *Yûnus Emre Dîvânı Tenkitli Metin*, c.II, İstanbul: MEB Yayınları
- (2005), *Yûnus Emre Şerhleri*, c.V, İstanbul: MEB Yayınları
- (2012), *İşitin Ey Yarenler-Yûnus Emre Yorumları*, İstanbul: Kapı Yayınları
- (2007), *Bu Yolda Acaib Çok-Yûnus Emre'nin Bir Şiirinin Yorumu-* Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4, s.741-749
- Tanyu, Hikmet (1991), *"Ateş"md*, c. 4, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları
- Tollu, Cemal (1964), *Mitoloji- Yunan ve Roma*, , İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları
- Türkçe Sözlük*(2005), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

- Uludağ, Süleyman (2001), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Ünal, Mehmet (2011), *Toprak Oluşumu ve Ülkemizde Çeşitleri*, Bilim ve Aklın Eşiğinde Eğitim, S.134, s.12
- Yakıt, İsmail (2009), *Yûnus Emre’de Sembolizm: Çıkdım Erik Dalına*, İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Yıldırım, Ahmet (2000), *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
- Yıldırım, Ali (2015), *Mevlana’nın Eserlerinde Kuş Sembolizmi*, Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, Tuzla Belediyesi Kültür Yayınları, S.6, s.235-247
- Yazım Kılavuzu*(2005), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Yeni Tarama Sözlüğü* (1983), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

EKLER

Ek 1. Orijinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	BURCU YAŞIN
Öğrenci Numarası	091213107
Enstitü Anabilim Dalı	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Programı	ESKİ TÜRK EDEBİYATI
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	DR. ÖĞRT. ÜYESİ SEVİM BİRİCİ
Tez Başlığı (Türkçe)	YÜNUS EMRE DİVÂNİ'NDA ANÂSİR-I ERBA'Â

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 179 sayfalık kısmına ilişkin, 28/06/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 14'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Dr. Öğrt. Üyesi Sevim BİRİCİ
Danışmanın Adı-Soyadı

Prof. Dr. Ahmet BORAN
Anabilim Dalı Başkanı

Not: Beyitler dışında 132 sayfa taranmıştır. Asıl sayfa sayısı yukarıda belirtilendir.

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

ÖZ GEÇMİŞ

15.07.1986 tarihinde Elazığ'da doğdu. İlkokulu Elazığ İstiklal İlkokulunda, ortaokulu Elazığ Bahçelievler İlköğretim okulunda ve lise öğrenimini ise Elazığ Ahmet Kabaklı Anadolu Öğretmen Lisesinde tamamladı. 2009 yılında Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümünden mezun oldu. 2011-2017 yılları arasında Çorum Kargı Fen Lisesinde görev yaptı. Şu an ise Turhal Özel Eğitim Meslek Lisesinde görev yapmaktadır. Evli ve bir çocuk sahibidir.

